

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (HADİS)
ANABİLİM DALI**

**EHLİ BİD'AT OLARAK CERH EDİLEN RÂVÎLER
VE RİVÂYETLERİNİN DEĞERİ
– HÂRİCÎ, CEHMÎ, MÜRCİÎ RÂVÎLER ÖRNEĞİNDE-**

Yüksek Lisans Tezi

Merve ÇINAR

Ankara-2019

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (HADİS)
ANABİLİM DALI**

**EHLİ BİD'AT OLARAK CERH EDİLEN RÂVÎLER
VE RİVÂYETLERİNİN DEĞERİ
– HÂRİCÎ, CEHMÎ, MÜRCİÎ RÂVÎLER ÖRNEĞİNDE-**

Yüksek Lisans Tezi

Merve ÇINAR

Prof. Dr. Ali DERE

Ankara-2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

EHLİ BİD'AT OLARAK CERH EDİLEN RÂVİLERİN
RİVÂYETLERİNİN DEĞERİ
-HÂRİCÎ, CEHMÎ VE MÜRÇİ RÂVİLER ÖRNEĞİNDE-

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ali DERE

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

- 1- Prof. Dr. Ali DERE (Danışman)
- 2- Prof. Dr. Bekir Tatlı
- 3- Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Emin Eren
- 4-
- 5-

İmzası

Tez Savunması Tarihi

30.07.2019

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Ali DERE danışmanlığında hazırladığım “Ehli Bid’at Olarak Cerh Edilen Râvîler Ve Rivâyetlerinin Değeri– Hâricî, Cehmî, Mürcî Râvîler Örneğinde (Ankara.2019) ” adlı yüksek lisans tezimideki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 21.08.2019

Adı-Soyadı ve İmza
Merve ÇINAR

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	V
TABLOLAR.....	VIII
TRANSLİTERASYON SİSTEMİ.....	IX
KISALTMALAR.....	X
ÖNSÖZ.....	XII
GİRİŞ.....	14
1. Tezin Konusu ve Amacı	14
2. İzlenen Yöntem ve Kaynaklar	14
3. Cerh ve Ta'dil İlminin Temel Yapısı.....	21

BİRİNCİ BÖLÜM

BİR CERH SEBEBİ OLARAK BİD'AT EHLİ SAYILMANIN MAHİYETİ

1.1. Bid'at Nedir? Tanımı, Çeşitleri ve Kullanım Şekilleri	27
1.2. Ehl-i Sünnet – Ehl-i Bid'at Ayrışmasının Kavramsal ve Tarihsel Seyri.....	29
1.3. Hadisçilerin Bid'at Ehlinin Rivâyetine Karşı Tutumları.....	32
1.4. Bazı Rical Müelliflerinin Bid'at Ehli'ne Dair Yaklaşım ve Değerlendirmeleri... 41	
1.4.1. Yahya b. Ma'in (ö.233/848)	41
1.4.2. Ahmed b. Hanbel (ö.241/855)	47
1.4.3. Muhammed b. İsmâ'il el-Buhârî'nin (ö.256/870)	55
1.4.4. Ebû İshâk İbrâhîm b. Ya'küb b. İshâk es-Sa'dî el-Cüzcânî (ö.259/873)	59
1.4.5. Ya'küb b. Süfyân b. Cüvân el-Fesevî (ö. 277/ 890).....	71

İKİNCİ BÖLÜM

EHL-İ BİD'AT RÂVİLERİN RİVÂYETLERİNİN MAHİYETİ

-HÂRİCÎ, CEHMÎ ve MÜRÇİÎ RÂVİLER BAĞLAMINDA-

2.1. Hâricî Râviler	79
2.1.1. 'Abdullâh b. Râsib (ö. 38/658)	79
2.1.2. 'Abdullâh b. el-Kevvâ' (ö. ?)	80
2.1.3. Ebû Bilâl Mirdâs b. Üdeyye (ö. 61/681)	80
2.1.4. Şerîk b. Hâlîfe (ö. ?)	81
2.1.5. Nâfî' b. el-Ezrak (ö. 65/685)	81
2.1.6. Şa'sa'a b. Şühân (ö.?)	82
2.1.7. Necde b. 'Âmir (ö. 72/692-1)	84
2.1.8. Sâlih b. Müserrih (ö. 76/695-94)	85
2.1.9. Şebes İbn Rib'î (ö. 80/700-699)	86
2.1.10. Mâlik b. el-Hâris es-Sulemî (ö. 94-95/714-715)	88
2.1.11. Şadaka b. Yesâr (ö. 132/752)	90
2.1.12. 'İmrân el-Ğattân (ö. 161-170/ 778-787)	92
2.1.13. Şekîk ed-Dabbî (ö. ?)	93
2.2. Cehmî Râviler	95
2.2.1. Ğassân b. Muḥammed el-Mervezî (ö. ?)	95
2.2.2. Muḥammed b. Ebî Yaḥyâ el-Eslemî (ö. 144/764)	96
2.2.3. Muḥammed b. el-Ezher el-Cüzcânî (ö. 180-200 civarı)	97
2.2.4. Bişr b. es-Serî (ö. 195/811-2)	98
2.2.5. el-Ḥakem b. 'Abdillâh Ebû Muḥ' el-Belhî (ö. 199/815-14)	101

2.2.6. Süleym b. Müslim el-Ḥaṣṣāb (ö. 200-230/820-850)	105
2.2.7. Yaḥyā b. Şālih el-Ḥımsī (ö. 222/837).....	107
2.3. Mürcü Râvîler	109
2.3.1.Ebü İshāk Yūnus b. Rāşid el-Ḥarrānī (ö. 100/718?)	110
2.3.2.Ebu'ş-Şabbāḥ Mūsā b. Ebī Kesīr (ö. 120/737).....	111
2.3.3.Ebü Şu'ayb eş-Şalt b. Dīnār (ö. 160/753-2)	114
2.3.4.Ebü Mu'āviye Muḥammed b. Ḥāzim (ö. 195/810)	116
2.3.5.Ebü Bekr Yūnus b. Bukeyr eş-Şeybānī (ö. 199/815)	117
2.3.6. Ebü Osman Sa'īd b. Sālim el-Ḳaddāḥ el-Mekkī (ö. 200/815'ten önce).....	120
2.3.7. 'Abdulmecīd b. 'Abdil'azīz b. Ebī Revvād (ö. 206/821)	122

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİD'AT EHLİ OLMAKLA İTHAM EDİLEN BAZI RÂVÎLERDEN HADİS RİVÂYETİNİN MAHİYETİNE DAİR DEĞERLENDİRMELER

3.1. Mālik b. el-Ḥāris (ö. 94-95/714-715)	127
3.2. Yaḥyā b. Şālih (ö. 222/837)	131
3.3. Yūnus Bukeyr (ö. 199/815).....	138
SONUÇ.....	155
KAYNAKÇA.....	160
ÖZET.....	172
ABSTRACT.....	173

TABLULAR

Tablo 1: Yaḥyā b. Maʿīn'in <i>et-Tārīḥ</i> 'inde Tespit Edilen Bid'at Ehli Rāvīler.....	45
Tablo 2: Aḥmed b. Ḥanbel'in <i>Kitābu'l-İlel ve Maʿrifetu'r-Ricāl</i> 'inde Tespit Edilen Bid'at Ehli Rāvīler.....	52
Tablo 3: el-Buḥārī'nin <i>et-Tārīḥu'l-Kebīr</i> 'inde Tespit Edilen Bid'at Ehli Rāvīler.....	58
Tablo 4: el-Cūzcānī'nin <i>Aḥvālu'r-Ricāl</i> 'inde Tespit Edilen Bid'at Ehli Rāvīler.....	64
Tablo 5: el-Fesevī'nin <i>el-Maʿrife ve't-Tārīḥ</i> 'in Tespit Edilen Bid'at Ehli Rāvīler.....	74

TRANSLİTERASYON SİSTEMİ

Arapça	Türkçe	Arapça	Türkçe
ء		ض	Đ/d
ب	B/b	ط	Ṭ/ṭ
ت	T/t	ظ	Z/z
ث	S /s	ع	
ج	C/c	غ	Ġ/ġ
ح	H/h	ف	F/f
خ	H/h	ق	Ḳ/ḳ
د	D/d	ك	K/k
ذ	Z/z	ل	L/l
ر	R/r	م	M/m
ز	Z/z	ن	N/n
س	S/s	ه	H/h
ش	Ş/ş	و	V/v
ص	Ş/ş	ي	Y/y

Hareke	Kısa	Uzun
<i>fetha</i>	e/a	ا= ā
<i>damme</i>	U	و= ū
<i>kesra</i>	İ	ي= ī

KISALTMALAR

a.mlf.	: Aynı müellif
a.g.e	: Adı geçen eser
a.g.m	: Adı geçen makale/madde
<i>AÜİFD</i>	: <i>Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi</i>
b.	: İbn
bkz.	: Bakınız
b.y.y.	: Basım yeri yok
c.	: Cilt
<i>CÜİFD</i>	: <i>Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi</i>
<i>DİA</i>	: <i>Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi</i>
<i>EÜSBE</i>	: <i>Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü</i>
ed.	: Editör
ö.	: Ölümü
sy.	: Sayı
s.	: Sayfa
<i>SÜİFD</i>	: <i>Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi</i>
ss.	: Sayfalar

terc. : Tercüme eden

thk. : Tahkik

t.y. : Tarih yok

vb. : ve benzeri

vd. : ve diğerleri

Yay. : Yayınları

ÖNSÖZ

İslam'ı tebliğ ve tesis eden Hz. Peygamber'in öğretilerinin, söz ve uygulamalarının neler olduğunu takip edip anlamak ve uygulamak, Müslüman bireylerin daha onun sağlığında başlayan bir çabası iken, vefatı sonrasında onun öğretisi ve ilkelerini öğrenmek ve bunları muhafaza etmek özel bir çabaya dönüşmüştür. Mahiyet ve aşamalarının detaylarını Hadis Tarihi'nde okuyabildiğimiz bu çaba, ağırlıklı olarak sözlü kültürün gelenek ve imkânlarına bağlı olarak bir rivâyet sistemini geliştirmiştir.

Bilginin naklini konu edinen bu rivâyet sisteminde daha baştan râvîlerin hafıza ve ilmî yeterlikleri gibi beşerî özelliklerden kaynaklanan ve rivâyetlere yansıyan tabii farklılıklara zaman içerisinde râvîlerin dinî ve siyasî tasavvur, kabul ve aidiyetlerinden beslenen kasıtlı ve taraflı tasarrufları da eklenmiştir. Bu durum karşısında rivâyetlerin sahîh bir şekilde muhafazasını tehdit eden amillerin neticeleri fark edilmeye başlandığında, ilk dönemlerde sistematik sayılamayacak birtakım önlemler alınmaya başlanmış, ilerleyen zamanlarda belli kıstaslar geliştirilmiş ve uygulamalar neticesinde hadis ilminin râvî ve onun rivâyetlerini değerlendirmede yararlanılan özgün alt bilgi alanları, yöntem ve yaklaşımlar geliştirilmiştir. Cerh ve ta'dil ilmi, bir rivâyeti değerlendirme aşamasında, o rivâyetin geliş ve aktarılış vasıtaları olan râvîlerin yetenek, yeterlilik ve tutumlarının etkisini inceleyerek rivâyet hakkında bir kanaat oluşmasına yardımcı olurken, kendine özgü tanım ve kavramlar yanında kendine has özelliği olan zengin bir râvî biyografi literatürünün de gelişmesini teşvik etmiştir.

Giriş ve üç bölümden oluşan bu çalışmada, bahsedilen râvî biyografilerine dair bu literatürden seçilen eserler vasıtasıyla tespit edilen itikâdî bakımdan cerh edilmiş râvîlerden hadis rivâyetinin ne boyutlarda olduğu ve hadis literatürü bakımından ne anlam ifade ettiğine dair bir incelemede bulunulmuştur. Birinci bölümde bid'at ve ehl-i bid'at

kavramları ile bu şekilde itham edilen fırkaların görüşlerine yer verilmiştir. İkinci bölümde bid'at ehli olmakla itham edilen râvîlerden rivâyetin kabulüne dair görüşler ele alınmıştır. Tezin üçüncü bölümünde ise bid'at ehlinden olmakla itham edilen râvîler ve bu râvîlerden rivâyette bulunma durumları üzerinde durulmuştur. Bazı ricâl kaynakları vasıtasıyla tespit edilen bu râvîlerden hadis rivâyetinde tamamen terkedilmeleri ya da rivâyetlerinin kaynaklara alınmasında ne gibi şartların gözetilmiş olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında tez konusunun belirlenmesinden tezin son aşamasına kadar bana yol gösteren çok kıymetli fikir ve zamanını esirgemeyen başta danışmanım Sayın Prof. Dr. Ali DERE'ye, değerli önerileriyle tez sürecine destekte bulunan Sayın Dr. Öğretim Üyesi Muhammet Emin EREN'e, tezimi okuyup gereken düzeltmeleri yapmamda yardımcı olan Sayın Doç. Dr. Hüseyin AKYÜZ'e ve çok değerli Arş. Gör. Münevver TİYEK'e şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

Merve ÇINAR

Ankara, 2019

GİRİŞ

1. Tezin Konusu ve Amacı

Bu çalışmada, bir hadis ricâl ilmi olan cerh-ta'dilin bir rivâyeti kabul etmede gerekli şartlardan saydığı râvînin bid'at ehlinden olmaması ilkesinin pratikte nasıl işletildiği yani hadise dair te'lifatta müelliflerin eserlerine rivâyetleri seçerken bu kıstası ne ölçüde kullandıklarına dair belirli eser ve râvîler çerçevesinde bir yorumda bulunulmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızda râvînin rivâyetinin kabulünde ta'n edilme sebeplerinden olan bid'at ehlinden olma tam olarak nedir? Nasıl anlaşılmıştır? Hadis âlimleri tarafından bid'at ehli olarak cerh edilen bir râvîden rivâyet alınmış mıdır, alınmış ise bunun şartları, rivâyetlerinin içeriği ve oranı ne olmuştur? gibi hususlar üzerinde durulmuştur. Hadis ilim geleneğinde, itikâdî açıdan eleştirilmiş/cerh edilmiş râvîlerin -hicrî üçüncü asrın ilgili müstakil eserleri bağlamında- ne tür özellik ve gerekçelerle eleştirildikleri, bu gerekçelerin arkasında ne gibi dini ve siyasi tasavvurun yer alabileceğinin tahlil ve sınıflandırılması ile bu kimselerden hadis rivâyetinde bulunma durumları arasında nasıl bir bağ kurulabileceğine dair bir yorum geliştirmek amaçlanmıştır, bu suretle itikâdî sebeple cerh edilmenin ilkesinin mahiyet, işleyiş ve sonucunun Hadis sahası bütününde ne anlama geldiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. İzlenen Yöntem ve Kaynaklar

Giriş ve üç bölümden oluşan bu tezin giriş kısmında öncelikle, Hadis ilminin bir rivâyeti değerlendirmede geliştirdiği ve ağırlıklı olarak kullandığı, zamanla müstakil bir literatüre de kavuşan cerh ve ta'dil alanının genel mahiyetine değinilmiştir. Birinci

bölümde işleyiş ve ilkeleri ile özellikle bu sistem içinde bir cerh sebebi olarak kullanılan “bid‘at ehinden olmak” kavramının anlamı, etki ve sonuçları, tarihte hangi itikâdî fikir ya da fırkalara mensubiyetin bid‘at ehinden olma sayıldığı bu çalışma için seçilen belirli ricâl eserleri üzerinden ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca ilgili yerlerde bu fırkaların başlıca fikrî-itikâdî özelliklerinin neler olduğu üzerinde durulmuştur. Yine ele alınan ricâl eserlerinin müellifleri bağlamında ehl-i Hadis’in bid‘at ehinden hadis rivâyetine dair görüşlerine genel olarak yer verilmeye çalışılmıştır. Ehl-i Hadis tarafından bid‘at ehli olmakla itham edilen râvîler hicrî üçüncü asır eserleri olan Yahyâ b. Ma‘în’in (ö. 233/848) *et-Tārîh*¹, Aḥmed b. Ḥanbel’in (ö. 241/855) *Kitābu’l-‘İlel ve Ma‘rifetu’r-Ricāl*², el-Buḥārî’nin (ö. 256/870) *et-Tārîhu’l-Kebîr*³, el-Cüzcânî’nin (ö. 259/873) *Ahvālu’r-Ricāl*⁴ ve el-Fesevî’nin (ö. 277/890) *el-Ma‘rife ve’t-Tārîh*⁵ isimli eserlerini taramak suretiyle belirlenmiştir. Bu eserlerin seçilmesindeki amaç ise üçüncü asra ait olmaları yani ricâle dair literatürün ilk örneklerinden ve diğer eserlere kıyasla daha küçük hacimde olmalarıdır.

Tezin ikinci bölümünde, birinci bölümde isimleri belirlenen râvîlerden seçilenler bağlamında hangi vasıfta olanlardan hadis rivâyetinde bulunulduğu hangilerinden hadis

---

¹ Yahyâ b. Ma‘în, Ebû Zekerıyyâ el-Bağdâdî, *et-Tārîh*, thk. Aḥmed Muḥammed Nûr Seyf, Mekke, 1399/1979.

² Aḥmed b. Ḥanbel, *Kitābu’l-‘İlel ve Ma‘rifetu’r-Ricāl*, thk. Vaşıyyullâh b. Muḥammed ‘Abbâs, Riyâd: Dâru’l-Ḥânî, 1422/2001.

³ el-Buḥārî, Muḥammed b. İsmâ‘îl, *et-Tārîhu’l-Kebîr*, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, t.y.

⁴ el-Cüzcânî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Ya‘kûb, *Ahvālu’r-Ricāl*, thk. Şubhî el-Bedrî es-Sâmerrâî, Beyrut: Müessesetu’r-Risâle, 1405/1985.

⁵ el-Fesevî, Ebû Yûsuf Ya‘kub b. Süfyân, *el-Ma‘rife ve’t-Tārîh*, thk. Ḥalîl el-Manşûr, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1419/1999.

rivâyetinin terk edildiği incelenmiştir. Rivâyeti tespit edilen ehl-i bid'at râvîlerin rivâyetlerinin özellikle hangi tür eserlerde ve hangi konularda olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde belirtilmesi gereken bir husus ise incelenen bid'at ehli râvîlerden Hâricî, Cehmî ve Mürcî olmakla itham edilenler üzerinde durulmuş olmasıdır. Hem tezin hacmi açısından hem de Kaderî ve Şîîlikle itham edilen hem râvî sayısının hem de bu râvîlerden hadis rivâyetinin fazla olmasından dolayı böyle bir sınırlamaya gidilmiştir.

Söz konusu râvîlerin rivâyetlerinin tespit edilmesinde el-Mektebetü's-Şâmile ve Cevâmiu'l-Kelim hadis programlarından yararlanılmıştır. Öncelikli olarak Kütüb-i Sitte ve öncesi kaynaklarda rivâyetleri tespit edilmeye çalışılmış, bu eserlerde rivâyeti tespit edilemeyen râvîler için Kütüb-i Sitte sonrası eslere de müracaat edilmiştir. Bid'at ehli olmakla itham edilen râvîlerin tespit edilebilen rivâyetlerinden yola çıkarak onların naklettiği rivâyet içeriklerinin ne olduğu tespit edilmeye ve itikâdi sebeple cerh edilmenin mahiyet, işleyiş ve sonucunun Hadis sahası bütününe ne anlama geldiğine dair bir tasavvura ulaşılmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde ise ikinci bölümde incelenen râvîler arasından seçilen birkaç râvî örneğinde hadis kaynaklarında yer alan rivâyetleri üzerinden muhaddislerin söz konusu râvîlerden hangi sebeplerle rivâyetlerine yer verdiklerine dair değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Tezde Arapça kişi ve eser isimleri transliterasyon sistemine göre latinize edilmiştir. Ancak Ömer (عمر/'Umer), Osman (عثمان/'Uṣmān), Ali (علي/'Alī) gibi dilimizde de yaygın olarak kullanılan isimler transliterasyon sistemine göre değil yukarıda geçtiği üzere yazılmıştır.

Konu ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında bid‘at ehli olarak itham edilen kimselerden hadis rivâyetinin hangi şartlarla mümkün olduğu ve hadis âlimlerinin bu konudaki tutumlarının ne olduğu konusunda Mehmet Şimşek tarafından hazırlanan “Bid‘at Ehlinin Rivâyeti”⁶, isimli doçentlik tezi ve Yusuf Güneş tarafından hazırlanan “Hadis Usûlü Açısından Bid‘at Ehli Râvîler ve Rivâyetlerinin Değeri”⁷ isimli yüksek lisans tezi karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu her iki çalışma da bid‘at ehlinin kimler olduğu ve bid‘at ehli sayılan fırkaların ortaya çıkış sebepleri incelenmiş ve bid‘at ehlinen hadis rivâyetine dair âlimlerin görüşlerine ve uygulamalarına dair örneklere değinilmiştir.

Yapılan bir diğer çalışma Zehra Özdemir tarafından “Hadis Usûlünde Ehl-i Bid‘at Problemi ve Uygulamadaki Yansımaları” isimli yüksek lisans tezidir. Bu çalışmada Kütüb-i Tis‘a müelliflerinin bid‘at ehlinen hadis rivâyetine dair yaklaşımları ve eserlerinde bu yaklaşımlarını ne ölçüde yansıttıkları ortaya konmaya çalışılmış, bu konudaki teori ile pratiğin uyumu incelenmiştir. Söz konusu çalışmada Kütüb-i Tis‘a müelliflerinin bid‘at ehlinen hadis rivâyetine dair görüşleri verilmiş ardından eserlerinde yer alan bid‘at ehli olmakla itham edilen râvîlere ve bu râvîler hakkındaki kanaatlerine yer verilmiştir. Söz konusu râvîlerden eserlerinde ne kadar rivâyete yer verdiklerine dair istatistikî veriler sunulmuştur.

Tezimiz amaç bakımından yukarıda tanıtılan çalışmalara özellikle de pratik boyutu öne çıkaran tarafından “Hadis Usûlünde Ehl-i Bid‘at Problemi ve Uygulamadaki Yansımaları” isimli yüksek lisans tezi ile benzerlik gösterse de bu çalışmalardan yöntem olarak ayrılmaktadır. Söz konusu çalışma Kütüb-i Tis‘a’da rivâyetleri yer alan râvîler ve Kütüb-i Tis‘a müelliflerinin bu râvîler hakkındaki değerlendirmelerini merkeze alarak

---

⁶ Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara, 1982.

⁷ Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1999.

ortaya konmuştur. Biz ise çalışmamızda ricâl kaynaklarından hareketle önce bid'at ehli olmakla itham edilmiş râvîleri belirledik ve ardından bunun hadis literatürüne yansımaları görmek amacıyla Kütüb-i Sitte ve öncesi ve sonrası kaynaklarda kendilerinden rivâyet alınma durumlarını incelemeye çalıştık. Bu sayede kendisinden hadis rivâyeti tespit edilemeyen râvîlerden niçin rivâyete ulaşılamadığına, rivâyetlerine belirli eserlerde rastladığımız râvîlerden de neden böyle olduğuna dair değerlendirmelerde bulunmaya çalıştık. Ayrıca son bölümde rivâyetini neden bu râvîleri tercih ettiklerine dair yorumlara yer verdik. Bunun yanı sıra ricâl kaynaklarını elektronik programlar aracılığı ile yapılan bir taramayla değil, bizzat okumak suretiyle taradık. Bundaki amaç ise bid'at ehli olarak itham edilmede kullanılan ifadelerin bir tespitinin yapılması idi.

Bid'at ehlerinden rivâyet bağlamında yapılan bir diğer çalışma Bintu Hâlid Muḥammed Huṣūn tarafından hazırlanan *Menhecu'l-İmām el-Buḥārī fî'r-Rivāyeti 'ammen Rumiye bi'l-bid'ati ve Merviyyātihim fi'l-Cāmi'u's-Şaḥīḥ (el-Buḥārī'nin Bid'at Ehlerinden Rivâyetteki Yöntemi ve Bu Râvîlerin el-Cāmi'u's-Şaḥīḥ'teki Rivâyetleri)*⁸ isimli tezdır. Bu tez isminden de anlaşılacağı üzere belli bir eser özelinde çalışılmıştır. Tezin birinci bölümünde Muḥammed b. İsmā'îl el-Buḥārī'nin hayatı, eserleri, dönemindeki tartışmalar ve bunlara karşı tutumu ve fikriyatına dair bilgiler verilmiş, ikinci bölümde el-Buḥārī'nin (ö. 256/870) *el-Cāmi'u's-Şaḥīḥ'i* te'lif sebebi, bâbları ve eserini oluştururken gözettiği ilkelerden bahsedilmiştir. Üçüncü kısımda ise önce cerh ve ta'dil

---

⁸ Bintu Hâlid Muḥammed Huṣūn, *Menhecu'l-İmām el-Buḥārī fî'r-Rivāyeti 'ammen Rumiye bi'l-bid'ati ve Merviyyātihim fi'l-Cāmi'u's-Şaḥīḥ (el-Buḥārī'nin Bid'at Ehlerinden Rivâyetteki Yöntemi ve Bu Râvîlerin el-Cāmi'u's-Şaḥīḥ'teki Rivâyetleri)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ummu'l-Ḳurā Üniversitesi, Mekke, 1423-1424/2002-2003.

konularına değinilmiş, sonrasında cerh edilme sebeplerinden bid‘atın tanımı, çeşitleri, ortaya çıkış sebepleri, hadis ilmine etkileri, âlimlerin ehl-i bid‘at râvîlerden rivâyet alma konusundaki görüşleri ele alınmıştır. Son olarak *el-Câmi‘u’s-Şahîh*’te rivâyeti bulunan bid‘at ehli olmakla itham edilen bazı râvîler hakkında bilgiler verildikten sonra el-Buhârî’nin bid‘at ehlinden rivâyet almada takip ettiği yöntemi belirlemek amacıyla bu râvîlerin rivâyetlerinin hangi vasıfla (asl mı, mütabi/şahid olarak) değerlendirip eserine aldığı üzerine olmuştur.

Bir diğer çalışma ise Zeyneb binti Fayşal ‘Abdullâh Muslâtî’nin hazırlamış olduğu *er-Ruvâtu‘l-Müttehemüne bi‘l-Bid‘ati ve İnfirâdu‘l-İmâm Müslim Raḥimehullâh bi‘r-Rivâyâti ‘anhum fî Şahîhi: Dirāse ve Tahric (Bid‘at ile İtham Edilmiş Râvîler ve İmam Muslim’in Sahih’inde Bunlardan Rivâyette Teferrüd Ettiği Rivâyetler)* isimli master tezidir.⁹ Bu tezde Müslim’in eserinde rivâyetine yer verdiği bid‘at ehli râvîler ve bu râvîlerden rivâyette teferrüd ettiklerinin tahrici işlenmiştir. İbn Hacer’in *Hedyu’s-Sârî* ve es-Suyûtî’nin *Tedribu‘r-Râvî*’sinde bahsi geçen Müslim’in *eş-Şahih’inde* rivâyetleri yer alan râvîlerin durumları ve Müslim’in bu râvîlerin rivâyetlerine niçin yer verdiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak İmam Müslim’in söz konusu râvîlerin rivâyetlerine çoğunlukla mütabi ve şahid olarak yer verdiği asl olarak çok az yer verdiği görülmektedir. Bunun sebebinin de ifade/lafız değişikliklerine işaret etmek için ya da âli isnada sahip olmalarından dolayı olduğu ifade edilmiştir. Tezimizin son bölümü de bu çalışma ile benzer amaçla ele alınmıştır.

---

⁹ Zeyneb Bint Fayşal ‘Abdullâh Muslâtî, *er-Ruvâtu‘l-Müttehemune bi‘l-Bid‘ati ve İnfirâdu‘l-İmâm Müslim Raḥimehullâh bi Rivâyâti ‘anhum fî Şahîhi: Dirāse ve Tahric (Bid‘at ile İtham Edilmiş Râvîler ve İmam Muslim’in Sahih’inde Bunlardan Rivâyette Teferrüd Ettiği Rivâyetler)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malaya Üniversitesi, 2013.

İtikad bakımından tenkit bağlamında yapılan bir diğer çalışma ise Hüseyin Kahraman'ın *Bir Cerh Terimi Olarak İrcâ ve Mürciî Râvîler*¹⁰ isimli kitabıdır. Söz konusu çalışmada bid'at ehli fırkalardan addedilen Mürciîliğin farklı tanımları ve Mürciî olmakla itham edilen râvîler biyografileriyle birlikte kısaca incelenmiştir. Râvîlerin hangi bakımdan Mürciîliğe nispet edildiklerine değinilmiş ve bu râvîlerin rivâyetlerinin hangi eserlerde yer aldıklarına değinilmiştir. Muhaddisler tarafından zemmedilen Mürciîliğin mahiyetine ve bazı âlimlerin Mürcie'ye dair görüşlerine yer verilmiştir.

Cerh ve ta'dil bağlamında el-Buhârî özelinde yapılan bir diğer çalışma Mustafa Taş tarafından hazırlanan *Buhârî'nin Cerh ve Ta'dil Anlayışı*¹¹ isimli çalışmasıdır. Söz konusu çalışmada el-Buhârî'nin cerh ve ta'dil ilmindeki yeri ve bu ilimdeki metodu ortaya konmaya çalışılmış, el-Buhârî'nin hangi gerekçelerle râvîleri tenkit ettiğine ve tenkit ederken kullandığı lafızlara değinilmiş, tenkide uğrayan râvîlerle diğer münekkit âlimlerin görüşlerinin bir mukayesesine yer verilmiştir. el-Buhârî'nin ehl-i bid'at râvîlerden rivâyet alma konusundaki tavrı hakkında ise bu râvîlerin rivâyetlerinin *el-Edebu'l-Müfred* gibi eserlerinde yer aldığı ancak *el-Câmi'u's-Şaḥîḥ*'i söz konusu olduğunda bid'at ehli râvîlerin rivâyetlerine ta'lik ya da mütabaat olarak yer verdiği sonucuna ulaşılmıştır.¹²

Bu çalışmada da rivâyeti tespit edilen ve tespit edilemeyen râvîler üzerinden bid'at ehlinden hadis rivâyeti hakkında bazı değerlendirmelerde bulunulmuştur. Son bölümde, yukarıda geçen çalışmalarla benzer bir amaçla bid'at ehli olmakla itham edilen ve rivâyeti

---

¹⁰ Kahraman, Hüseyin, *Bir Cerh Terimi Olarak İrcâ ve Mürciî Râvîler*, Bursa: Emin yay., 2011.

¹¹ Taş, Mustafa, *Buhârî'nin Cerh ve Ta'dil Anlayışı*, Ankara: Gece Kitaplığı, 2016.

¹² Taş, Mustafa, *a.g.e.*, s.435.

tespit edilen belirli râvîler üzerinden bu râvîlerin hangi özellik ve amaçlarla rivâyetlerinin eserlerde yer aldığına dair yorumlarda bulunulmuştur.

3. Cerh ve Ta‘dil İlminin Temel Yapısı

Cerh ve ta‘dil ilmi; hadis ilminin dirâyetu’l-hadis kısmında yer alan ve hadis metninin aktarıcısı olan râvîlerin durumlarını inceleyen bir ilim dalıdır.

Sözlük anlamı birini fiziksel veya manevî olarak yaralamak anlamına gelen cerh, kavramsal olarak râvînin rivâyeti muhafaza ve aktarma (tahammül ve eda) süreçlerine etki etmesi muhtemel görülen eksiklik, kusur ve zayıflıklarının araştırılması ve ortaya konması anlamına gelir.

Bir başka ifade ile ıstılah olarak cerh, hadisin/rivâyetin iki kısmından biri olan sened zincirinde yer alan ve hadisi/ rivâyeti aktaranlardan her biri olan râvîlerin, hadisin sıhhatini zedeleyebilecek, “adalet ve zabt sıfatlarından birini veya her ikisini tam olarak taşımadığını söyleyerek tenkit etmek”, ta‘dil ise cerhin tam tersine râvînin adalet ve zabt sahibi olduğunu tespit ederek onun sika bir kimse olduğuna hükmetmek ve dolayısıyla rivâyetini kabule değer görmektir.¹³

Hadislerin aktarımında insan faktörü başat role sahip olduğundan râvînin durumu hakkındaki hüküm mutlak surette olmasa da aynı zamanda rivâyetin de hükmü olmuş, râvîsi cerh edilmiş bir rivâyetin kabulünde en azından daha tedbirli davranılmıştır.

---

¹³ Aydın, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İstanbul: İFAV, 2016, s.48, 299.

Cerh ve ta'dilin ortaya çıkışına dair Hz. Peygamber ve ashâbı döneminde örnek durumlara rastlansa da bu konuya değinen diğer çalışmalarda da üzerinde genişçe durulduğu üzere, cerh ve ta'dil ilmi bu dönemde prensipleriyle, özgün ıstılahıyla bir ilim olarak teşekkül etmemiştir.¹⁴ Hz. Peygamber döneminde konuya örnek teşkil edecek durumlara bakıldığında bu dönemde amacın bir tenkit değil de kalbi tatmin ve güven pekiştirme tarzında olduğu görülmektedir.¹⁵ Hz. Ebū Bekir'in, torunun mirasından nineye olan pay ile ilgili rivâyeti Muğîre b. Şu'be'den, Muḥammed b. Mesleme'nin şahitliği ile teyit etmesi¹⁶ veya İsti'zân hadisi olarak da bilinen Ebū Mūsā el-Eş'arî'nin Hz. Ömer'in kapısını üç defa çalıp sonra dönüp gitmesi ve Hz. Ömer'in bu durum hakkında konuşması üzerine Ebū Mūsā'nın Hz. Peygamber'in böyle yapılmasını söylemiş olduğunu ifade ettiğinde Hz. Ömer'in bunu teyit edecek şahit göstermesini istemesi¹⁷ sahâbe dönemi bu tarz uygulamalara verilen örneklerdendir.

Ancak belirtmelidir ki yukarıda zikredilen örneklere benzer birçok örneğin var olmasıyla beraber, hadislerin Hz. Peygamber'e aidiyetinin sağlamasını yapma adına bu tarz uygulamalar sahâbe döneminde genel bir tavra dönüşmüş değildir.¹⁸

---

¹⁴ Bkz. Turhan, *Halil İbrahim, Ricâl Tenkidinin Doğuşu ve Gelişimi -Hicrî İlk İki Asır-*, İstanbul: İFAV Yay., 2015, ss.35-114.

¹⁵ Aşıkutlu, Emin, *Hadiste Ricâl Tenkidi Cerh ve Ta'dil İlmi*, İstanbul: İFAV, 1997, s.54.

¹⁶ Ebū Dāvūd, "Ferâid", 5 (no:2894); et-Tirmizî, "Ferâid", 10 (no:2100); İbn Mâce, Ferâid, 4 (no:2724).

¹⁷ el-Buhârî, "İsti'zân", 13 (no:6245); Müslim, "Ādâb", 33 (no:2157); Ebū Dāvūd, Edeb, 127 (no:5181); et-Tirmizî, "İsti'zân", 3 (no:2690); İbn Mâce, "Edeb", 17 (no:3706); ed-Dârimî, *es-Sünen* I/374 (no:2663).

¹⁸ Özpinar, Ömer, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, Ankara: Ankara Okulu, 2013, s.271. Bununla birlikte ashâb rivâyette hata yaptıkları, yanlışlıkları zaman birbirini uyarmıştır. Bu amaçla kullanılan lafızlardan bazıları: Bir şey duydu fakat ezberleyemedi/ سمع فلم يحفظه, unuttu/ نسي, yanlış/ اخطأ, vehmetti/ وهم, kulak

Tâbiûn dönemi cerh ve ta'dil uygulamaları hakkında ise ashâb dönemindeki bilginin teyidi amacıyla, istişhâd/şahit gösterme, istidrâk/düzeltilme, istihlâf/yemin ettirme gibi uygulamalar şeklindeki tenkitçiliğin yanında bu dönemde tenkitçiliğin, fikrî, siyâsî konjoktüre bağlı olarak hadislerin çıkarlar uğruna kullanılması faaliyetlerine de karşı bir amaç edindiği anlaşılmaktadır.¹⁹ Tâbiûn neslinden olan İbn Sîrîn'in (ö.110/729): "Önceleri isnaddan sormazlardı. Fitne meydana geldiğinde râvîlerinizin isimlerini bize söyleyin demeye başladılar. Sünnet ehline bakılır (râvî ehl-i sünnet ise) hadisleri alınır, ehl-i bid'ate bakılır (râvî ehl-i bidât ise) hadisleri alınmazdı"²⁰ şeklindeki sözü, cerh ve ta'dilin esas olarak başlangıcı sayılan isnad faaliyetinin bu dönemde mevcut olduğunu bildirmektedir.

Râvîler hakkında tenkit faaliyetinin ne zaman başladığı ile ilgili olarak İbn Sîrîn'in ifadesinde yer alan ve isnad faaliyetinin başlangıcı sayılan "fitne"nin ne olduğu konusunda farklı görüşler mevcuttur. Ancak bunlardan, "fitne" ile halife Osman b. 'Affân'ın katlini takip eden olaylar, özellikle de Cemel ve Sıffin savaşlarının kastedildiği şeklindeki görüş ağırlık kazanmıştır.²¹

Bu olayın akabindeki Hz. Ali ve Mu'âviye arasında meydana gelen olaylar da hadis tahrif ve uydurmacılığına sebebiyet vermiştir. Hz. Ali taraftarlarından kimileri onun lehine hadisler uydururken, Mu'âviye taraftarlarından da aynı faaliyette bulunanların

---

yanılır/ السمع بخطأ, yanıldı/ كذب (Bkz. Yücel, Ahmet, *Hadis İstilahlarının Doğuşu ve Gelişimi-Hicrî İlk Üç Asır-*, İstanbul: İFAV, 2014, ss.112-113).

¹⁹ Âşikkutlu, *Hadiste Ricâl Tenkidi*, s.54

²⁰ Ahmed b. Hanbel, *Kitābu'l-İlel*, II/559, no: 3640; Müslim, *eş-Şahîh*, Mukaddime, s.24.

²¹ Koçyiğit, Talat, *Hadis Tarihi*, Ankara: TDV Yay., 2012, ss.176-178; Âşikkutlu, *a.g.e.*, ss.46-48.

olması, râvîler hakkında dikkatli olunmaya ve seçmeci bir tavır takınmaya sevk eden amillerden biri olmuştur.²²

Hicrî ikinci asrın ortalarından itibaren başlayan etbâu't-tâbiîn döneminde fetihler, tercüme faaliyetleri gibi etkenler aracılığıyla farklı kültürlerle karşılaşılması İslâm toplumunda daha önce tartışılmayan meselelerin gündeme gelmesine neden olmuştur. Siyasî, dinî ve felsefî akımların iyice yaygınlaşmasıyla beraber hadisler üzerindeki istismar faaliyetleri de arttıkça rical tenkidi yeni bir aşamaya geçmiştir. Ricâl tenkidi adına daha ciddi ve derli toplu çalışmalar te'lif edilmiş, tenkitçilikte uzmanlaşan birçok âlim yetişmiştir.²³ Şu'be b. el-Haccâc (ö. 160/777), Mâlik b. Enes (ö. 179/795), 'Abdurrahmân b. Mehdî (ö. 198/813) ve Yahyâ b. Sa'îd el-Kattân (ö. 198/813) bu özellikleriyle temayüz etmiş âlimlerdendir.²⁴

Hicrî ikinci asrın sonunu ve üçüncü asrı kapsayan dönemde sıdk ve kizb bağlamında râvîlerin durumlarının belirlendiği, kuvvet ve zayıflık yönünden değerlendirildiği ve ricâle dair birçok eser yazıldığı ifade edilmiştir.²⁵ Bu dönemde kaleme alınan eserler, tarih, ilel, ma'rifetu'r-ricâl, ahvâlu'r-ricâl ve bunların dışında tabakât ve suâlât gibi çeşitli isimlerle te'lif edilmiş ve ricâl ilminin genel kural ve ıstılahları ortaya konmaya çalışılmıştır.²⁶ Tezde, itikâdî bakımdan cerh edilmiş râvîlerin

---

²² Örnekler için bkz., Hatiboğlu, Mehmed Said, *Siyasi-İctimai Hâdiselerle Hadis Münasebetleri*, Ankara: Otto yay., 2015, ss.84-86 ve ss. 97-101.

²³ Âşikkutlu, *Hadiste Ricâl Tenkidi*, s.56.

²⁴ ez-Zehebî, Ebû 'Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed, *Mizânu'l-İ'tidâl ft Nakdi'r-Ricâl*, thk. 'Alî Muhammed el-Becâvî, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382./1963, I/1.

²⁵ ez-Zehebî, *a.g.e*, I/1.

²⁶ Âşikkutlu, *Hadiste Ricâl Tenkidi*, s.56.

tespitinde kullanılan kaynaklar olan, Yahyā b. Ma‘īn, Aḥmed b. Ḥanbel, el-Buḥārī, Ebū İshāq el-Cūzcānī ve el-Fesevī'nin eserleri bu döneme ait eserlerdir.

Hadis ricâline dair te'lif edilmiş eserlerin özelliklerine bakıldığında bu eserler ya genel olarak zayıf râvîler üzerine (duafâ başlıklı eserler) ya sika (sikât başlıklı eserler) râvîler üzerine ya da sika ve zayıf ayrımı yapmaksızın karma olarak kaleme alınmışlardır.²⁷ Cerh ve ta'dil ilmine dair özgün eserler, h.IV. asrın sonlarına doğru tamamlanmış ve sonraki çalışmalar bu eserler üzerine yapılmış cem' ya da ihtisâr şeklinde olmuştur.²⁸

Ravîyi konu edinen bu ilimde, temelde râvînin adalet ve zabt olarak iki vasfı ne ölçüde taşıdığına ya da râvînin kusurlarına dair meseleler ele alınmış, zamanla bu hadis ricâl ilmi, râvînin gerek rivâyeti muhafaza ve aktarımını yani zabt yönünü gerekse yalancılık, fisk ya da bid'at sahibi olup olmaması gibi adalet yönünü konu edinen ve bunları kendine has ıstılahlarla ifade eden bir sistem olmuştur. Zabtle alakalı olarak râvînin ezberlediğini olduğu gibi aktarması ya da kitaptan rivâyet ettiği takdirde kitabı her türlü tahriften koruması, mana ile rivâyet ettiğinde lafızların manaya delaletini iyi bilmesinin gerekliliği ve bu gibi meseleler ele alınırken râvînin rivâyetinin kabulü için taşınması gereken diğer vasıf olan adalet ise râvînin Müslüman ve akıllı olması, fâsık olmaması gibi hususları içermeye kullanılmıştır.

Râvînin cerhine sebep olarak görülen kusurların ise adalet ve zabtle ilgili olmak üzere "el-metâ'inu'l-‘aşera" yani on ta'n noktası olmak üzere ilk defa İbn Ḥacer tarafından formüle edildiği ifade edilmektedir. Bu kusurlardan zabtle ilgili olanları;

---

²⁷ Âşikkutlu, *Hadiste Ricâl Tenkidi*, s.77.

²⁸ Âşikkutlu, *a.g.e.*, s.56.

- Fuḥṣ-ı Galatı'r-rāvī (Çok yanılmak)
- Fuḥṣ-ı Ğafletir'r-rāvī (Dikkatsizlik)
- Vehmu'r-rāvī (Râvînin sürekli rivâyetinde tereddüt etmesi)
- Muḥâlefetu'r-rāvī (Sikaya muhalefet)
- Sû-i Hıfz (Hafıza bozukluğu)

Adaletle ilgili olanları;

- Kizbu'r-Rāvī (râvînin yalancı olması)
- İttihâmu'r-rāvī bi'l-kizb (Râvînin yalancılıkla itham edilmiş olması)
- Fısku'r-Râvî (Râvînin günah işlemesi veya küçük günahlarda ısrarcı olması)
- Bid'atu'r-Rāvī (Râvînin bid'atçı olması)
- Cehâletu'r-Rāvī (Râvînin kendisinin ya da halinin bilinmemesi)

Bu tezde söz konusu bu ta'n/tenkit noktalarından râvînin adaletiyle ilgili kusurlardan biri olan râvînin bid'at ehlinden olmasının hadis rivâyetine nasıl yansıdığı üzerinde durulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİR CERH SEBEBİ OLARAK BİD' AT EHLİ SAYILMANIN MAHİYETİ

1.1. Bid' at Nedir? Tanımı, Çeşitleri ve Kullanım Şekilleri

“İnşa etmek, başlamak, bir şeyi ilk kez yapmak/ icat etmek, bir şeyi örneği olmaksızın yapmak”²⁹ anlamlarına gelen Arapça b-d-a (ب-د-ا) fiilinden türeyen bid' at (بدعة)“ daha önce benzeri bulunmayıp sonradan ortaya çıkan şey” anlamına; ibtida', bid' at çıkarmak; mübtedi' ise bid' at çıkaran manasına gelmektedir.³⁰

Görüldüğü üzere sözlük anlamına bakıldığında bid' atın iyi ya da kötü olduğu şeklinde bir fikre sahip olunamamakta söz konusu kelime her iki sıfatı da müstemil görünmektedir. Aynı durum dinî anlam içeriğiyle “bid' atın” zıttı olarak kullanılan “sünnet” kavramı için de geçerlidir. Hz. Peygamber'in “İslâm'da kim güzel bir yol/çığır açarsa (sünnet-i hasene) ona uyanlar bulunduğu müddetçe o kimseye sevap verileceği, kim de kötü bir yol / çığır açarsa (sünnet-i seyyie) o kimseye de aynı şekilde günah yazılacağını”³¹ ifade ettiği hadisinde görüleceği üzere “sünnet” hem iyi hem de kötü sıfatlarla tanımlanabilir.

“Sünnet”in iyi, “bid' at”in ise kötü/olumsuz anlamı karşılayacak şekilde birbirinin zıttı olarak kullanılması bu kavramların zamanla dinî bir içerik kazanmasıyla olmuştur.

---

²⁹ İbn Manzûr, Ebu'l-Fağl Muḥammed b. Mukerram, *Lisānu'l- Arab*, Beyrut, 1990, VIII/6.

³⁰ İbn Manzûr, *a.g.e*, VIII/ 6. Bid' at kelimesi bu formda olmasa da kök harfleri itibariyle eşsiz, örneksiz yaratma (2/el-Bakara, 117; 6 el-En'ām, 101), benzersiz olma (46/el-Aḥkâf, 9), icat etme (57/el-Ḥadîd, 27) anlamlarında Kur'ân-ı Kerîm'de de geçmektedir.

³¹ Müslim, İlim, 6 (no:1017/15); İbn Mâce, Mukaddime,14 (no:203,204), Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaûṭ, 'Ādil Mürşid vd., Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2001, XXXI/ 494, 510, 536, 538.

Sünnet, yol, tarz, gidiş gibi anlamlara sahipken daha sonra ıstılahî manasıyla, Hz. Peygamber'in davranışlarını, prensiplerini ifade eden ve Kur'ân'dan sonra İslâm'ın ikinci kaynağı olarak tanımlanan bir kavram olmuştur. Bu anlamının yanında Hz. Peygamber'in yolunu ve ilk Müslümanların O'nu örnek alarak takip ettikleri anlayış ve çizgi olarak bir metodu da ifade eden bir içerik kazanmıştır.³² Aynı şekilde bid'at de sözlük anlamı dışında zemm içerikli olarak itikad ve ibadet alanında dinde olmayan ve sonradan ortaya çıkarılan şeyler için kullanılan bir terim haline gelmiştir.

Bid'atın hangi alanlarda söz konusu olduğu hususunda farklı görüşler dolayısıyla farklı bid'at tanımları ve sınıflandırmaları mevcut ise de³³ bu konu üzerinde daha önce hazırlanan çalışmalarda da uzunca durulduğundan dolayı burada Hadis ilmi söz konusu olduğunda bid'atın ne anlam ifade ettiği, Ehl-i Hadis'in bid'at ehlinden kimleri kastettiği üzerinde durulacaktır. Ancak yine de tüm farklı tanım sahiplerinin;

- Bütün bid'atlerin dalalet olduğu,
- İbadet ve yakınlaşma amacıyla yapılan şeyler olduğu,

---

³² Özler, Mevlüt, *Tarihsel Bir Adlandırmanın Tahlili: Ehl-i Sünnet-Ehl-i Bid'at*, Ankara: Ankara Okulu Yay., 2010, s.32.

³³ Bid'atın içeriğine dair yapılan sınıflandırmalara örnek verilecek olursa bid'at olarak vasıflandırılan olgunun dinî bir delile dayanıp dayanmaması bakımından hakikî/izâfî bid'at; yapıldığında şer'î olarak bir hükmün tamamen ihlâlîne ya da şeriatte tafsili bir hususta bir prensibin ihlâlîne yol açması bakımından küllî/cüz'î bid'at; mevcut olmayan bir şeyi ilk kez ortaya koyma veya meşru bir şeyi terk etme bakımından fiili/terkî bid'at gibi sınıflandırmalar zikredilebilir. Yine zamansal olarak bid'atı Hz. Peygamber'den sonra ortaya çıkan, Hulefa-i Râşidîn'den sonra ortaya çıkan her şeydir gibi tanımlamalarda da bulunulmuş (Çelik, *Kavram ve Mahiyet Olarak Sünnet ve Bid'at*, s. 118; Şahin, Sümeyye, "Bid'at ile İlgili Hadislerin Tahkik, Tahriç ve Değerlendirilmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012, s.9).

- İbadet, muamelat ya da itikadla ilgili şer'î bir hitaba ilişkin her alanda olabileceği,
- Ve dinde aslının olmadığı hususlarında hemfikir olduklarına da değinilmelidir.³⁴

Hadis ilmi söz konusu olduğunda bid'at genelde, itikada dair bazı fikir ve tutumları tenkide yönelik olarak kullanılmıştır. Özellikle ricâl tenkidinde “el-metâ'înu'l-‘aşera” olarak bilinen on tenkit noktasından biri olarak bid'at ehlinden olmak, ehl-i sünnet ana damarının dışında kabul edilen Cehmî, Mürciî, Kaderî, Şîî vb. gruplara nispet edilen kimseler için kullanılmıştır. Ehl-i bid'at şeklinde bir ayrımın veya nitelemenin nasıl ortaya çıktığı konusuna ise bir sonraki başlıkta değinilecektir.

1.2. Ehl-i Sünnet – Ehl-i Bid'at Ayrışmasının Kavramsal ve Tarihsel Seyri

“Sünnet”, ıstılahî olarak Hz. Peygamber'in ilke ve tutumlarına uygun olan yolu ve ilk Müslümanların onu örnek alarak takip ettikleri anlayış ve çizgi şeklindeki tanımıyla bid'atın karşıtı olarak kullanılmıştır.³⁵ “Sünnete mensup olanlar, sünnet ehli” demek olan ve ehl-i bid'atın zıttı olarak telakki edilen ehl-i sünnet ifadesi ise özellikle hicrî ilk asırlarda Kaderiyye, Mürcie, Cehmiyye, Şîa gibi fırkaların dışında kalan ve “Selef, Ashâbu'l-hadis vb. isimlerle tanımlanan kesimi tanımlamak üzere kullanılmıştır.³⁶

Ehl-i sünnet keza ehl-i bid'at kavramlarının ilk kullanımına örnek olarak verilen, İbn Sîrîn'in (ö.110/728) “Önceleri isnaddan sormazlardı. Ne zaman ki fitne meydana geldi râvîlerinizin isimlerini bize söyleyin demeye başladılar. Ehl-i sünnete bakılır (râvî

---

³⁴ el-Ġāmidî, Sa'îd b. Nāşır, *Hakîkatu'l-Bid'a ve Ahkāmuhā*, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1419/1999, I/282-309.

³⁵ Özler, *Tarihsel Bir Adlandırmanın Tahlili: Ehl-i Sünnet-Ehl-i Bid'at*, s.32.

³⁶ Özler, *a.g.e.*, ss.31-33.

ehl-i sünnetten ise) hadisleri alınır, ehl-i bid'ate bakılır (râvî ehl-i bidâttten ise) hadisleri alınmazdı"³⁷ şeklindeki sözünde geçen "ehl-i sünnet" ile kastedilen tarafın "Selef" ya da "Ashâbu'l-Hadis" olduğu yorumu yapılmaktadır. Bu yorumu destekleyecek mahiyetteki örneklerden biri İbn Kuteybe (ö.276/889)'nin şu sözüdür: "Bir adam, bir şehre gitse ve orada Kaderî ya da Mürciî kim kendisine göstermelerini istese küçük-büyük, kadın-erkek, avam-havâs, sefihler ve sokak takımı hepsi de şüphesiz gösterirler. Eğer Ehlu's-Sunne'yi göstermelerini isterse ona Ashâbu'l-Hadis'i gösterirler."³⁸ Ayrıca "sünnet" kelimesi Ahâbu'l-Hadis'in itikâdî anlayışını ifade etmede kullanılan bir terim de olmuştur. Ashâbu'l-Hadis'in özellikle de itikâdî meseleleri ele almadaki tavrı ise Kur'an'da ve Hz. Peygamber'in sünnetinde vârid olan, Allah'ın zâtı, sıfatları gibi müteşâbihattan sayılan nasslar üzerinde bir yorumda/te'vilde bulunmaksızın, ifade edildiği gibi kabul etmek hatta bu konularla kalbi meşgul etmeyi dahi kerih görmek şeklindedir.³⁹ Bu sebeple "sünnet" kelimesi Ashâbu'l-Hadis'in itikâdî anlayışını tanımlayan bir ifade olarak da kullanılmıştır.⁴⁰

---

³⁷ Ahmed b. Hanbel, *Kitābu'l-İlel*, II/559, no:3640; Muslim, Mukaddime, s.24.

³⁸ İbn Kuteybe, *Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadîs (Hadis Müdafası)*, terc. M. Hayri Kırbasoğlu, Ankara: Otto yay., 2017, s.96, Ayrıca bu misallerin birçoğunun bir arada görmek için bkz., a.mlf, *Ehl-i Sünnet'in Kurucu Ataları*, ss.39-40.

³⁹ Özler, *Tarihsel Bir Adlandırmanın Tahlili: Ehl-i Sünnet-Ehl-i Bid'at*, s.55.

⁴⁰ Ayrıca "Kitābu's-Sunne" isimli, Ehl-i Hadis'in kendi akidevî unsurlarını savunan ve diğer fırkaları zemmetmeye yönelik müstakil eserler de te'lif edilmiştir. Bunlara 'Abdullāh b. Ahmed b. Hanbel'in *Kitābu's-Sunne*'si, İbn Ebî 'Aşım'ın (ö.287/900)⁴⁰ ve Ebū Bekir el-Hallāl'ın (ö.311/923) *Kitābu's-Sunneleri* örnek verilebilir. Müstakil eserler olarak kaleme alındığı gibi örneğin Ebū Dāvūd'un (ö.275/889), konularına göre tasnif etmiş olduğu eseri *es-Sünen*'inde olduğu gibi hadis eserleri içerisinde de bir kitab/bab başlığı olarak "Kitābu's-Sünne"lere rastlanmaktadır. Ebū Dāvūd'un *es-Sünen*'inde "Kitābu's-Sünne" isimli kitabın bâb başlıklarından birkaçına örnek verilecek olunursa; bâbu'n-nehyi 'ani'l-cidāl ve ittibâ'i'l-

Ehl-i sünnet ve ehl-i bid'at şeklindeki bir tanımlamanın nasıl ve niçin ortaya çıktığını anlamak için tarihi sürece bakıldığında Müslümanlar arasında meydana gelen iç savaşların ortaya çıkardığı tartışmalar, tercüme hareketleriyle beraber felsefenin İslâm toplumuna girişi ve gerek fetihler gerekse başka yollarla farklı kültürlerle karşılaşma ve etkileşim gibi sebeplerle karşılaşılan meseleler farklı yorumların ortaya çıkmasına ve itikâdî fırkaların doğmasına neden olduğu görülmektedir.⁴¹ Ashâbu'l-Hadis'in özellikle de itikâdî meseleleri ele almadaki tavrı Kur'an'da ve Hz. Peygamber'in sünnetinde vârid olan, Allah'ın zâtı, sıfatları gibi müteşâbihattan sayılan nasslar üzerinde bir yorumda/te'vilde bulunmaksızın, ifade edildiği gibi kabul etmek hatta bu konularla kalbi meşgul etmeyi dahi kerih görmek şeklinde olduğundan⁴² dolayı bu fırkaların da Ashâbu'l-Hadis'in /selefin yorum yapmaktan kaçındığı itikâdî meselelerde te'vil yoluyla yeni yorumlarda bulunmaları Ashâbu'l-Hadis tarafından dışlanmalarına sebep olmuştur. Bu dışlama ya da ötekileştirme de ifadesini "bid'at ehli" olmakta bulmuştur. Ashâbu'l-Hadis, bu fırkalar için ehl-i bid'atin yanı sıra sapkınlık ifade eden "ehl-i ehvâ", "ehl-i dalâl", "ehl-i zeyğ" gibi ifadeleri de kullanmışlardır.⁴³

Havâric, Cehmiyye, Mürcie, Kaderiyye, Şîa gibi fırkaların kendi fırkalarına has olarak ortaya koyduğu özellikle de itikada taalluk eden fikirleri, inançları Hz. Peygamber, ashâbı ve ondan sonraki nesilde görülmeyip sonradan ortaya konduklarından bid'at olarak isimlendirilmiş, bu fırkalar da Ehl-i Hadis -ya da o dönem için ehl-i sünnet- taraftarlarınca

---

müteşâbih mine'l-Kur'an, bâbu mücânebeti ehli'l-ehvâ ve buğdihim, bâbu nehyi 'ani'l-cidâli fi'l-Kur'an, bâbu'd-delîli 'alâ ziyâdeti'l-îmân ve nuşşânih, bâbun fi'l-ğader gibi Ehl-i Hadis'in kendi akidesini ve zemmettiği akidevî fikir ve tartışmaları yansıtan başlıklar zikredilebilir.

⁴¹ Yavuz, Yusuf Şevki, "Ehl-i Bid'at", *DİA*, X/502.

⁴² Özler, *Tarihsel Bir Adlandırmanın Tahlili: Ehl-i Sünnet-Ehl-i Bid'at*, s.55.

⁴³ Özler, *a.g.e.*, s.56.

“ehl-i bid‘at” olarak telakki edilmiştir. Bu fırkaların itikâdî anlayış ve görüşleriyle ilgili bilgilere bazı ricâl kaynakları müelliflerinin eserlerinde bid‘at ehli olmakla itham ettikleri râvîlerle ilgili bölümde yeri geldikçe değinilecektir.

1.3. Hadisçilerin Bid‘at Ehlinin Rivâyetine Karşı Tutumları

Bazı fırka mensuplarınca, kendi fikir ve tutumlarını meşrulaştırma adına Kur‘ân’dan bazı ayetleri delil göstermeleri ya da bazı ayetleri kendi görüşlerine uygun düşecek şekilde te‘vil etme ve hadislerden de destek arama yoluna gidilmiştir. Hadisler Kur‘ân-ı Kerîm gibi erken dönemde kayıt altına alınmadıklarından bu faaliyette en çok istismara uğrayan unsur olmuştur. Fırka mensuplarınca kimi zaman kendi mezhebini/görüşlerini meşru göstermek kimi zaman ise karşı fırkayı yerme adına hadis vaz‘ında bulunulmuştur.

Hadis vaz‘ına ya da hadislerin tahrifine yönelik bir önlem olarak Ehl-i Sünnet (erken dönem temsilcisi olarak burada Ehl-i Hadis kastedilmektedir) tarafından ehl-i bid‘at, ehl-i ehvâ, ehl-i dalâl olarak adlandırılan fırka mensuplarından hadis rivâyetinin kabulü konusunda âlimler çeşitli görüşlerde bulunmuşlardır. Ancak burada bu görüşlerden önce ehl-i bid‘at kim ya da kimlerdir? Burada bu hususa değinmek faydalı olacaktır. Bu çalışmada bid‘at ehli râvîlerin tespit edilmesi amacıyla taranan ricâl kaynaklarında ehl-i bid‘at olarak çoğunlukla Havâric, Cehmiyye, Kaderiyye ve Mürchie fırkaları karşımıza çıkmaktadır.

Ortaya çıkışları ve temel görüşleriyle ilgili detaylı bilgileri Kelam ve Mezhepler Tarihi’ne dair eserlerden elde edebileceğimiz bu fırkalardan Şîa, siyâsî zeminden hareketle ortaya çıkan ilk fırkalardandır ve Hz. Peygamber’dan sonra imametini Hz. Ali

ve evlatlarına ait olduğunun nas ve vasiyetle sabit olduğunu kabul eder. Bu fırkaya göre imamet şayet Hz. Ali ve evlatları dışında birine intikal ederse bu onlara yapılmış bir zulüm olur.⁴⁴ Görüldüğü üzere Şîa'ya göre imamet nas ve vasiyetle sabit olduğundan insanların iradesine bırakılan bir şey değildir ve kendi aralarından seçip başlarına geçirdikleri bir kimse onlara imam olamaz. Siyâsî bir taraftarlıkla başlayan Şîi akım kendisine özgü farklı itikâdî unsurları da bünyesine katarak sistemleşmiştir.⁴⁵ Bu tezde incelenen ricâl kaynaklarında da rastladığımız Şîa'nın kendine has itikâdî unsurlarından biri rec'at inancıdır. Kaynaklarda, Hz. Ali'nin aslında ölmediği ve geri döneceği fikrini temsil eden Rec'at inancının ilk defa İbn Sebe' tarafından ortaya atıldığı bilgisi yer almaktadır.⁴⁶

Birçok alt kolları bulunan Şîa'nın, incelen ricâl kaynaklarında karşımıza en çok çıkanı ise Muhtâriyye olmuştur. Muhtâriyye, Muhammed b. Hasan el-Hanefiyye'nin Hz. Ali veya oğulları Hz. Hasan ve Hüseyin'den sonra imam olması gerektiğine inanan ve Muhtâr eş-Seḳafi'nin yanında yer alan kimselerdir. Muhtâr eş-Seḳafi'nin, İbnu'l-Hanefiyye'nin aksini ifade etmesine rağmen onun dâisi ve temsilcisi olduğunu iddia ettiği ve kendisine gaybtan haberler verildiği, olayların söylediği gibi çıkmadığı durumlarda da Allah'ın bilgi ve iradesini değiştirdiğini söylediği nakledilmektedir.⁴⁷

Ortaya çıkışı Sıffîn Savaşı ile gösterilen ve siyâsî zeminden doğan bir diğer fırka Havâric'tir. Söz konusu fırkanın öne çıkan düşüncesi ise büyük günah işleyen

---

⁴⁴ eş-Şehristânî, Ebu'l-Feth Tâcuddîn Muhammed b. 'Abdilkerîm, *el-Milel ve'n-Nihal*, terc. Mehmet Dalkılıç, İstanbul: Litera yay., 2015, s.135.

⁴⁵ Öz, Mustafa, "Şîa", *DİA*, XXXIX/112.

⁴⁶ eş-Şehristânî, *a.g.e.*, s.159; Üzümlü İlyas, "Rec'at", *DİA*, XXXIV/504.

⁴⁷ Öz, Mustafa, "Keysâniyye", *DİA*, XXV/363; eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, ss.136-137.

kimsenin/mürtekb-i kebîrenin İslâm dini sınırlarından çıkmış olması ve cehennemde ebedî olarak kalacak olmasıdır.⁴⁸ Havâric'e göre iman ve amel bir bütündür ve büyük günah sahibi kimse iman-küfür mertebelerinden kâfir grubuna girmektedir. Onlara göre kebîre sahibi İslâm dairesinden çıkar ve cehennemde daimî kalır.⁴⁹ Bu fikrin arka planı ise tamamen siyâsî bir zemine dayanmaktadır. İlk Hâricîlere göre “Hüküm yalnızca Allah’ındır” sloganik ilkelerinden hareketle adalet ilkesi aracılığıyla Allah’ın hükümlerinin yerine getirilmesinden bir numaralı mesul devlet dolayısıyla o dönem için halifeliktir. Bu yüzden halife âlim, adil ve zahid bir kimse olmak zorundadır ve bu şartları haiz köle olsun, hür olsun, Arap olsun, acem olsun herkes halife olabilir. Ancak halife doğru yoldan ayrıldığı takdirde görevinden azledilir ve öldürülür.⁵⁰ Bu görüşlerine binaen Hâricîler, Ebu Bekir ve Ömer’in halifeliklerini meşru, Osman’ın hilafetteki ilk 6 yılını ve Ali’nin ise Tahkim Olayı’na kadar halifeliğini meşru görürler.

Kendinden ve kendi görüşünde olmayanı ötekileştirme, her fırkada ortak bir tavır olmakla beraber Havâric’in bu hususta takındığı tutum oldukça serttir. Çünkü onlar aynı zamanda kendilerinden olmayanları tekfir etmişler ve bu kimseleri de öldürmeyi gerekli görmüşlerdir.

Havâric kendi içinde Ezârîka, Necedât, İbâdiyye, Sufriyye, Beyhesiyye gibi fırkalara ayrılmıştır. Ancak bu fırkaların tümünde yukarıda anlatılan görüşlerin aynı sertlikte olmadığı görülmektedir. Örneğin; Ezârîka, muhaliflerin çocuklarını ve

---

⁴⁸ Büyük günah meselesi ilk olarak Hâricîlerin, son altı yılındaki icraatlarından dolayı Hz. Osman’ı ve Hakem Olayı’ndan dolayı da Hz. Ali’yi tekfir etmeleriyle ortaya çıkan ve ilerleyen zamanda “büyük günah işleyenin İslâm dairesinden çıktığı” düşüncesi tüm ümmeti ilgilendirecek şekilde genişletilmiştir.

⁴⁹ Koçyiğit, *a.ge*, s.372; Fığlalı, “Hâricîler”, *DİA*, XIV/173.

⁵⁰ Fığlalı, “Hâricîler”, XIV/172.

kadınlarını öldürmeyi mübah görürken, Sufriyye, muhaliflerin kadın ve çocuklarını öldürmeyi caiz görmemiştir.⁵¹ İbâdiyye de diğer Hâricîlerin aksine muhaliflerinin bulunduğu toprakları İslâm ülkesi olarak kabul etmiş ve muhalifleri ile evliliği ve onlara mirasçı olmayı meşru görmüştür.⁵²

Ehl-i bid'at olarak görülen fırkalardan biri de Cehmiyye'dir. Bu fırkanın ehl-i sünnet dışında sayılmasının sebebi, kader, sıfatlar ve halku'l-Kur'ân konularındaki görüşleridir. Kader meselesi üzerindeki fikir ve tutumlarına dair Cehmiyye insanın fiilleri üzerinde tam bir irade sahibi olmadığını, Allah'ın insan dışındaki varlıkların hareketlerini yarattığı gibi insan fiillerini de yarattığı görüşünde olduğundan dolayı "Cebriyye" olarak da isimlendirilmiştir. Bu fikri ilk ortaya atan kişi olarak ise Ca'd b. Dirhem gösterilmektedir.⁵³ Cebr dışında sıfatlar ve Kur'ân'nın mahlûk olup olmadığı gibi diğer kelâmî meselelerle de ilgilenen Ca'd b. Dirhem'e göre Allah, insan için kullanılan sıfatlarla tavsif edilemez. Yani yaratılmış varlıklara nispet edilen âlim, hay, semî', basîr gibi sıfatları Allah'a nispet etmek ona göre teşbihe yol açabilir.⁵⁴ Buradan hareketle kelâm yani konuşma sıfatı insana ait bir sıfat olduğundan bu sıfat da Allah'a nispet edilemez. Yani Allah'a mütekellim denilemez. Hal böyle olunca Kur'ân-ı Kerîme de "Kelâmullah" demek doğru olmaz. Bu nedenle Ca'd b. Dirhem'e göre Allah, diğer mahlûkat gibi Kur'ân'ı yaratmıştır yani "Kur'ân mahlûktur" denmelidir.⁵⁵ Bunun dışında Cehmiyye'ye göre Allah Tealâ görülemez. Çünkü bir şeyin görülmesi için onun cisim olması ve bir mekânda bulunması gereklidir. Ölüm ve sonrasına dair görüşlerine göre cennet ve

---

⁵¹ eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, s.125.

⁵² eş-Şehristânî, *a.g.e.*, s.124; Fığlalı, Ethem Ruhi, "Haricîler", XIV/173.

⁵³ Koçyiğit, *Hadisçilerle Kelâmcılar Arasındaki Münakaşalar*, s.58.

⁵⁴ Gölcük, "Cehmiyye", *DİA*, VII/234.

⁵⁵ Koçyiğit, *a.g.e.*, s.59.

cehennem sonludur, sırat, mizân, şefaât ve kabir azabını da kabul etmemişlerdir. İman konusunda ise Cehmiyye'ye göre iman, bilgidir. İnkâr ise bu bilgiye sahip olmamaktır. Bir kimse bilgiye ulaşsa ve sonra diliyle inkâr etse bununla kâfir olmaz, bu kimse mü'mindir. Çünkü bilgi inkârla ortadan kalkmaz. İman marifet olduğundan iman ikrar, kavil ve amel olarak da kısımlara ayrılmaz.⁵⁶

Nassları ilk defa serbest bir akılcılıkla te'vil eden fırka olan Cehmiyye'ye göre hadislerde ve ayetlerde geçen yed, vech vb. tabirlerin te'vil edilmesi gerekir. Nitekim onlar ayette geçen "istivâ"yı Allah'ın arşa hâkim olması şeklinde yorumlamışlardır.⁵⁷ Yine te'vil konusunda akılla naklin çelişebileceğini bu durumda ise mutlaka naklin akıl ışığında te'vil edilmesi gerektiği görüşü de Cehmiyye'nin te'vil ilkesiyle ilgili öne çıkan görüşüdür.⁵⁸

Bid'at ehlinden sayılan bir diğer fırka Kaderiyye'dir. Kelime olarak "kaderi savunan" anlamına gelmekle beraber Kaderiyye, insanın fiillerinden sorumlu olduğunu, sorumluluk doğuran her eylemin insan iradesiyle gerçekleştiğini savunan ve ilahi kaderi inkâr edenler için kullanılan bir ifade olmuştur.⁵⁹

Ehl-i bid'atten sayılan Mürcie ise iman konusundaki fikirlerinden dolayı Ashâbu'l-Hadis tarafından eleştirilmiştir. Hâricîlerin, son altı yılındaki icraatlarından dolayı Hz. Osman'ı ve Hakem Olayı'ndan dolayı da Hz. Ali'yi tekfir etmeleriyle ve ilerleyen zamanda tüm ümmeti ilgilendirecek şekilde genişletilmesiyle ortaya çıkan "büyük günah işleyenin İslâm dairesinden çıktığı" düşüncesine karşı büyük günah

---

⁵⁶ Gölcük, "Cehmiyye", *DİA*, VII/235.

⁵⁷ Gölcük, *a.g.m*, VII/235.

⁵⁸ Gölcük, *a.g.m*, VII/234.

⁵⁹ Üzüm, İlyas, "Kaderiyye", *DİA*, XXIV/64.

işleyenlerin durumları hakkında yorum yapmayan ve onlar hakkındaki hükmün Allah'a kalmış olduğunu ve ahirette ortaya çıkaracağı fikri ortaya çıkmış, bu düşünceyi benimseyenlere Mürciî denmiştir.⁶⁰ Mürcie'ye göre büyük günah işleyen İslâm dairesinden çıkmaz, günahkâr mü'min olur. Ancak bu düşünce zamanla "imanla beraber hiçbir günahın zarar vermeyeceği ve Allah'ı inkâr etme dışında tüm günahların affedileceği" kanaatine dönüşmüştür. Ulaşılan bu nokta Mürcie'nin, muhaliflerince özellikle de Ashâbu'l-Hadis tarafından sert bir şekilde eleştirilmesine sebep olmuştur.⁶¹

Ashâbu'l-Hadis tarafından bid'at ehli kabul edilen Mu'tezile de müteşâbihattan olan ifadelerin te'vil edilmesi, sıfatlar, ru'yetullah, kabir azabı, şefaath ve mizanı kabul etmeme noktalarında Cehmiyye ile, Kader konusunda da Kaderiyye ile fikirleri paralellik arz etmektedir. İman konusunda ise Hâricî ve Mürcie'nin fikirlerinin yanı sıra iman konusunda büyük günah işleyenin ne kâfir ne de mü'min olduğu ikisi arasında bir konumda bulunduğu (el-menzile beyne'l-menzileteyn) fikrini benimsemiştir. İncelenen hicrî üçüncü asır ricâl kaynaklarında Mu'tezilî olmakla itham edilenlerin sayısı Şîa, Havâric, Mürcie ve Kaderiyye'ye oranla oldukça azdır. Bunun sebebi tarihte Mu'tezile'nin "Kaderiyye" ismiyle de anılmış olmasıdır. Zamanla Kaderiyye'nin etkisini kaybederek, Mu'tezile tarafından temsil edildiği ifade edilmektedir.⁶²

---

⁶⁰ İbn Sa'd *et-Tabakât*'ında bu fikre sahip olan zümreden "Mürcie-i Ülä" olarak bahsetmiştir. Bkz. İbn Sa'd, Ebü 'Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî', *et-Tabakātu'l-Kubrâ*, thk., Muhammed 'Abdulqâdir 'Aţâ, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990, VI/307; eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihâl*, s.129; ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyātu'l-(Tabakātu'l)*

⁶¹ Kahraman, *Hadis İlminde Bir Cerh Terimi Olarak İrcâ ve Mürciî Râviler*, s.28.

⁶² Üzüm, İlyas, "Kaderiyye", *DİA*, XXIV/64.

Tezde incelen ricâl kaynaklarında sayıları çok az olmakla beraber Zındıklıkla itham edilen isimlere de rastlanmıştır⁶³. Senevî veya düalist anlamında, nur ve zulmet inançlarını benimseyip Allah'a ve âhîret gününe inanmayan kimseleri ifade eden “zındık” terimi ilk başlarda Müslümanlar arasında Maniheistler için kullanılırken daha sonra anlam çerçevesi değişmiştir.⁶⁴ Zamanla zındıklık terimi farklı fırka mensuplarından birinin diğerini zemmetmek adına kullandığı bir ifadeye dönüşmüştür. Örneğin; Ebū Yūsuf kendisine Mu'tezile'nin durumu sorulduğunda onları zındıklıkla itham etmiş, Mālik b. Enes de Mu'tezilîler için zındık olduklarını ve tövbe etmeleri teklif edilmeden öldürüleceklerini ileri sürmüştür.⁶⁵

Bunların yanı sıra “Kur'ân'ın mahlûk olduğu” görüşünde olanlar için de zındık ifadesinin kullanıldığı görülmektedir. Mu'âz b. Mu'âz'ın “Kim Kur'ân mahlûktur derse o zındıktır” şeklindeki ifadesi bu duruma örnek olarak verilebilir.⁶⁶

---

⁶³ Muḥammed b. Sa'îd Ḥasen (Aḥmed b. Ḥanbel, *Kitābu'l-İlel*, II/380 no:2697; el-Buḥārî, *et-Tārîhu'l-Kebîr*, I/94, no:257), 'Abdullāh b. Yezîd b. Funṭas (el-Buḥārî, *a.g.e.*, V/227, no:741) incelenen ricâl kitaplarında zındıklıkla itham edilen isimlerdir. Ancak hangi düşünce ya da tutumları sebebiyle bu şekilde itham edildiklerine dair bir ifadeye rastlanılmamıştır. Muḥammed b. Sa'îd Ḥasen ve 'Abdullāh b. Yezîd b. Funṭas'ında rivayetlerine hadis kaynaklarında rastlanmamıştır, Muḥammed b. Sa'îd hakkında hiçbir bilgi edinilmezken 'Abdullāh b. Yezîd b. Funṭas (ö.146/764) hakkında el-Buḥārî dışında birçok âlim sika olduğu yönünde değerlendirmelerde bulunmasına rağmen onun da hadis kaynaklarında rivâyeti tespit edilememiştir. (İbn Sa'd, *et-Ṭabaḳātu'l-Kübrā*, V/430, no:1263; Aḥmed b. Ḥanbel, *Kitābu'l-İlel*, III/24, no:3984; İbn Ebî Ḥatim, *el-Cerḥ ve't-Ta'dîl*, V/197-8, no:919).

⁶⁴ Öz, Mustafa, “Zındık”, *DİA*, XXXIV/390.

⁶⁵ Öz, *a.g.m.*, XXXIV/391.

⁶⁶ el-Fesevî, *el-Ma'rife ve't-Tārîḥ*, III/377.

İncelediğimiz ricâl kaynaklarında Hz. Ali'ye veya Hz. Osman'a hakaret ettikleri gerekçesiyle tenkit edilen isimlere de rastlanmıştır. Ancak bu husus itikâdî olmaktan çok siyâsî bir tavır olarak görüldüğünden tezde itikâdî yönü ağır basan bid'at ehli fırkaların ele alınması uygun görülmüştür. Hakkında bilgi verdiğimiz bu bid'at ehli fırklardan hadis rivâyeti konusunda âlimlerin görüşlerine bakıldığında bid'atı, küfre sebebiyet veren ve fiska sebebiyet veren olmak üzere iki kısma ayırdıkları görülmektedir. Küfre sebebiyet veren bid'atın ne olduğu konusunda, uluhiyetin Hz. Ali'ye geçtiğine, Allah'ın yaratacağı zamana kadar eşyayı ve cüz'iyatı bilemeyeceğine inanan ve Kur'ân'ın nassını reddedenlerin küfre düştükleri ifade edilmiştir. Ancak bir şüphe ya da te'vil ile bid'at olarak telakki edilen bir düşünceye sahip olan kimseler ile Hâricîler ve Allah'ın sıfatlarını kabul etmeyenler tekfir edilmemiş, şehadetleri kabul edilmiştir.⁶⁷

Bid'atı sebebi ile tekfir edilen râvîden hadis rivâyetinde bulunulmaması gerektiği âlimlerin genelini kabul ettiği bir görüş olmasıyla beraber, mezhebi lehine yalan söylemeyi helal saymadığı takdirde bu râvîlerden de hadis rivâyetini kabul edenler olmuştur.⁶⁸ Örneğin; Ğulat-ı Şîa'dan olan Hattabiyye yalanı helal gördüğü için bu fırkaya mensup olduğu bilinen kimselerden rivâyet caiz görülmemiştir.⁶⁹

İbn Hacer, her fırkanın kendi görüşü dışındaki râvîleri mübtedi olarak itham veya tekfir etmesinden dolayı bir râvînin bid'atı nedeniyle tekfir edilse dahi hemen reddedilmemesi gerektiğine işaret eder. Çünkü, her râvîye bid'atı sebebiyle isnad edilen

---

⁶⁷ es-Sehâvî, Şemsuddîn Muhammed b. 'Abdirrahmân, *Fethu'l-Muğîs bi Şerhi'l-Elfiyeti'l-Hadîs*, thk. 'Alî Huseyin 'Alî, Mısır: Mektebetu's-Sünne, 1424/2003, II/70.

⁶⁸ İbn Hacer el-'Askalânî, *Nuzhetu'n-Nazar*, s.103.

⁶⁹ el-Haîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. 'Alî, *el-Kifâye fi 'İlmi'r-Rivâye*, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1434/2013, s.143.

küfür araştırılmadan kabul edilirse, ortada bu şekilde tekfir edilmemiş kimse kalmaz. Bu sebeple İbn Hacer'e göre dikkat edilmesi gereken nokta, söz konusu râvînin dinde mütevatir olarak gelen ve zaruri olarak bilinen şeyleri inkâr edip bunların aksine inanıp inanmadığı hususudur.⁷⁰

Bid'atı nedeniyle fisk ile itham edilen râvîden hadis rivâyetini kabul edenlerin yanında fâsık olduklarından dolayı bu kimselerden rivâyette bulunmayı reddedenler de olmuştur.⁷¹ Örneğin; İmam Mâlik, inatçı kâfir ve hatasında ısrar eden fâsığın haberlerinin kabul edilmeyip rivâyetlerine güvenilmemesi gerektiği görüşündedir.⁷²

Bir diğer görüşe göre, bid'atı küfre sebebiyet vermeyen ancak kendi fırkası lehine yalan söylemeyi helal saymayan râvîlerden -ister mezhebinin dâîsi olsun ister olmasın- hadis rivâyeti makbuldür.⁷³ Bu görüş ise eş-Şâfi'î'nin kendi haklılıkları için yalan söylemeyi uygun gördükleri için ehl-i ehvâdan olan Hattâbiyye dışındakilerin şahitliği kabul edilir" görüşüne dayandırılmıştır.⁷⁴ Diğer bir görüş ise mezhebinin dâîliğini/propagasını yapmadığı takdirde bid'at ehlinden rivâyetin caiz olduğudur. Âlimlerin büyük bir kısmı tarafından kabul edilen görüş budur.⁷⁵

---

⁷⁰ İbn Hacer el-'Askalânî, *Nuzhetu'n-Nazar*, s.103.

⁷¹ İbnu's-Şalâh, Ebû 'Amr 'Usmân b. 'Abdirrahmân eş-Şehrazûrî, '*Ulûmu'l-Hadîs*, thk. Nureddin Itr, Dimeşk: Dâru'l-Fikir, 1998, s.114.

⁷² el-Haîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s.138.

⁷³ İbnu's-Şalâh, *a.g.e.*, s.114.

⁷⁴ İbnu's-Şalâh, *a.g.e.*, s.114; el-Haîb el-Bağdâdî, *a.g.e.*, s.138.

⁷⁵ İbnu's-Şalâh, *a.g.e.*, s.114.

1.4. Bazı Ricâl Müelliflerinin Bid'at Ehli'ne Dair Yaklaşım ve Değerlendirmeleri

Bu başlık altında ricâl kaynağı müelliflerinden olan Yaḥyā b. Ma'īn, Aḥmed b. Ḥanbel, el-Buḥārī, el-Cūzcanī ve el-Fesevī'nin bid'at ehline dair yaklaşım ve değerlendirmeleri üzerinde durulacaktır. Bu beş müellifin seçilmiş olmasının nedeni ise bu âlimlerin eserlerinin hem ricâle dair yazılan ilk örneklerden olması ve muhaddislerin ilk üç asırdaki bid'at ehline bakışını yansıtabilir olmasıdır. Bu bölümde âlimlerin bid'at ehli kimselere kaynaklarında nasıl ve ne oranda yer verdikleri söz konusu bid'at ehlienden olmakla itham edilen kimseler hakkında kullanılan ifadelerden yola çıkılarak bu beş müellif bağlamında hadisçilerin bid'at ehline dair yaklaşımları ortaya konmaya çalışılacaktır.

1.4.1. Yaḥyā b. Ma'īn (ö. 233/848)

Râvîlerin adalet ve zabt zaviyelerinden değerlendirilmesi noktasında münekkitlerin takındığı tavra göre mütesâhil, mu'tedil ve müteşeddid olmak üzere üç grup münekkit vardır. Küçük bir hatasından dolayı bile râvîleri cerh eden münekkitler müteşeddid, hatası çok önemli olmadıkça râvîyi cerh etmeyen, tenkidinde oldukça toleranslı davranan münekkitlere mütesâhil ve bu iki uç tutum arasında orta yolu

benimseyip ne müteşeddîd ne de mütesâhil olan münekkitler de mu'tedil grupta sayılmışlardır.⁷⁶

Ricâl tenkidi söz konusu olduğunda kendinden sonra gelenler için de görüş ve değerlendirmelerine itibar edilen bir âlim olan Yaḥyâ b. Ma'în, müteşeddîd münekkid âlimler grubunda sayılmıştır.⁷⁷

Yaḥyâ b. Ma'în'in itikadî bakımdan ta'n edilme sebebi olan bid'at ehlinden olma konusundaki tavrının, râvînin bu yönüne dikkat çektikten sonra propagandacı ve yalancı olup olmamasına göre değiştiği görülmektedir.⁷⁸ İbnu'l-Berķî'nin Yaḥyâ b. Ma'în'e Kaderî olmakla itham edilen râvîlerden hadis yazımı hakkında sorması üzerine onun yazılır yönünde cevap vermesi ve “Ḳatāde, Hişām ed-Dustuvāi, Sa'îd b. Ebî 'Arûbe, 'Abdulvāriş ve pek çok kişi sika olmalarıyla birlikte kader görüşünü savunanlardı. Bu gibi kimselerden mezheplerinin propagandasını yapmadıkları sürece hadisleri yazılır.” şeklindeki ifadesi onun ehl-i bid'at râvîlerden rivâyet konusundaki tavrını yansıtmaktadır.⁷⁹

---

⁷⁶ ez-Zehebî, Ebū 'Abdillāh Şemsuddîn Muḥammed b. Aḥmed b. Oṣmān, *Zikru men Yu'temedu Kavluh fi'l-Cerh ve Ta'dil*, ('Abdulfettāh Ebū Ğudde, Erba'u Resāil fi 'Ulūmi'l-Ḥadīṣ), Beyrut: Dāru'l-Beşāiri'l-İslāmiyye, 1410/1990, ss.171-172.

⁷⁷ ez-Zehebî, *a.g.e.*, ss.171-172.

⁷⁸ Ahatlı, Erdinç, “Yaḥyâ b. Ma'în ve Cerh-Ta'dildeki Metodu”, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 1992 s.71

⁷⁹ ez-Zehebî, Şemsuddîn Ebū 'Abdillāh Muḥammed b. Aḥmed, *Siyeru A'lāmi'n-Nubelā*, thk., Şu'ayb el-Arnāût, Müessesetu'r-Risāle, 1405/1985, VII/154; Ahatlı, Erdinç, “Yaḥyâ b. Ma'în ve Cerh-Ta'dildeki Metodu”, s.71.

Yine bir durum üzerine İbn Ma‘īn, Sa‘īd b. Heyssem el-Hilālî’yi sika olarak ifade ettiğinde onun Şîi olduğu hatırlatılınca İbn Ma‘īn’in “Şîi de Kaderî de sikadır” şeklindeki ifadesi onun bid‘atçı olmak ile hadis rivâyet etme ehliyetini ayrı olarak değerlendirdiğini göstermektedir.⁸⁰

Tezde esas alınan kaynaklardan biri daha önce de belirtildiği üzere Yaḥyâ b. Ma‘īn’in *et-Tārîḥ* isimli eseridir. Bu eserinde Yaḥyâ b. Ma‘īn’in ehl-i bid‘atten olmakla cerh ettiği râvîler genel olarak daha sonrakilerde de görüleceği üzere Mürciî, Kaderî, Şîi ve Hâricî râvîlerdir. *et-Tārîḥ*’te, Ashâbu’l-Hadis’in ifadesiyle bid‘at ehli olarak 5 Mürciî, 18 Kaderî, 3 Cehmî, 11 Şîi, 2 Râfizî, 3 Nasıbî, 1 hem Cehmî, hem Kaderî hem de Râfizî olmakla, 2 tane zındık olmakla itham edilen, 3 tane de ehl-i re’yden olmakla itham edilen râvî tespit edilmiştir.

---

⁸⁰ Yaḥyâ b. Ma‘īn, Ebu Zekeriyâ, *Suālātu İbn Cuneyd li Ebî Zekeriyâ Yaḥyâ b. Ma‘īn*, thk. Aḥmed Muḥammed Nūr Seyf, Medine: Mektebetu’-d-Dār, 1408/1988, s.421, no:617; Ahatlı, *a.g.e.*, s.71.

Bu râvîleri cerh ederken kullandığı ifade kalıpları ise;

- ✓ Cehmî râvîler için; ⁸¹كان جهميا / Cehmi idi.
- ✓ Hâricî râvîler için; ⁸²كان يرى رأي الخوارج / Hâricîlerin görüşlerine sahipti.
- ✓ Kaderî râvîler için; ⁸³كان يرمى بالقدر- يتهم بالقدر / Kaderle itham ediliyordu.
كان يرمون بشيء من القدر / Kaderle ilgili bir şeyle itham ediliyordu⁸⁴
هو قدرى⁸⁵ / O Kaderîdir/
- ✓ Mürcîî olmakla itham edilen râvîler için; ⁸⁶كان مرجيا⁸⁷ /Mürçîîdir-Mürçîî idi.
- ✓ Şîî olmakla itham edilen râvîler için; ⁸⁸فكان يؤمن بالرجعة /rec'ate inanıyordu, Şîî
من المغلبيّة في التشيع⁹¹, كان يفرط في التشيع⁹⁰ /Şîîlikte aşırıydı , كان شيعيا⁸⁹ /
زنديق⁹³, كان ابن منادر زنديقا⁹² / Zındıklıkla itham edilen râvîler için;

şeklindedir.

---

⁸¹ Yaḥyā b. Ma'īn, *et-Tārīḫ*, I/444 no:2178, II/361 no:4788.

⁸² Yaḥyā b. Ma'īn, *a.g.e.*, II/142 no:3598.

⁸³ Yaḥyā b. Ma'īn, *a.g.e.*, III/74 no:289, III/100 no:408.

⁸⁴ Yaḥyā b. Ma'īn, *a.g.e.*, II/188 no:3878.

⁸⁵ Yaḥyā b. Ma'īn, *a.g.e.*, II/217 no:4037.

⁸⁶ Yaḥyā b. Ma'īn, *et-Tārīḫ*, I/521 no:2545.

⁸⁷ Yaḥyā b. Ma'īn, *a.g.e.*, II/24 no:2954.

⁸⁸ Yaḥyā b. Ma'īn, *a.g.e.*, III/s.281 no:1346, III/296 no:1397,1398,1399.

⁸⁹ Yaḥyā b. Ma'īn, *a.g.e.*, I/470 no:2309.

⁹⁰ Yaḥyā b. Ma'īn, *a.g.e.*, I/524 no:2559.

⁹¹ Yaḥyā b. Ma'īn, *a.g.e.*, I/360 no:1744.

⁹² Yaḥyā b. Ma'īn, *a.g.e.*, III/77 no:310.

⁹³ Yaḥyā b. Ma'īn, *a.g.e.*, II/134 no:3556.

Tablo 1: Yaḥyā b. Maʿīn'in *et-Tārīḥ*'inde Tespit Edilen Bid'at Ehli Rāviler

	RAVİNİN ADI	KULLANILAN CERH İFADESİ	DİĞER İFADELER	KAYNAKTA GEÇTİĞİ YER	
1	CEHMÎ	سليم بن مسلم الخشاب	كان جهميا	كان جهميا خبيثا	I/444 no:2178
2	CEHMÎ	بشر بن السرى	يدعو على قوم يرمونه برأى جهم		II/188 no:3879
3	CEHMÎ	محمد بن ميسر	كان جهميا	ليس هو بشيء. كان شيطنا من الشياطين	II/361 no:4788
4	CEHMÎ, RAFIZÎ, KADERÎ	ابراهيم بن ابي يحيى	كان رافضيا, قدريا/ كان جهميا, رافضيا	فانه ليس بثقة \كذاب/لا يكتب حديثه	I/156 no:657, I/162 no:797, I/166 no:721, I/95 no:385
5	HARİCÎ	عمران القطان	كان يرى رأى الخوارج	والم يكن داعية	II/142 no:3598
6	Şİİ-	تليد (بن سليمان)	كان يشتم عثمان	كذاب	I/546 no:2670
7	MÜRÇİ	حماد			I/433 no:2124
8	KADERÎ	ابن ابي نجيج	كان يرمى بالقدر \ يتهم بالقدر		I/74 no:289 \ s.100 no:408
9	KADERÎ	سيف بن سليمان	قدري		I/100 no:410
10	KADERÎ	زكريا بن اسحاق	قدري		I/100 no:411
11	KADERÎ	عبدالحميد بن جعفر	كان يرمى بالقدر	ثقة \ ليس به بأس	I/165 no:718, I/190 no:853\ s.212 no:981
12	KADERÎ	ابن اسحاق	كان يرى القدر	فان ابن اسحاق ليس هو بقوي في الحديث	I/247 no:1158
13	KADERÎ	ابو داود النخعي/سليمان بن عمرو	كان رجل سوء كذاب خبيث قدري	كان يضع الحديث	I/555 no:2716
14	KADERÎ	عباد بن منصور	كان يرمى بالقدر \ قدريا	كان قاضي البصرة \ كان صديقا لأيوب	II/128 no:3519, I/217 no:4038
15	KADERÎ	عوف (بن أبي جميلة)	كان عوف قدريا		II/187 no:3871
16	KADERÎ	هشام الدستوائى	كان يرمون بشيء من القدر		II/188 no:3878
17	KADERÎ	سلام (بن مسكين)			II/188 no:3878
18	KADERÎ	ابان			II/188 no:3878
19	KADERÎ	داود بن ابي هند	هو قدري		II/217 no:4037
20	KADERÎ	قرط بن حريث	كان قدريا	ليس به بأس, فدعنا الي القدر, قال يحيى كان قرط بن حريث هذا يقوم لرجل من المحدثين حديثه	II/247 no:4194
21	KADERÎ	ايوب	يذهب أيوب إلى قدري خبيث		II/251 no:4217
22	KADERÎ	الفضل الرقشي	رجل سوء قدري \ هو قدري من رؤسائهم		II/265 no:4294\ s.337 no:4683
23	KADERÎ	الحسين بن ذكوان	كان قدريا	وكان يحيى بن سعيد يروى عنه	II/267 no:4306
24	KADERÎ	يحيى بن حمزة	كان يرمى بالقدر \ كان قدريا	كان قاضي دمشق	II/442 no:5204\ s.474 no:5355

25	KADERÎ	العلاء بن الحارث	كان يرى القدر	يحيى يقول و قيل له:العلاء بن الحارث في حديثه شيء؟ قال لا.	II/453 no:5256
26	MÜRÇÎ	يونس بن بكير	كان مرجأ	كان صدوقا و كان يتبع السلطان	I/521 no:2545
27	MÜRÇÎ	موسى بن ابي كثير	هو مرجيء	هو ثقة	I/564 no:2767, II/45 no:3060
28	MÜRÇÎ	محمد بن قيس الاسدي	مرجيء	انه مرجيء فهو من خيار الناس	II/24 no:2954
29	MÜRÇÎ	مروان بن محمد الطاطري	كان مرجنا	لا بأس به	II/459 no:5285
30	NÂSIBÎ	أزهر الحرازي	كان يشتمون علي بن أبي طالب		II/422 no:5089
31	NÂSIBÎ	أسد بن وداعة	كان يشتمون علي بن أبي طالب		II/422 no:5090
32	NÂSIBÎ	وهب بن جرير	كان يشتم علي بن أبي طالب		II/312 no:4545
33	RAFIZÎ	وكيع	رافضي		I/359 no:1742
34	RAFIZÎ	جابر الجعفي	فكان و الله كذاب يؤمن بالرجعة	ثلاثة لا تروى عنهم كذاب	I/281 no:1346, I/296 no:1397,1398,1399
35	EHL-Î RE'Y	أبو حنيفة	صاحب الرأي		I/480 no:2347
36	EHL-Î RE'Y	زفر	صاحب الرأي	ثقة مأمون ثقة	I/503 no:2459\2460
37	ŞÎ	مسور بن الصلت		كان يحدث باحاديث الشيعة	II/33 no:2999
38	ŞÎ	ام أبو أسامة	شيعية		I/391 no:1900
39	ŞÎ	فطر بن خليفة	شيعي	ثقة	I/334 no:1609
40	ŞÎ	الحارث بن حصيرة الازدي	كان شيعيا		I/470 no:2308
41	ŞÎ	سالم بن أبي حفصة	كان شيعيا		I/470 no:2309
42	ŞÎ	محمد بن كثير الكوفي	هو شيعي	لم يكن به بأس	I/7478 no:2332
43	ŞÎ	عدي بن ثابت	كان يفرط في التشيع		I/524 no:2559
44	ŞÎ	سلمة الأبرش	كان يتشيع	و قد كتبت عنه, ليس به بأس	II/365 no:4804
45	ŞÎ	هارون بن سعد	هارون بن سعد من المغلية في التشيع		I/360 no:1744
46	ŞÎ	عاند بن حبيب	انه زيدي		I/421 no:2062
47	ZINDIK	ابن مناذر	كان ابن مناذر زندقا		I/77 no:310
48	ZINDIK	يوسف بن خالد السمطي	زنديق	كذاب, لا يكتب عنه شيء	II/134 no:3556
49	EHL-Î RE'Y	ياسين الزيات	و كان يفتي برأي أبي حنيفة		II/292 no: 4454

1.4.2. Aḥmed b. Ḥanbel (ö. 241/855)

Cerh ve ta'dil alanında da ismi öne çıkan bir âlim olan Aḥmed b. Ḥanbel, cerh ve ta'dil değerlendirmelerinde takındığı tavra göre mu'tedil münekkidler arasında sayılmıştır. Cerh ve ta'dile dair tavır, tutum ve ifadelerini eserlerinden öğrendiğimiz Aḥmed b. Ḥanbel, bu tezde de kaynak olarak kullanılan *Kitābu'l-İlel ve Ma'rifetu'r-Ricāl* isimli eserini kendisi kaleme almamış, elimizdeki nüshalarda bulunan bu bilgileri oğlu 'Abdullāh kayda geçirmiştir. Çoğunlukla böylesi bilgiler ilk dönemde soru cevap şeklinde de elde edildiğinden dolayı hadis edebiyatı içerisindeki suâlât türü olarak isimlendirilen eserler de bizim için çok iyi birer ricâl kaynağı olmaktadır.

Bid'at ehlinde hadis rivâyeti bağlamında ise Aḥmed b. Ḥanbel'in sırf mensubu olduğu fırka/düşünceden dolayı bir râvîden hadis almayı yasakladığı veya almadığı gibi bir duruma rastlanmamıştır. Onun, “Bid'atına davet eden/ dâî, yalancı ve hatasından dönmeyen hariç herkesten (hadis) yazılır”⁹⁴ şeklindeki ifadesi de bu durumu desteklemektedir. O, râvînin akaid yönünden farklılığını ifade ettikten sonra diğer cerh-ta'dil âlimleri gibi râvînin hadisleri aktarma salahiyeti bakımından da değerlendirmeye tabi tutup bunları ifade etmiştir. Buradan onun bid'at ehli olmayı tek başına bir cerh sebebi saymadığı anlaşılmaktadır. Örneğin; Sevr b. Yezîd el-Kelā'î hakkında “كان يرى ”الفدر / O, kader görüşünü savunurdu ve “هو ثقة في الحديث”⁹⁵ /O, hadiste güvenilirdir derken yine İbrāhîm b. Ebî Yaḥyâ'nın da Kaderî olduğunu ifade ettikten sonra “ترك الناس حديثه”⁹⁶/

⁹⁴ el-Ḥaṭîb el-Bağdādî, *el-Kifāye*, s.57.

⁹⁵ Aḥmed b. Ḥanbel, *Kitābu'l-İlel*, II/74, no: 1594.

⁹⁶ Aḥmed b. Ḥanbel, *a.g.e.*, II/503 no:3317.

“insanlar onun hadisini terk ettiler” şeklindeki ifadesiyle bu kimselerden hadis rivâyetinin nasıl olduğuna dair değerlendirmelerde bulunmuştur.

Ahmed b. Hanbel'in, *Kitābu'l- 'İlel ve Ma'rifetu'r-Ricāl* inde 5 Cehmî, 23 Kaderî, 1 Kaderî ve Cehmî, 3 Kaderî ve Şiû, 14 Şiû, 5 Râfızî, 2 Mu'tezilî, 6 Hâricî, 14 Mürciî, 1 Nâsıbî, 1 ehl-i re'y ve 1 tane de Zındık olmakla itham edilen râvî tespit edilmiştir.

Ahmed b. Hanbel'in, *Kitābu'l- 'İlel ve Ma'rifetu'r-Ricāl* inde bid'at sahibi olmakla itham ettiği râvîler hakkında kullandığı ifadeler ise aşağıdaki gibidir:

- ✓ Cehmî olmakla itham ettiği râvîler için; “كأنه نزع إلى رأي جهم”⁹⁷/ Sanki Cehm'in görüşüne meyilliydi, “كان جهميا”⁹⁸/Cehmî idi, “كان يتهم برأي جهم”⁹⁹/Cehm'in görüşüyle itham ediliyordu, “حكوا عنه أنه كان يقول الجنة والنار خلقتا فستفنيان وهذا كلام”¹⁰⁰/ Onun cennet ve cehennem yaratıldığını ve yok olacağını (ki bu Cehm'in görüşüdür) söylediği anlatılır, “لا تكتبوا عنه حتى يتوب وذاك أنه بلغه أنه تكلم في أمر”¹⁰¹ القرآن

---

⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, *Kitābu'l- 'İlel*, I/526 no:1232.

⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, II/457 no:3029.

⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, III/393 no:5726.

¹⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, III/299 no:5331.

¹⁰¹ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, III/261 no:5153. Muhammed b. el-Ezher hakkında kullanılan ve “Kur'ân hakkında konuşurdu” manasına gelen bu ifadenin Ahmed b. Hanbel'in yaşadığı dönemde vukû bulan Mihne hadisesiyle bağlantılı olarak Kur'ân'ın yaratılmış olup/olmadığı tartışmasıyla ilgili olduğu düşünülmüş ve “Kur'ân mahlûktur” diyenler hakkında “Cehmî” ifadesinin kullanıldığına dair ifadelere dayanarak bu kimse Cehmî râvîler arasında değerlendirilmiştir. (Koçyiğit, *Hadisçilerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar*, s.260.)

- ✓ Kaderî râvîler için; “كان يرى القدر”¹⁰²/Kader görüşünde idi, “إن هذا يتكلم في”¹⁰³/Kader hakkında konuşuyordu, “ما أحب الرواية عنه من أجل القدر”¹⁰⁴/Kader (görüşünden dolayı) ondan rivâyeti sevmiyorum, “أراه كان يقول بشيء من القدر”¹⁰⁵/ **Onu Kadere dair konuşurken gördüm**, “كانت القدرية تنتحلّه”¹⁰⁶/Kaderiyye onu kendine çekti, “كان مكحول يعجبه كلام غيلان”¹⁰⁷/ Mekhül, Gaylân’ın görüşünü beğeniyordu,
- ✓ Mürcie’ye nispet ettiği râvîler hakkında; “كان مرجنا”¹⁰⁸, “مرجني”¹⁰⁹/ Mürcîî idi- Mürcîîdir, “كان يوافق على الإرجاء”¹¹⁰/ İrcâ görüşüne uyuyordu,

---

¹⁰² Aḥmed b. Ḥanbel, *Kitābu'l- İlel*, II/74 no: 1594.

¹⁰³ Aḥmed b. Ḥanbel, *a.g.e.*, II/290 no:2291.

¹⁰⁴ Aḥmed b. Ḥanbel, *a.g.e.*, III/353 no:5564.

¹⁰⁵ Aḥmed b. Ḥanbel, *a.g.e.*, III/56 no:4148.

¹⁰⁶ Aḥmed b. Ḥanbel, *a.g.e.*, III/101 no:4387.

¹⁰⁷ Aḥmed b. Ḥanbel, *a.g.e.*, III/280-281 no:5247.

¹⁰⁸ Aḥmed b. Ḥanbel, *a.g.e.*, I/414 no:884, s.436 no:971, I/423 no:929, III/467 no:5993, II/497 no:3281, II/484 no:3179.

¹⁰⁹ Aḥmed b. Ḥanbel, *a.g.e.*, II/144-145 no: 1814- 1816, II/144 no: 1815, II/144 no: 1816, II/209 no:2036, II/538 no:3554.

¹¹⁰ Aḥmed b. Ḥanbel, *a.g.e.*, II/308 no:2367.

- ✓ Şîi râvîler hakkında; “رافضي خبيث...”¹¹¹/ Kötü bir Râfızîdir, “أنه يتشيع...”¹¹²/ Şîi idi, “كان يتشيع”,¹¹⁴ “كان شيعيا”,¹¹⁵ “لكنه خشبي مفرط”,¹¹³ Aşırı noktada Haşebîdir, “كان رأسا في التشيع”,¹¹⁶ /Şîi idi, “كان يغلو يعني في التشيع”,¹¹⁷ Şîilikte önde gelendi, “هو من”,¹¹⁸ O, H̄arbî bir Sebeî idi, “كان يحب عليا يعني يفضل عليا على”,¹¹⁹ O, Şîa'nin büyüklerindendir, “عثمان”¹²⁰/ Ali'yi seviyordu yani Ali'yi Osman'dan üstün tutuyordu,

¹¹¹ Aḥmed b. Ḥanbel, *Kitābu'l- 'İlel*, II/601 no:3858.

¹¹² Aḥmed b. Ḥanbel, *a.g.e.*, I/443 no:993.

¹¹³ Aḥmed b. Ḥanbel, *a.g.e.*, II/338 no:2497. Burada geçen “Haşebî” ifadesiyle ilgili olarak belirtelim ki bu söz bir kimsenin Şîi olduğunu ifade etmede kullanılmıştır ve kelime doğrudan sözlük anlam olarak bakıldığında ahşap, odunsu anlamına gelmektedir. Haşebî ismi, Muhtar eş-Şekafî'nin ordusunda yer alan ve Hz. Hüseyin'in intikamını almak üzere yemin eden bir grup mevâliye verilen bir isimdir (Öz, Mustafa “Haşebiyye”, *DİA*, XVI/402). İsyân sırasında yanlarında silah yerine sopa bulundurdıklarından dolayı karşı tarafın onları aşağılama adına “Haşebî” ifadesini kullandıkları anlatılmaktadır. (İbn Rüsteh, Ebû 'Alî Aḥmed b. Ömer b. Rüsteh, *el- A' lāku'n-Nefîse*, terc. Ali Fuat Eker, Ankara: Ankara Okulu yay., 2017, s.218).

¹¹⁴ Aḥmed b. Ḥanbel, *a.g.e.*, I/546 no:1295.

¹¹⁵ Aḥmed b. Ḥanbel, *a.g.e.*, I/551 no:1312, II/341 no:2513, II/475 no:3117, II/491 no:3233, III/103 no:4399.

¹¹⁶ Aḥmed b. Ḥanbel, *a.g.e.*, III/117 no:4490.

¹¹⁷ Aḥmed b. Ḥanbel, *a.g.e.*, III/93 no:4335, III/93 no:4334, III/238 no:5049.

¹¹⁸ Aḥmed b. Ḥanbel, *a.g.e.*, II/342 no:2517. Aḥmed b. Ḥanbel bu ifadeyi Süleymân el-A'meş için kullanmıştır. Bu ifadede geçen “خرييا” ifadesi ise din hakkında fesad çıkarma/dini bozma anlamına gelmektedir (Bkz. Aḥmed b. Ḥanbel, *Kitābu'l- 'İlel*, II/342 (2 nolu dipnot)).

¹¹⁹ Aḥmed b. Ḥanbel, *a.g.e.*, III/6 no:3890.

¹²⁰ Aḥmed b. Ḥanbel, *a.g.e.*, II/535 no:3532.

- ✓ Hâricî râvîler için; “كان من الخوارج”¹²¹/Hâricîlerdendi, “انه يرى رأي الخوارج”¹²²/
Hâricîler’in görüşünü savunuyordu, “وكان من الأزارقة”¹²³/ Ezârika’ dandı, “وكان
”رأسا في لأباضية”¹²⁴/ İbâdiyye’nin başı idi.

---

¹²¹ Aḥmed b. Ḥanbel, *Kitābu'l-İlel*, I/368 no:706.

¹²² Aḥmed b. Ḥanbel, *a.g.e*, I/394 no:789, I/546 no:1299.

¹²³ Aḥmed b. Ḥanbel, *a.g.e*, I/265 no:392.

¹²⁴ Aḥmed b. Ḥanbel, *a.g.e*, III/468 no:5999.

Tablo 2: Aḥmed b. Ḥanbel'in *Kitābu'l- 'İlel ve Ma'rifetu'r-Ricāl*'inde Tespit Edilen Bid'at Ehli Rāviler

	RAVİNİN ADI	KULLANILAN CERH İFADESİ	DİĞER AÇIKLAMALAR	YER
1	CEHMÎ	يحيى بن صالح الحمصي	كانه نزع إلى رأي جهم	I/526 no:1232
2	CEHMÎ	غسان بن محمد المروزي	قال أبو عبد الرحمن: كان غسان جهميا	II/457 no:3029
3	CEHMÎ	الحكم بن عبدالله أبي مطيع البلخي	حكوا عنه أنه كان يقول الجنة والنار خلقتا فستفنيان و هذا كلام جهم	لا يروى عنه شيء III/299 no:5331
4	CEHMÎ	سليم بن مسلم	و كان يتهم برأي جهم	ليس يسوي حديثه شيئا, ليس بشيء III/393 no:5726
5	CEHMÎ	محمد بن الأزهر الجوزجاني	لا تكتبوا عنه حتى يتوب وذاك أنه بلغه أنه تكلم في أمر القرآن	لا تكتبوا عنه حتى لا يحدث عن الكذابين III/261 no:5153
6	HARĪCĪ	صالح بن مسرح	كان من الخوارج أرى	I/368 no:706
7	HARĪCĪ	ابن خصيف	كان يقال: إنه يرى رأي الخوارج	I/394 no:789
8	HARĪCĪ	صدقة بن يسار	كان من الخوارج	كنت من الخوارج ثم ان الله عافاني I/458 no:1042
9	HARĪCĪ	عمران بن حطان	يرى رأي الخوارج	روى عنه محمد بن سيرين I/546 no:1299
10	HARĪCĪ	شريك بن خليفة	و كان من الأزارقة	I/265 no:392
11	HĀRĪCĪ	حاجب الأزدي	وكان رأسا في لأباضية	سفيان قال: حاجب الأزدي يحدث عن عمرو بن دينار III/468 no:5999
11	KADERÎ	ابن ابي لبيد	يرى القدر	سمع منه سفيان بالكوفة و اصله ما اعلم بحديثه بأسا حدث عنه ابن اسحاق و ابن مديني عيينة... I/197 no:189- I/403 no:830, II/154no:1847
12	KADERÎ	عمر بن ابي زائدة	يقولون ان عمر كان يرى القدر	I/363 no:690
13	KADERÎ	معيد الجهني	ان معيدا يقول بقول النصارى	I/500 no:1166
14	KADERÎ	سلام بن مسكين	ان سلاما كان يرى القدر	I/512 no:1197
15	KADERÎ	هشام الدستوائ	وذكره بخير إلا أنه يرى القدر ...	ذكر صلاحه و فضله... II/68 no:1573
16	KADERÎ	ثور بن يزيد الكلاعي	كان يرى القدر	هو ثقة في الحديث II/74 no:1594/ II/538 no:3533
17	KADERÎ	عبد الأعلى بن عبد الأعلى	يرى القدر	II/178 no:1923
18	KADERÎ CEHMÎ	إبراهيم بن أبي يحيى	إن هذا يتكلم في القدر	سفيان بن عيينة: عرفوا الناس بدعته
			كان قدريا	ترك الناس حديثه
			كنا نتهم بالكذب... كان قدريا جهميا	كل بلاء فيه إبراهيم بن أبي يحيى
			إن هذا يتكلم في القدر	سفيان بن عيينة: عرفوا الناس بدعة وسلوا ريكم العافية
19	KADERÎ	أسباطا	يوسف بن أسباط: كان أبي قدريا	و كان هذا يدعوني إلى القدر II/435 no:2915
20	KADERÎ	عبد الله ابن أبي نجیح	كان يرى القدر	II/538 no:3552
21	KADERÎ	عمر بن عبيد	كان قدريا	II/538 no:3553
22	KADERÎ	عباد بن منصور الباجي/أبو سلمة البصري	حدثنا عباد بن منصور على قدرية فيه	ما أحب الرواية عنه من أجل القدر II/543 no:3579/ III/353 no:5564
23	KADERÎ	أزهر بن القاسم	أراه كان يقول بشيء من القدر أزهر هذا	و كان ثقة III/56 no:4148

24	KADERÎ	عطاء ابن أبي ميمونة	كان يرى القدر	III/77 no:4257
25	KADERÎ	عبد بن صهيب	كانت القدرية تنتحله	III/101 no:4387
26	KADERÎ	عبد الحميد بن جعفر	قال أبي: عبد الحميد بن جعفر عندنا ثقة ثقة يعني أظنه من أجل القدر	III/153 no:4678
27	KADERÎ	ابن أبي نجيح	اصحاب ابن أبي نجيح قدرية عامتهم	III/260 no:5148
28	KADERÎ	سيف	اصحاب ابن أبي نجيح قدرية عامتهم	III/260 no:5149
29	KADERÎ	سليمان ابن أبي سليمان	اصحاب ابن أبي نجيح قدرية عامتهم	III/260 no:5150
30	KADERÎ	زكريا بن اسحاق	اصحاب ابن أبي نجيح قدرية عامتهم	III/260 no:5151
31	KADERÎ	شبل	اصحاب ابن أبي نجيح قدرية عامتهم	III/260 no:5152
32	KADERÎ	ابراهيم بن نافع	اصحاب ابن أبي نجيح قدرية عامتهم	III/260 no:5153
33	KADERÎ	مكحول	قال ليث: وكان مكحول يعجبه كلام غيلان	III/280\281 no:5247
34	KADERÎ	غيلان بن مسلم أبي غيلان	المقتول في القدر ضالاً	III/281 no:5249
35	KADERÎ-ŞÎÎ	عوف ابن أبي جميلة العبدي الأعرابي	كان قدريا و كان شيعيا	II/434 no:2913
36	MÜRÇÎÎ	عمر بن ذر	و كان مرجنا	I/414 no:884\ s.436 no:971
37	MÜRÇÎÎ	يزيد بن عبد الرحمن ابو خالد الدالائي	كان شيخا قصيرا مرجنا	I/423 no:929
38	MÜRÇÎÎ	قيس بن مسلم ابو عمرو الجدلي	مرجني	II/144\145 no: 1814\ 1816
39	MÜRÇÎÎ	علقمة بن مرثد	مرجني	II/144 no: 1815
40	MÜRÇÎÎ	عمرو بن مرة	مرجني	II/144 no: 1816/ III/467 no:5993
41	MÜRÇÎÎ	شعبة	عن شعبة: كان حماد يقول لي: أنت منا إلا قطرة يعني في الإرجاء	II/147 no:1823
42	MÜRÇÎÎ	عثمان بن غياث	الا أنه مرجنا	II/186 no:1948/
43	MÜRÇÎÎ	سالم الأفتس	و سالم مرجي	ثقة، ثبت، ثبت الحديث II/209 no:2036
44	MÜRÇÎÎ	عبد الكريم أبا أمية	كان يوافقه على الإرجاء	II/308 no:2367
45	MÜRÇÎÎ	مسعر بن كدام	الإرجاء	II/329no:2457/II/552no:3614
46	MÜRÇÎÎ	عبد العزيز بن أبي رواد	كان مرجنا	رجل صالح وليس هو ثبت مثل غيره II/484 no:3179
47	MÜRÇÎÎ	أبو معاوية محمد بن خازم	أبو معاوية مرجي	II/538 no:3554
48	MÜRÇÎÎ	أبو خالد الدالائي	كان أبو خالد يعني الدالائي شيخا قصيرا مرجنا	III/214 no:4927
49	RAFIZÎ	يونس بن خباب	كان خبيث الرأي	حدثنا عنه عبدا I/419 no:910
50	RAFIZÎ	عبد الملك بن أعين	كان رافضيا	II/452 no:3012
51	RAFIZÎ	عماد بن يوسف بن أسباط	يوسف بن أسباط: كان عمي أو خالي رافضيا	و كان هذا يدعوني إلى الرفض II/435 no:2915
52	RAFIZÎ	عبد الله بن عبد القدوس	يحيى: ليس بشي رافضي خبيث	II/601 no:3858
53	RÂFIZÎ	سليمان الأعمش	و كان والله خريبا سبنيا	II/342 no:2517
54	ŞÎÎ	فطر بن خليفة	الا أنه يتشيع / ولكنه خشبي مفرط	ثقة صالح الحديث، حديثه حديث رجل كيس I/443 no:993
55	ŞÎÎ	سالم بن أبي حفصة أبو يونس	كان شيعيا له رأي	ما أظن به بأس، روى عنه الثوري و هو قليل الحديث I/546 no:1295
56	ŞÎÎ	عبد الملك بن أعين	كان يتشيع	و قد روى عنه سفيان I/551 no:1312

57	ŞİÎ	حمران بن أعين	هو من الشيعة الكبار/كان يتشيع	III/6 no:3890-I/551 no:1312
58	ŞİÎ	عبد الجبار بن العباس	و كان يتشيع	II/341 no:2513
59	ŞİÎ	هارون بن سعد	أظنه كان يتشيع	II/475 no:3117
60	ŞİÎ	عدي بن ثابت	قال المسعودي: ما ادركنا أحدا أقوم بقول منه يعني عدي بن ثابت أنه كان يتشيع /	III/133 no:4576/ II/491 no:3233
61	ŞİÎ	زبيد بن الحارث/ابو عبد الله	كان يحب عليا يعني يفضل عليا على عثمان	II/535 no:3532
62	ŞİÎ	يحيى بن الجزار	كان يحيى بن الجزار يغلو يعني في التشيع	III/93 no:4334
63	ŞİÎ	محمد بن جحادة	محمد بن جحادة يغلو يعني في التشيع	III/93 no:4335
64	ŞİÎ	جعفر بن زياد الأحمر	كان يتشيع	III/103 no:4399
65	ŞİÎ	علي بن بديمة	كان رأسا في التشيع	III/117 no:4490
66	ŞİÎ	محمد بن جحادة	كان محمد بن جحادة يغلو يعني في التشيع	III/238 no:5049
67	ŞİÎ/KADERÎ	محمد بن راشد	ولكنه شيعي أو قدري	II/504 no:3322
68	ŞİÎ/KADERÎ	محمد بن راشد	شيعي أو قدري شك أبي	III/156 no:4694
69	NÂSIBÎ	مروان	فكان مروان يسب عليا كل جمعة... ثم عاد فكان يسب عليا	III/176 no:4781
70	MU'TEZÎLÎ	الفضل بن دلهم	كان الفضل بن دلهم عندنا قصابا شاعرا معتزلي	III/472\73 no:6017
71	MU'TEZÎLÎ	سهل بن أبي الصلت	وكان سهل بن أبي الصلت معتزليا	III/472-73 no:6017
72	EHL-İ RE'Y	محمد بن الحسن	صاحب أبي حنيفة صاحب الرأي	III/299 no:5329
73	ŞİÎ	عمرو بن ثابت/ابن هرمز	فإنه يسب السلف	III/486 no:6079
74	ZINDIK	محمد بن سعيد بن حسن	قتله أبو جعفر في الزندقة	II/380 no:2697
75	MÛRCİE	يسوف بن خالد السمطي	كذاب خبيث، عدو الله رجل سوء بخاصم للدين	III/14 no:3932

1.4.3. Muḥammed b. İsmā‘īl el-Buḥārī’nin (ö. 256/870)

el-Cāmi‘u’ş-Şaḥīḥ isimli eseri ile meşhur olan Muḥammed b. İsmā‘īl el-Buḥārī aynı zamanda ricāl ilmine dair ilk eser te’lif edenlerden olmuş, kendisinden sonra te’lif edilen cerh-ta’dīl kitaplarında da değerlendirmeleri ve tenkitleri dikkate alınan bir âlim olarak bu alanda bir otorite olarak kabul edilmiştir.¹²⁵ Ayrıca el-Buḥārī’nin kullandığı birçok lafız da bu alanda ilk sayılmış ve lafızların yerleşebilmesinde önemli rol oynamıştır.¹²⁶

el-Buḥārī’nin ricāl tenkidine dair yazmış olduğu eserler “tarih” isminde olup bu eserler, *et-Tārīḥu’l-Kebīr*, *et-Tārīḥu’l-Evṣaṭ* ve *et-Tārīḥu’ş-Şaḡīr/ ed-Ḍu‘afāu’ş-Şaḡīr*’dir.

el-Buḥārī, *et-Tārīḥu’l-Kebīr*’de;

- ✓ Hâricî râvîler için: ¹²⁷“كَانَ خَارِجِيًا”/ Hâricî idi, ¹²⁸“كَانَ يَرَى رَأْيَ الْأَبَاضِيَّةِ” /İbâdiyye’nin görüşünü savunuyordu,

---

¹²⁵ İbn Hibbân, Ebū Hâtim Muḥammed b. Hibbân b. Aḥmed el-Bustî, *Kitābu’ş-Sikāt*, thk. Seyyid Şerefüddîn Ahmed, Haydarabad: Dāiratu’l-Ma‘ārifî’l-Osmāniyye, 1393/1973, IX, 113-114; İbn Hacer el-‘Askalānî, Ebu’l-Faḍl Şihābuddîn Aḥmed b. ‘Alî, *Taglîku’t-Ta’lîk, ‘alā Şaḥīḥi’l-Buḥārî*, thk. Sa‘īd ‘Abdurrahmān, Amman: el-Mektebu’l-İslāmî, 1405/1985, I-V, II/11. Örneğin; et-Tirmizî, el-Buḥārī’nin *et-Tārīḥu’l-Kebīr*’ini kaynak olarak kullandığını ifade etmiş ve *el-‘İlel*’ini de, el-Buḥārī’ye cerh-ta’dīl ve hadisler hakkında sorduğu sorular ve el-Buḥārī’nin bu sorulara verdiği cevaplardan oluşturmuştur (İbn Receb, *Şerḥu ‘İleli’t-Tirmizî*, thk. Hemmām ‘Abdurrahîm Sa‘īd, Mektebetu’l-Menār, 1987/1407-6, I/43).

¹²⁶ Bkz. Taş, Mustafa, *Buḥārî’nin Cerh-Ta’dil Metodu*, ss.261-338.

¹²⁷ el-Buḥārî, *et-Tārīḥu’l-Kebīr*, VIII/ 264, no:2938 .

¹²⁸ el-Buḥārî, *a.g.e.*, III/79 no:284.

- ✓ Mürciî râvîler için: ¹²⁹“كَانَ يَرَى الْإِرْجَاءَ” / İrcâ’yı kabul ediyordu, ¹³⁰“كَانَ مُرْجِنًا” / Mürciî idi,
- ✓ Kaderî râvîler için: ¹³¹“كَانَ يَرَى الْقَدْرَ” / Kader’i savunuyordu, ¹³²“كَانَ يَذْكُرُ بِالْقَدْرِ” /Kaderle ilgili konuşuyordu, “كَانَ قَدْرِيَا” / Kaderî idi, “كَانَ يَرَى الْقَدْرَ وَكَلَامَ جَهَمَ” / Kader’i ve Cehm’in görüşünü savunuyordu,
- ✓ Şiî râvîler için: ¹³³“كَانَ شِيعِيًّا”, ¹³⁴“كَانَ يَتَشَيَّعُ” / Şiî idi ifadelerini kullanmıştır.

Eserde ¹³⁵“كَانَ مَعْتَزِلِيًّا” / Mu’tezilî idi ifadesiyle tenkit edilen bir râvî, ¹³⁶“قَتَلَ فِي” / “الزُّنْدُقَةَ” ve ¹³⁷“كَانَ يَتَّهَمُ بِالزُّنْدُقِ” / Zındıklıkla itham ediliyordu şeklinde tenkit edilen iki râvî tespit edilmiştir.

et-Tārîhu 'l-Kebîr'de bid'at ehlinden sayılabilecek râvîlerin sayıca çok olmadığı ve genel olarak cerh edilen râvîlerin Hâricî, Mürciî, Kaderî, Şiî, Mu'tezilî ve Zındıklıkla itham edildikleri görülmektedir.

el-Buḥārî, râvîlerin itikâdî bakımdan mensubiyetlerini belirtmenin yanı sıra – çoğu kez değerlendirme yapmamakla beraber- bu râvîlerin hadis rivâyetindeki

¹²⁹ el-Buḥārî, *et-Tārîhu 'l-Kebîr*, I/420, III/482, no:1611, VI/112 no:1875.

¹³⁰ el-Buḥārî, *a.g.e.*, VIII/412, no:3527.

¹³¹ el-Buḥārî, *a.g.e.*, III/18 no:74, VI/469 no:3012, VII/ 293 no:1254, VII/ 118 no:528.

¹³² el-Buḥārî, *a.g.e.*, VIII/264 no:2938.

¹³³ el-Buḥārî, *a.g.e.*, V/405 no:1308.

¹³⁴ el-Buḥārî, *a.g.e.*, VIII/410 no:3518, III/101 no:352.

¹³⁵ el-Buḥārî, *a.g.e.*, III/52 no:196.

¹³⁶ el-Buḥārî, *a.g.e.*, I/94 no:257.

¹³⁷ el-Buḥārî, *a.g.e.*, V/227 no:741.

durumlarıyla da ilgili ifadeler kullanmıştır. *et-Tārīḫü'l-Kebīr*'de bid'at ehli olarak cerh edilen bir râvînin,

”منكر الحديث¹³⁸”, ”متروك الحديث¹³⁹”, ”معروف الحديث¹⁴⁰”

gibi ifadelerle hadis rivâyeti konusundaki durumlarını ifade etmiştir.

---

¹³⁸ el-Buḥārī, *et-Tārīḫü'l-Kebīr*, III/101 no:352. Bu ıstılahın el-Buḥārī tarafından hangi anlamda kullanıldığına dair kendisinin “Kim hakkında münkeru'l-hadīṣ lafzını kullanmışsam o râvîden rivayet helal değildir” ifadesi nakledilmiştir (İbn Hacer, *Lisānu'l-Mizān*, I/ 20, Kahire: Dāru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y., Aydınlı, Abdullah, *a.g.e.*, s.210).

¹³⁹ el-Buḥārī, *a.g.e.*, I/94 no:257.

¹⁴⁰ el-Buḥārī, *a.g.e.*, VIII/410, no: 3518, Ma'rûf, cerh ve ta'dil yönünden durumu bilinen ve kendisinden birden fazla râvînin rivayette bulunmuş olduğu kimseye denildiği gibi meçhulün karşıtı olarak da kullanılmıştır (Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, ss.171-172).

Tablo 3: el-Buḥārī'nin et-Tārīḫu'l-Kebīr'inde Tespit Edilen Bid'at Ehli Rāvīler

	RĀVİNİN ADI	CERH İFADESİ	YER
1	MÜRĪCÎ	أيوب بن عائد الطائي	كَانَ يَرَى الْإِرْجَاءَ c.1 s.420
2	MÜRĪCÎ	سعيد بن سالم أبو عثمان القداح، خراساني	يرى الإرجاء c.3 s.482 no:1611
3	MÜRĪCÎ	عبد المجيد بن عبد العزيز بن أبي رواد المكي أبو عبد الحميد	يرى الإرجاء عن أبيه، وكان الحميدي يتكلم فيه c.6 s.112 no:1875
4	MÜRĪCÎ	يونس بن راشد الحرّاني	قَالَ كَانَ مُرْجِنًا قَالَ أَحْمَدُ بْنُ شُعَيْبٍ كَانَ دَاعِيًا c.8 s.412 no:3527
5	MÜRĪCÎ	نعمان بن ثابت أبو حنيفة الكوفي	كان مرجنا سكتوا عن رأيه و عن حديثه c.8 s.81 no:2253
6	MÜRĪCÎ	عبد العزيز بن أبي رواد أبو عبد الرحمن مولى الأزدي، واسم أبي روان ميمون	قال الحميدي عن يحيى كان يرى الإرجاء c.6 s.22 no:1561
7	MÜRĪCÎ	طلق بن حبيب العنزي	كان يطلق يرى الإرجاء c.4 s.359 no:3138
8	KADERÎ	عطاء بن أبي ميمونة أبو معاذ مولى انس	كان يرى القدر c.6 s.469 no:3012
9	KADERÎ	حكيم بن خدام أبو سمير البصري	كَانَ يَرَى الْقَدْرَ، سَمِعَ عَبْدَ الْمَلِكِ بْنَ عَمِيرٍ وَالْأَعْمَشَ، مَنَكَرَ الْحَدِيثَ c.3 s.18 no:74
10	KADERÎ	موسى بن أبي كثير أبو الصباح	كَانَ يَرَى الْقَدْرَ سَمِعَ سَعِيدَ بْنَ الْمَسِيْبِ وَمَجَاهِدًا رَوَى عَنْهُ الثَّوْرِيُّ وَمَسْعَرُ c.7 s.293 no:1254
11	KADERÎ	يحيى بن بسطام بن حريث البصري	كَانَ يَذْكَرُ بِالْقَدْرِ c.8 s.264 no:2938
12	KADERÎ	عبد الله بن أبي لبيد	قَالَ الْحَمِيدِيُّ عَنْ ابْنِ عَيِّنَةَ: كَانَ عَبْدُ اللَّهِ مِنْ عِبَادِ أَهْلِ الْمَدِينَةِ، وَكَانَ يَرَى الْقَدْرَ c.5 s.182 no:570
13	KADERÎ	الفضل بن عيسى أبو عيسى الرقاشي	كَانَ يَرَى الْقَدْرَ وَكَانَ أَهْلًا أَنْ لَا يَرَوْهُ عَنْهُ c.7 s.118 no:528
14	KADERÎ	مبارك بن مجاهد	قَالَ أَبُو رَجَاءٍ كَانَ مَبَارِكُ بْنُ مَجَاهِدٍ قَدْرِيًّا وَضَعَفَهُ c.7 s.427 no:1870
15	KADERÎ	إبراهيم بن محمد بن أبي يحيى الأسلمي المدني	كَانَ يَرَى الْقَدْرَ وَكَلَامَ جَهْمَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، تَرَكَهُ ابْنُ الْمُبَارَكِ وَالنَّاسُ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى (قَالَ) حَدَّثَنَا بَشَرُ بْنُ عُمَرَ قَالَ نَهَانِي مَالِكٌ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ أَبِي يَحْيَى، قُلْتُ مَنْ أَجَلَ الْقَدْرَ تَنَهَانِي عَنْهُ؟ قَالَ لَيْسَ فِي حَدِيثِهِ بِذَلِكَ، قَالَ يَحْيَى كُنَّا نَتَّهَمُهُ بِالْكَذْبِ c.1 s.323 no:1013
16	HÂRİCÎ	علي بن حصين	وَرَوَى بَشَرُ بْنُ الْمُفْضَلِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَلِيٍّ، كَانَ خَارِجِيًّا، ق... قَالَ ابْنُ عَيِّنَةَ: رَأَيْتُ عَلِيَّ بْنَ حَصِينٍ [وَكَانَ] 4 يَرَى رَأْيَ الْخَوَارِجِ c.7 s.267 no:2367
17	HÂRİCÎ	شيث بن ربعي	قَالَ لَنَا مَسَدَدٌ عَنْ مَعْتَمِرٍ عَنْ أَبِيهِ عَنَانَسٌ قَالَ شَيْثٌ: أَنَا أَوَّلُ مَنْ حَرَّرَ الْحُرُورِيَّةَ، c.4 s.267 no:2755
18	HÂRİCÎ	حاجب ابن عمر الثقفي	قَالَ ابْنُ عَيِّنَةَ: كَانَ يَرَى رَأْيَ الْأَبَاضِيَّةِ c.3 s.79 no:284
19	MU'TEZİLÎ	حمزة نجيج أبو عمار .	سَمِعَ الْحَسَنَ قَوْلَهُ، قَالَ مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ كَانَ مَعْتَزِلِيًّا. c.3 s.52 no:196
20	ŞİÎ	يونس بن أرقم الكندي البصري	وَكَانَ يَتَشَبَّعُ سَمِعَ يَزِيدَ بْنَ أَبِي زَيْدٍ، مَعْرُوفَ الْحَدِيثِ رَوَى عَنْهُ مُحَمَّدُ بْنُ عَقِبَةَ. c.8 s.410 no:3518
21	ŞİÎ	عبد الملك بن أعين	وَكَانَ شَيْعِيًّا، سَمِعَ مِنْهُ ابْنَ عَيِّنَةَ وَإِسْمَاعِيلَ بْنَ سَمِيعٍ، قَالَ عَلِيٌّ: هُوَ أَخُو حَمْرَانَ، الْكُوفِيِّ c.5 s.405 no:1308
22	ŞİÎ	حرام بن عثمان السلمي	عَنْ ابْنِي جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، مَنَكَرَ الْحَدِيثَ... عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ: رَأَيْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ حَسَنِ قَامَ عَلِيٌّ قَبْرَ حَرَامِ بْنِ عُثْمَانَ، قَالَ الزُّبَيْرِيُّ: كَانَ حَرَامٌ يَتَشَبَّعُ c.3 s.101 no:352
23	ZINDİK	محمد بن سعيد الشامي	مَتْرُوكَ الْحَدِيثِ... قَتَلَ فِي الزَّنْدَقَةِ c.1 s.94 no:257
24	ZINDİK	عبد الله بن يزيد بن فنطس الهذلي مديني	كَانَ يَتَّبِعُهُمُ بِالزَّنْدَقِ وَعَبَدَ اللَّهَ بْنَ يَزِيدَ الْهَذَلِيَّ c.5 s.227 no:741

1.4.4. Ebū İshāk İbrāhīm b. Ya‘kūb b. İshāk es-Sa‘dī el-Cūzcānī (ö. 259/873)

İbrāhīm b. Ya‘kūb el-Cūzcānī, Horasan bölgesi içerisinde yer alan Cuzcān’da dünyaya gelmiş daha sonra Dimeşk’e giderek buraya yerleşmiş ve burada vefat etmiştir.¹⁴¹

ez-Zehebī, el-Cūzcānī’yi müteşeddid münekkitler arasında zikretmektedir. Bununla birlikte kaynaklarda onun, Hz. Osman taraftarı olup Hz. Ali’ye buğz eden bir Nâsıbî veya Hârizî¹⁴² olduğuna dair bilgiler yer almaktadır. Ancak ed-Dāraḳuṭnī ve en-Nesāī onu sika olarak nitelendirerek güvenilir bir muhaddis olduğuna işaret etmişlerdir.¹⁴³

Aḫmed b. Ḥanbel ile yüz yüze görüştüğü kesin olmamakla birlikte onunla mektuplaştığı ve ondan fıkha dair bilgiler edindiği kaynaklarda geçmektedir.¹⁴⁴ İbn ‘Adī onun hakkında Hz. Ali’ye karşı olduğunu ve Şam ahalisinin görüşlerine meyyal olduğunu aktarırken¹⁴⁵, *Aḫvālu’r-Ricāl’in* muhakkiki es-Samerrāī de el-Cūzcānī’nin Aḫmed b. Ḥanbel ile olan bağından yola çıkarak onun Nâsıbî olması halinde Aḫmed b. Ḥanbel’in onu öğrenciliğe kabul etmeyeceğini delil olarak göstermiştir.¹⁴⁶

---

¹⁴¹ el-Cūzcānī, Ebū İshāk, İbrāhīm b. Ya‘kūb b. İshāk es-Sa‘dī, *Aḫvālu’r-Ricāl*, thk. Şubḫī el-Bedrī es-Sāmerrāī, Beyrut: Müessesetu’r-Risāle, 1405/1985, s.10; Çakan, İsmail Lütüfî, “el-Cūzcānī”, *DİA*, VIII/97.

¹⁴² Hârizî; Hz. Ali karşıtı olduğu söylenen tabii Hâriz b. Osman’ın görüşlerini benimsediği için el-Cūzcānī bu nispetle de anılmıştır. (Bkz. Çakan, *a.g.m.*, VIII/97.)

¹⁴³ el-Mizzī, *Tehzību’l-Kemāl fī Esmāi’r-Ricāl*, II/248; ez-Zehebī, Ebū ‘Abdillāh Şemsuddīn, *Tezkiratu’l-Ḥuffāz*, Beyrut: Dāru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1419/1998, II/100; ez-Zehebī, *Zikru men Yu’temedu Kavluh*, s.171-172; İbn Ḥacer, Ebu’l-Faḍl Aḫmed b. ‘Alī el-‘Asḳalānī, *Tehzību’t-Tehzīb*, el-Hind: Dāiratu’l-Ma‘ārifī’n-Nizāmiyye, 1326, I/182.

¹⁴⁴ el-Cūzcānī, *a.g.e.*, s.14.

¹⁴⁵ İbn ‘Adī, *el-Kāmil fī Du‘afāi’r-Ricāl*, I/504, no:132.

¹⁴⁶ el-Cūzcānī, *a.g.e.*, s.14.

el-Cūzcānī hakkında nakledilen bu farklı görüşler onun râvî değerlendirmelerinin dikkate alınıp alınmaması hususunu etkilemiştir. Örneğin, onun Nâsıbî olduğunu kabul edenlere göre, Kûfeliler hakkında yaptığı değerlendirmeleri kabul edilemez. Zira Kûfe Şîîlerin yoğun olduğu bir bölge idi.¹⁴⁷ Bu bağlamda Şîîlik ile cerh ettiği râvîlerin diğerlerine oranla daha fazla yer tuttuğu el-Cūzcānī'nin *Ahvālu'r-Ricāl*'inde dikkat çeken bir husus olmuştur. Ayrıca tespit edebildiğimiz râvîlerden tümü hakkında mürciî ya da şîî olduğuna dair açık ifadeler kullanmamış, “kötü görüşlüydü, hatan sapmıştı” gibi kapalı ifadeler de kullanmıştır. Bu ifadeleri kullandığı çoğu râvînin de Şîîlikle itham edildiği diğer kaynaklara referans ile anlaşılmaktadır.¹⁴⁸

Yapılan taramada 9 Hâricî, 45 Şîî, 10 Rafızî, 34 Kaderî, 8 Mürciî olmakla itham edilen râvî tespit edilmiştir. Ancak belirtmelidir ki el-Cūzcānī bu râvîleri cerh ederken her zaman “شيعي” veya “كان يرمى بالقدر” gibi açık ifadeler kullanmamıştır. Diğer kaynaklardan yararlanmak suretiyle bu râvîlerin ne ile itham edildikleri tespit edilmeye çalışılmış ve bu çalışmada bu değerlendirmeler üzerine râvîler Kaderî, Şîî, Mürciî vs. fırkalara nispet edilmiştir. Yine belirtmelidir ki diğer kaynaklara başvurulduğunda da râvînin hangi bir fırkaya/düşünceye nispet edildiğine de her zaman ulaşılammış, el-Cūzcānī'nin râvî hakkında hangi ithamla bu ifadeleri kullandığı tespit edilememiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla hakkında “radū'l-mezheb” ifadesinin kullanıldığı iki râvî olan Ali b. Mihrān ve Muḥammed b. Ḥumeyd için bu durum geçerlidir.

---

¹⁴⁷ el-Kevşerî, Muḥammed Zāhid, *Te'nību'l-Ḥaṭīb 'alā mā Sākahu fī Tercemeti Ebī Ḥanīfe mine'l- Ekāzīb*, byy., 1410/1990, s. 227.

¹⁴⁸ Tezimizde kullanılan el-Cūzcānī'nin *Ahvālu'r-Ricāl*'inde diğer kaynaklarla mukayeseli olarak râvîler hakkındaki bilgiler dipnot şeklinde verildiğinden ayrıca bir kaynak başvurusunda bulunulmamıştır. Râvîlerin isimlerine yer verdiğimiz tabloda “Diğer ifadeler” şeklinde bu bilgiler de paylaşılmıştır. Hangi fırkaya nispet edildiği kapalı kalan râvîler için ifadelerin tespit etmek amacıyla diğer ricâl kaynaklarına da müracaat edilmiştir.

el-Cūzcānī'nin eserinde cerh ettiği râvîler hakkında kullandığı lafızlar şu şekildedir:

- ✓ Şîî ve Râfîzî olmakla itham ettiği râvîler için,¹⁴⁹“غالي” /Aşırı giden,¹⁵⁰“زانغ” /Sapkın,¹⁵¹“صحب” /“كان غاليا مفرطا”,¹⁵³“كان مختاريا”,¹⁵²“رأية المختار” / Muhtâr'ın görüşüne yakındı,¹⁵⁴“مذموم المذهب, مجاهر زانغ” / Kötü görüşlüdür, sapkınığını açıkça ilan eder,¹⁵⁵“غال المذهب” / Görüşünde aşırıydı,¹⁵⁶“كان مانلا عن الحق”,¹⁵⁷“مانل عن المقصد”,¹⁵⁸“مانل عن”,¹⁵⁹“الطريق” / Hakktan, (doğru yoldan) sapmıştır,¹⁶⁰“كوفي المذهب” / Kûfelilerin mezhebindedir (Kûfî görüşlüdür),¹⁶¹“أغلى وأسوأ مذهباً” / (Şîîlikte) en aşırıya giden ve en kötü görüşlü olandır,¹⁶²“كان غاليا من الشتامين للخيرة”,¹⁶³“كان” /Hayırlılara hakarete aşırıya gidendi,

¹⁴⁹ el-Cūzcānī, *Aḥvālu'r-Ricāl*, s.72-3 no:88-89, 90.

¹⁵⁰ el-Cūzcānī, *a.g.e.*, s.47 no:16, s.49 no:24, s.50 no:27, s.56 no:44, s.57 no:46, s.66 no:72.

¹⁵¹ el-Cūzcānī, *a.g.e.*, s.46 no:14.

¹⁵² el-Cūzcānī, *a.g.e.*, s.46 no:12, s.49 no:25.

¹⁵³ el-Cūzcānī, *a.g.e.*, s.46 no:13.

¹⁵⁴ el-Cūzcānī, *a.g.e.*, s.67 no:74.

¹⁵⁵ el-Cūzcānī, *a.g.e.*, s.49 no:23.

¹⁵⁶ el-Cūzcānī, *a.g.e.*, s.85 no:114.

¹⁵⁷ el-Cūzcānī, *a.g.e.*, s.55 no:41.

¹⁵⁸ el-Cūzcānī, *a.g.e.*, s.55 no:41.

¹⁵⁹ el-Cūzcānī, *a.g.e.*, s.62 no:63.

¹⁶⁰ el-Cūzcānī, *a.g.e.*, s.81 no:106.

¹⁶¹ el-Cūzcānī, *a.g.e.*, s.81 no:107.

¹⁶² el-Cūzcānī, *a.g.e.*, s.71 no:85.

¹⁶³ el-Cūzcānī, *a.g.e.*, s.83 no:111 ve 114.

- Haşebî idi, ¹⁶⁴”انكر الأئمة حديثه لسوء مذهبه“ / Âlimler onun hadisini kötü görüşünden dolayı reddetmişlerdir, ¹⁶⁵”ردىء المذهب“ / kötü görüşlüdür.
- ✓ Kaderî râvîler için; ¹⁶⁶”كان يرمى بالقدر“ / Kader düşüncesiyle itham ediliyordu, ¹⁶⁷”كان يرى برأيهم-“ / ”غاليا في القدر“¹⁶⁹, ”كان في رأي البصريين“¹⁶⁸, ”يعني رأى البصريين“ / Basralılar’ın görüşüne sahipti”, Kader görüşünde aşırı idi, ¹⁷⁰”ضال“ / Sapkındır.
  - ✓ Mürcîî râvîler için; ¹⁷¹”كان يرمى بالارجاء“ / Mürcîîlikle itham edilirdi, ¹⁷²”في الإرجاء كان غاليا“¹⁷², İrcâ görüşünde aşırı idi, ¹⁷³”كان يخاصم في الإرجاء, داعية“¹⁷³ / İrcâ hakkında tartışırdı ve propagandacıydı.
  - ✓ el-Cūzcānī, māil (مانئل), sūu’l-mezheb (سوء مذهب), zāiğun ‘ani’l-ħaħ (زانغ عن الحق) gibi ifadeleri Şîlîğin yanı sıra diđer firkalara mensup râvîler için de kullanmıřtır.¹⁷⁴

¹⁶⁴ el-Cūzcānī, *Aħvālu’r-Ricāl*, s.148 no:258.

¹⁶⁵ el-Cūzcānī, *a.g.e.*, s.125 no:206.

¹⁶⁶ el-Cūzcānī, *a.g.e.*, s.185 no:337, s.185 no:337.

¹⁶⁷el-Cūzcānī, *a.g.e.*, s.112 no:180. el-Cūzcānī’nin “Basralıların görüşüne sahiptir” şeklindeki ifadelerinin Kaderî olarak isimlendirilebilecek râvîler için kullandığı “Kūfelilerin görüşüne sahiptir” tarzındaki ifadeleri ile de Şîlîlikle itham ettiği râvîler için kullandığı görölmektedir. Aynı râvî için eserinde birden fazla yerde bahsetmesi ve bir yerde bu gibi kapalı ifadelerle itham ederken diğer zikrettiği yerlerde “Kaderîdir” gibi açık bir ifade kullanmasından dolayı bu yorumu yapmak mümkündür.

¹⁶⁸ el-Cūzcānī, *a.g.e.*, s.112 no:179.

¹⁶⁹ el-Cūzcānī, *a.g.e.*, s.185 no:336.

¹⁷⁰ el-Cūzcānī, *a.g.e.*, s.108 no:169.

¹⁷¹ el-Cūzcānī, *a.g.e.*, s.124 no:204, s.209 no:387-388.

¹⁷² el-Cūzcānī, *a.g.e.*, s.152 no:268.

¹⁷³ el-Cūzcānī, *a.g.e.*, s.181 no:327.

¹⁷⁴ el-Cūzcānī, *a.g.e.*, s.92 no:134, s.116 no:189.

Diğer âlimlerin uygulamalarında da görüldüğü üzere el-Cūzcānī de râvînin bid'at ehlinden olmasını tek başına rivâyet almaya engel görmemiştir. Râvînin bid'at ehlinden olması yönüne değinmekle beraber ¹⁷⁵”وقد روي عنه“ / Ondan rivâyet alınmıştır, ”وهو متماسك لأبأس بحديثه“ / hadisi araştırılmak amacıyla yazılır¹⁷⁶, ¹⁷⁷”ضعيف“, ¹⁷⁸”سييء الحفظ, مضطرب الحديث“ / Hafızası kötüdür, hadislerinde ızdırab vardır gibi ifadelerle söz konusu bid'at ehlinden olan râvîlerin hadis rivâyetine dair diğer niteliklerine dair de değerlendirmelerde bulunmuştur.

---

¹⁷⁵ el-Cūzcānī, *Aḥvālu'r-Ricāl*, s.182 no:329.

¹⁷⁶ Mutemāsek bir rivayetin başka bir senedinin olup olmadığını ortaya koymak (itibar) ya da rivayetin râvîsine aidiyetinin araştırılması (ihtibar) amacıyla yazıldığını ifade eden bir terimdir (Bkz. Aydınlı, Abdullah, *Hadis Istılahları*, s.231). Aynı şekilde “la be's bi hadisihi” ifadesi de hakkında kullanıldığı râvînin rivayetin başka bir senedinin olup olmadığını araştırılması amacıyla yazıldığını ifade eden bir terimdir. (Bkz. Aydınlı, *a.g.e.*, s.159).

¹⁷⁷ el-Cūzcānī, *a.g.e.* s.114 no:185.

¹⁷⁸ el-Cūzcānī, *a.g.e.* s.92 no:134.

Tablo 4: el-Cūzcānī'nin Aḥvālu'r-Ricāl'inde Tespit Edilen Bid'at Ehli Rāviler

		RAVİNİN ADI	CERH İFADESİ	DİĞER AÇIKLAMALAR	YER
1	HÂRİCÎ	عبد الله بن كواء	رأسهم		s.34 no:1
2	HÂRİCÎ	عبد الله بن راسب			s.34 no:2
3	HARİCÎ	شيبس بن ربيعي	أول من حلل الحرورية		s.34 no:3
4	HARİCÎ	مالك بن الحارث			s.34 no:4
5	HARİCÎ	ابو بلال مرداس بن أدية			s.34 no:5
6	HARİCÎ	عروة بن أدية			s.34 no:6
7	HARİCÎ	نافع بن الأزرق			s.34 no:7
8	HARİCÎ	نجدة بن عامر			s.34 no:8
9	HARİCÎ	صعصعة بن صوحان			s.34 no:9
10	Şİİ	عبد الله بن سبأ	ضرب عبد الله بن سبأ حين زعم أن القرآن جزء من تسعة أجزاء و علمه عند علي و نفاه بعدما كان هم به		s.38
11	Şİİ	مختار الثقفي			s.40
12	Şİİ	الحرث بن عبد الله الهمداني	روي عن الشعبي أنه كذبه أتهم كان يقول: تعلمت القرآن في سنتين, والوحي في ثلاث سنين	و ابن عباس يقول: لا وحي الا ما بين اللوحين. أجمع على ذلك المسلمون. و قد قال رسول الله: ستّة لعنهم الله... الشعبي: انه احد الكذابين	s.41 no:10
13	Şİİ	عاصم بن ضمرة	عندي قريب منه (الحرث)	قال سفيان: كنا نعرف فضل حديث عاصم على حديث الحارث	s.43 no:11
14	Şİİ	هبيرة بن يريم	كان مختاريا	يجيز على الجرحى يوم الجازر	s.46 no:12
15	Şİİ	يحيى بن الجزار	كان غاليا مفرطا		s.46 no:13
16	Şİİ	ابو عبد الله الجدلي	صحب رأية المختار		s.46 no:14
17	Şİİ	أصبغ بن نباتة ¹⁷⁹	زانغ		s.47 no:15

¹⁷⁹ ez-Zehbī, *Mizānu 'l-Ī'tidāl*, V271, no:1014.

18	Şİİ	كدير الضبي ¹⁸⁰	زانغ		s.47 no:16
19	Şİİ	عثمان بن عمير ¹⁸¹	غال المذهب منكر الحديث سمعت ابن حنبل يقول: هو منكر الحديث وفيه ذاك الداء	يامن بالرجعة	s.49 no:23
20	Şİİ	موسى بن طريف ¹⁸²	زانغ		s.49 no:24
21	Şİİ	عبدالله بن شريك	مختاري كذاب		s.49 no:25
22	Şİİ	كثير النواء ¹⁸³	زانغ		s.50 no:27
23	Şİİ	ابو مريم الانصاري عبد الغفار بن القاسم ¹⁸⁴	زانغ ساقط		s.51 no:31
24	Şİİ	عدي بن ثابت ¹⁸⁵	مانل عن المقصد روى عنه الثقات	قال الحفظ: ثقة روى بالتشيع...	s.53 no:36
25	Şİİ	عطية بن سعد العوفي ¹⁸⁶	مانل	قال الحفظ: صدوق... كان شيعيا مدلسا...	s.55 no:41
26	Şİİ	ابو إسرائيل السماعيل بن خليفة ¹⁸⁷	مفتر زانغ	قال الحفظ: صدوق سيئ الحفظ ينسب إلى الغلو في التشيع	s.52 no:34

¹⁸⁰ ez-Zehebī, *a.g.e.*, III/410, no:6955.

¹⁸¹ İbn Ebī Hātim, *el-Cerḥ ve 't-Ta 'dīl*, VI/282, no:1325; ez-Zehebī, *Mizānu'l-İ'tidāl*, III/50, no:5550.

¹⁸² ez-Zehebī, *a.g.e.*, II/387, no:4188.

¹⁸³ ez-Zehebī, *a.g.e.*, III/402, no:6930.

¹⁸⁴ ez-Zehebī, *a.g.e.*, II/640, no:5147.

¹⁸⁵ ez-Zehebī, *a.g.e.*, III/61, no:5591.

¹⁸⁶ İbn Hacer, *Tehzību 't-Tehzīb*, VII/224, no:414.

¹⁸⁷ ez-Zehebī, *a.g.e.*, IV/490, no:9957.

27	SEYYIU'L- MEZHEB-	المنهال بن عمرو ¹⁸⁸	سبى المذهب		s.56 no:42
28	Şİİ	نوح بن دراج ¹⁸⁹	زانغ		s.56 no:44
29	Şİİ	جعفر الاحمر ¹⁹⁰	مانل عن الطريق	قال الحافظ: صدوق يتشيع...	s.57 no:46
30	Şİİ	سلمة بن الاحمر	كذلك سلمة بن الاحمر		s.59 no:52
31	Şİİ	محمد بن فضيل ¹⁹¹	زانغ عن الحق		s.59 no:53
32	Şİİ	عاند بن حبيب	غال زانغ	قال الذهبي: هو شيعي جلد	s.62 no:63
33	Şİİ	سعيد بن اشوع	قاضي الكوفة. غال زانغ	قال الحافظ: رمى بالتشيع	s.64 no:67
34	Şİİ	فطر بن خليفة ¹⁹²	زانغ غير ثقة	قال الحافظ: رمى بالتشيع	s.66 no:71
35	Şİİ	ابان بن تغلب ¹⁹³	مذموم المذهب مجاهر زانغ	قال الذهبي: هو شيعي جلد	s.66 no:72
36	Şİİ	الحسن بن صالح	كان مغمورا في مذهبه	قال الحافظ: ثقة فقيه عابد رمى بالتشيع	s.67 no:74
37	Şİİ	علي بن صالح	علي بن صالح قريب منه		s.67 no:75
38	Şİİ	حسين الاشقر	كان غالبا من الشتامين للخيرة		
39	Şİİ	هاشم بن البريد	غالبيان في سوء مذهبهما		s.71 no:85
40	Şİİ	(و ابنه) علي بن هاشم	غالبيان في سوء مذهبهما		s.72-3 no:88-9
41	Şİİ	ابو نعيم الفضل بن دكين	كوفي المذهب صدق اللسان		s.75 no:95

¹⁸⁸ el-Cūzcanī'nin bu râvî hakkında niçin "seyyiu'l-mezheb" ifadesini kullandığına dair net bir ifadeye rastlanmamıştır. Ancak söz konusu râvî Kūfeli olduğundan dolayı Şîi olduğunu kastetmiş olabilir (Bkz. el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXVIII/570-572).

¹⁸⁹ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXX/44, no:6490.

¹⁹⁰ İbn Hibbân, *eş-Şikât*, VIII/159.

¹⁹¹ el-İclî, *eş-Şikât*, I/411.

¹⁹² el-İclî, *a.g.e*, I/385.

¹⁹³ ez-Zehbî, *Mizānu'l-İ'tidāl*, I/5, no:2.

42	ŞİÎ	عبد الله بن موسى	أعلى وأسوأ مذهبا وأروى للاعاجيب التي تضل أحلام من تبحر في العلم	قال الحافظ: ثقة كان يتشيع...	s.81 no:106
43	ŞİÎ	خالد بن مخلد	كان شتاما معلنا بسوء مذهبه	قال الحافظ: ثقة كان يتشيع...	s.81 no:107
44	ŞİÎ-	علي بن الجعد	متشبهت بغير بدعة، زانغ عن الحق	قال الحافظ: ثقة ثبت رمي بالتشيع	s.199 no:367
45	ŞİÎ	أبو الصلت الهروي	كان زانغا عن الحق، مانلا عن الصد	قال الحافظ: صدوق له مناكير، وكان يتشيع	s.205 no:379
46	ŞİÎ	ابراهيم بن هراسة	قريب منه(نصر بن مزاحم العطار) على أنه أكف لسانا و أقل للباطل المزخرف من رواية المختارية في حديثه		s.82 no:109
47	ŞİÎ	مالك بن إسماعيل	كان خشيبا		s.83 no:110
48	ŞİÎ	حسن بن صالح	مالك بن إسماعيل كان خشيبا- أعني الحسن بن صالح- على عبادته وسوء مذهبه		s.83 no:111
49	ŞİÎ	إسماعيل بن أبيان الورق	كان مانلا عن الحق و لم يكن يكذب في الحديث		s.83 no:114
50	ŞİÎ	إسماعيل بن الحكم	على قضاء همذان رأس سنة اثنتين وثلاثين، كان مانلا، صدوقا في حديثه		s.85 no:114
51	RAFIZÎ	سدير الضبي	مذموم المذهب	عقيلي: كان ممن يغلو في الرفض	s.85 no:117
52	RÂFIZÎ-ZAIĠ	نصر بن مزاحم العطار	كان زانغا عن الحق مانلا	قال الذهبي: رافضي جلد تركوه	s.82 no:108
52	RÂFIZÎ	عبد الملك بن اعين	حدثنا الحميدي ثنا سفيان ثنا عبد الملك بن اعين- رافضي- كان عندنا، وهم إخوة: حمران و عبد الملك و زرارة، حمران أغلام، كان على رأي سوء		s.68 no:76
53	RÂFIZÎ	حمران بن اعين	حدثنا الحميدي ثنا سفيان ثنا عبد الملك بن اعين- رافضي- كان عندنا، وهم إخوة: حمران و عبد الملك و زرارة، حمران أغلام، كان على رأي سوء		s.69-70 no:79-81
54	RÂFIZÎ	زرارة بن اعين			s.69-70 no:79-81
55	RAFIZÎ	سالم بن أبي حفصة	فذكروا من يغلو في الرفض فذكر علي ابن المدني ... .. يونس بن خباب وسالم بن أبي حفصة		s.52 no:34
56	RAFIZÎ ¹⁹⁴	الحكم بن ظهير	سقط بميله/ساقط	قال الحافظ: متروك رمي بالرفض	s.52 no:33 s.94 no:139
57	RAFIZÎ	عمر بن شمر	كذاب زانغ	ابن حبان: رافضي يشتم الصحابة و يروي الموضوعات عن الثقات...	s.56 no:43

¹⁹⁴ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, II/427.

58	KADERÎ	شريك بن عبد الله	سبىء الحفظ, مضطرب الحديث, مائل		s.89 no:125
59	KADERÎ	هاشم الاوقص	ضل غير ثقة		s.92 no:134
60	KADERÎ	عمرو بن عبيد	غير ثقة ضال	قال الحافظ: كان داعية الى بدعة	s.98 no:145
61	KADERÎ	عمرو بن عبيد	غاليا في القدر, ما ينبغي أن يكتب حديثه		s.108 no:169
62	KADERÎ	عبد الله بن جعفر بن نجيح	واهي الحديث, كان فيما يقولون مانلا عن الطريق		s.185 no:336
63	KADERÎ	عباد بن صهيب	كان غاليا في بدعته مخاصما بأباطيله	قال ابن حبان: عباد بن صهيب من أهل البصرة يروي عن هشام عن عروة والأعمش روى عنه العراقيون كان قدريا داعيا إلى القدر ومع ذلك يروي المناكير	s.110 no:175
64	KADERÎYYE	ابو عبيد الناجي	كان يقل له: بكريين الأسود, كان في رأي البصريين رأسا		s.112 no:178
65	KADERÎ	عباد بن منصور	كان يرى برأيهم-يعني رأى البصريين..		s.112 no:179
66	ŞİÎ	علي بن زيد	واهي الحديث, ضعيف, وفيه ميل عن القصد, لا يحتج بحديثه	قال العجلي:... كان يتشيع	s.114 no:184
67	ŞİÎ	خلاس بن عمرو	سمعت احمد بن حنبل: كان من شرط علي و روايته... عن علي يقال: كتاب		s.114 no:185
68	KADERÎ	عبد الواحد بن زيد ¹⁹⁵	كان قاصا بالبصرة, سبىء المذهب ليس من معادن الصدق	شيخ صوفي-متروك	s.116 no:188
69	RAFIZÎ	بريدة سفیان بن فروة	ردىء المذهب	قال الحافظ: ليس بالقوي وفيه رفض	s.124 no:204
70	ŞİÎ	أبو يحيى-مصدق- مولى معاذ بن عفراء	كان زانغ حاندا عن الطريق		s.128 no:212
71	RAFIZÎ	ميناء الحزاز	انكر الأئمة حديثه لسوء مذهبه و لما حدث من العضل	قال الحافظ: متروك و رمي بالرفض	s.144 no:249
72	ŞİÎ	أبو زرعة عمرو بن جابر المصري	غير ثقة, على حمق و جهل يُنسب إليه لزيغته	قال الحافظ: ضعيف شيعي	s.153 no:269
73	ŞİÎ	علي بن بذيمة	زانغ عن الحق, معل به	قال الحافظ: رمي بالتشيع	s.154 no:271
74	KADERÎ	قتادة			s.181 no:327

¹⁹⁵ el-Cūzcānī'nin bu râvî hakkında niçin "seyyiu'l-mezheb" ifadesini kullandığına dair net olarak anlaşılmamaktadır. Ancak söz konusu râvî Basralı olduğundan ve el-Cūzcānī'nin de genelde Kūfelileri Şîî, Basralıları Kaderî olmakla itham etme eğiliminden dolayı râvînin Kaderîlikle itham ettiği için bu ifadeyi kullanmış olabilir.

75	KADERÎ	معبد الجهني	وهو رأسهم , و قد روي عنه		s.182 no:328
76	KADERÎ	ابن ابي عروبة			s.182 no:329
77	KADERÎ	هشام بن ابي عبدالله الدستواني	و كان أثبات الناس		s.182 no:330
78	KADERÎ	سلام بن مسكين			s.183 no:331
79	KADERÎ	ابو هلال الراسبي			s.183 no:332
80	KADERÎ	عبد الوارث بن سعيد\ابو عبدة التنوري	و كان من أثبت الناس		s.183 no:333
81	KADERÎ	عطاء بن ابي ميمونة	كان رأسا في القدر		s.184 no:334
82	KADERÎ	عمرو بن عبيد	و كان عمرو بن عبيد غالبا في القدر,و ينبغي أن يكتب حديثه		s.184 no:335
83	KADERÎ	خالد بن رباح	كان يرمى بالقدر		s.185 no:336
84	KADERÎ	ابن ابي نجيح\عبدالله بن يسار			s.185 no:337
85	KADERÎ	زكريا بن إسحاق			s.186 no:338
86	KADERÎ	عبد الحميد بن جعفر			s.186 no:339
87	KADERÎ	إبراهيم بن نافع			s.186 no:340
88	KADERÎ	محمد بن اسحاق		قال الحافظ: إمام المغازي, صدوق يدلّس ورمي بالتشيع	s.187 no:341
89	KADERÎ	محمد بن اسحاق	الناس يشتهون حديثه,و كان يرمى بغير نوع من البدع		s.187 no:342
90	KADERÎ	شبل بن عباد			s.136 no:230
91	KADERÎ	ابن ابي ذئب			s.188 no:343
92	KADERÎ	سيف بن ابي سليمان			s.188 no:344
93	KADERÎ	عمر بن ابي زائدة	و كان يرمى بالقدر		s.188 no:345
94	KADERÎ	وهب بن منبه	كان كتب كتابا في القدر, ثم حدث أنه ندم عليه		s.189 no:346
95	KADERÎ	ابن ابي لبيد	كان يفيان بن عبيدة يقول: يقال: إنه قدري		s.189 no:347
96	KADERÎ	مكحول	يتوهم عليه, و هو ينتقى		s.190 no:348
97	KADERÎ	حسان بن عطية			s.190 no:349
98	KADERÎ	ثور بن يزيد			s.191 no:350
99	KADERÎ-	إبراهيم بن ابي يحيى	فيه ضروب من البدع فلا يشتغل بحديثه فإنه غير مقتنع و لا حجة	قال احمد: كان قدريا معتزليا	s.125 no:206
100	KADERÎ	عوف بن ابي جميلة الاعرابي	يتناول بيديه ويساره من رأي البصرة والكوفة		s.112 no:180

101	MÜRĪĪ	خارجة بن مصعب الضبيعي	كان يرمى بالارجاء	s.207 no:387
102	MÜRĪĪ	ابراهيم بن طهمان	كان فاضلا يرمى بالارجاء	s.209 no:388
103	MÜRĪĪ	مسلم النحات	كان يرمى بالارجاء, و كان يخصمط	s.86 no:119
104	MÜRĪĪ	سالم بن عجلان الافطس	كان يخاصم في الإرجاء, داعية, وهو متماسك	s.176 no:316
105	MÜRĪĪ	عبد العزيز بن أبي رواد	كان عابدا غاليا في الإرجاء	s.148 no:258
106	MÜRĪĪ	عبد المجيد بن عبد العزيز بن أبي رواد	و ابنه كذلك(كان عابدا غاليا في الإرجاء)	s.152 no:268
107	MÜRĪĪ	يونس بن بكير	ينبغي أن يتثبت في أمره لميله عن الطريق	ابن معين: ثقة إلا أنه مرجى يتبع السلطان...
108	MÜRĪĪ	عثمان بن غياس	كان يرمى بالارجاء, وهو متماسك لابس بحديثه	s.116 no:189
109	RADĪU'L- MEZHEB	علي بن مهرا ن الطبري	كان رديء المذهب	ابن عدي:... لا اعلم فيه إلا خيرا و لم أر له حديثا منكرا فأذكره
110	RADĪU'L- MEZHEB	محمد بن حميد الرازي	كان رديء المذهب, غير ثقة	s.207 no:382

1.4.5. Ya'küb b. Süfyān b. Cüvān el-Fesevī (ö. 277/ 890)

Doğduğu yer olan Fesā'ya nispetle el-Fesevī olarak tanınan Ya'küb b. Süfyān b. Cüvān da¹⁹⁶ hicrî üçüncü asırda yaşamış ve ricâl tenkidine dair kendisinden sonraki âlimlere kaynaklık etmiştir.

el-Fesevī, kıymetli eseri *el-Ma'rifē ve't-Tārīh*'in ilk bölümünü eserin ismine de uygun bir şekilde kronolojik bir şekilde tarihi bilgilere, ikinci bölümünü ise ricâl bilgisine ayırmıştır. Eserin tek râvîsi el-Fesevī'nin öğrencisi İbn Durustevēyh (ö. 347/958) olarak bilinmektedir.¹⁹⁷

Eserin ilk cildine ulaşılammıştır. Elimizdeki mevcut *el-Ma'rifē ve't-Tārīh*, hicrî 136 senesindeki olayların anlatımıyla başlamakta ve bu tarihten hicrî 242 senesine kadar olan önemli olaylarla ilgili bilgiler, özellikle de bu aralıktaki hac emirliği yapmış kişilerle ilgili bilgilere yer verilmektedir.¹⁹⁸ Günümüze ulaşmayan ilk cildin muhtevasına dair ise *el-Ma'rifē ve't-Tārīh*'i neşre hazırlayan Ekrem Ziyā el-'Umerī, İbn Asākir, İbn Kesîr, el-Ḥaṭīb el-Bağdādī, ez-Zehebī gibi tarihçi kimliğe sahip âlimlerin eserlerini tarama yoluyla el-Fesevī'nin bu kayıp ciltte hangi konulara dair bilgileri aktardığını tespit etmiştir. Bu tespite göre bu ciltte yer alan konular ise Asr-ı Saâdet, Hulefâ-i Râşidîn ve Emevîler devri ile Abbâsîler'den Ebu'l-'Abbās es-Seffāh (750-754) dönemidir.¹⁹⁹

---

¹⁹⁶ el-Fesevī, *el-Ma'rifē ve't-Tārīh*, I (Muhakkikin önsözü).

¹⁹⁷ Kandemir, Yaşar, "Fesevī", *DİA*, XII/425.

¹⁹⁸ Kandemir, Yaşar, *a.g.m*, XII/425.

¹⁹⁹ Kandemir, Yaşar, *a.g.m*, XII/425.

Tezde itikâdî bakımdan cerh edilmiş râvîlerin tespiti açısından ele alınan kaynaklardan olan el-Fesevî'nin bu eserinden yola çıkılarak onun rical ilmine dair değerlendirmelerine bakıldığında²⁰⁰ itikâdî yönden tenkit bağlamında onun kendi çağdaşları olan diğer âlimlerin eserlerinde de görüldüğü üzere ağırlıklı olarak yaşadığı dönemde yaygın olarak bid'at ehli kabul edilen Kaderiyye, Mürcie, Şîa, gibi fırkalara mensup ya da bu fırkalara temayülü olan râvîlere yer verdiği görülmüştür. Tespit edilebildiği kadarıyla el-Fesevî'nin eserinde 5 Hâricî, 1 Cehmî, 12 Mürciî, 19 Kaderî, 8 Rafızî ve 31 Şîilikle itham edilen râvîye yer verdiği görülmektedir. Bir râvî ise hem Cehmî hem Mürciî olmakla, bir râvî de Ebû Hânîfe'nin re'yine uymakla tenkit edilmiş, üç râvînin ise Nâsibî olduğu ifade edilmiştir.

el-Fesevî'nin de diğer incelenen âlimlerde de görüldüğü üzere bazı râvîlerin itikâdî bakımdan nispet edildiği düşünce ya da fırkaya işaret ettikten sonra onlar hakkında tevsîk edici ifadeler kullanmış olmasından onun “bid'at ehlinden olma”yı tek başına o râvîlerden rivâyet almama sebebi olarak görmediği sonucuna ulaşılmaktadır.²⁰¹ Buna el-Fesevî'nin Faḍl b. 'Īsâ er-Raḳāşî için kullandığı²⁰² “معتزلي ضعيف الحديث”/ “Mu'tezilîdir ve hadiste zayıftır” ifadesi ve Zübeyd b. el-Hâriş için kullandığı “زبيد بن الحارث الياامي ثقة”²⁰³ “Zübeyd b. el-Hâriş el-Yāmî, sika ve seçkin (bir kimsedir). Ancak Şîliğe meylediyordu” ve Seleme b. Kuheyl için kullandığı²⁰⁴ “كان يذهب

---

²⁰⁰ el-Fesevî'nin ricâl ilmindeki yeri ve önemine dair bkz. Aşikkutlu, Emin, *Kitâbu'l-Ma'rife ve't-Târîh Adlı Eseri Çerçevesinde Fesevî ve Ricâl İlmindeki Yeri*, İstanbul-2000.

²⁰¹ Örnek olarak el-Fesevî, 'Amr b. Murre, Mūsâ b. Ebî Keşîr gibi râvîler hakkında bu gibi değerlendirmelerde bulunmuştur (bkz. el-Fesevî, *el-Ma'rife ve't-Târîh*, III/85, III/102).

²⁰² el-Fesevî, *a.g.e.*, III/210.

²⁰³ el-Fesevî, *a.g.e.*, III/122.

²⁰⁴ el-Fesevî, *a.g.e.*, III/23.

”مذهب الزيدية و لم يكن به بأس“ / “O, Zeydiyye’nin görüşünü savunuyordu, (hadisi) kabul edilebilir” ifadesi örnek olabilir.

el-Fesevî’nin itikâdî bakımdan râvîleri cerh ederken kullandığı ifade kalıpları ise genel olarak şu şekildedir:

- ✓ Hâricî râvîler için; ²⁰⁵”كان يرى رأي الخوارج“ / Hâricîlerin görüşünü benimserdi.
- ✓ Kaderî ve Mu’tezilî olmakla itham ettiği râvîler için; ”متهمون بالقدر“ / Kader (görüşüne inanmakla) itham edildiler, ”كان يرى القدر“ /Kaderi savunuyordu, ²⁰⁶”معتزلي“ /Mu’tezilîdir,
- ✓ Şîlik ve Râfızîlikle itham ettiği râvîler için; ²⁰⁷”أنه رافضي من الغالية في الرفض“ /Râfızîlikte aşırıya gidenlerdendir, ²⁰⁸”كان يميل إلى التشيع“, ²⁰⁹”مانلان الى التشيع“, ²¹⁰”كان مغال في التشيع“, ²¹¹”كان يغلو يعني في التشيع“ / Şîlikte aşırıya giderdi, ²¹²”رافضي ينسب إلى ذلك“, ²¹³”كان من الشيعة“ / Râfızîliğe nispet edilirdi, / Şîadandı.

Bazen râvînin itikad bakımından cerh edilmiş olduğu anlaşılrsa da el-Fesevî’nin kullandığı kapalı ifadelerden dolayı hangi fırkaya meylî ya da mensubiyetinden dolayı

---

²⁰⁵ el-Fesevî, *el-Ma’rife ve’t-Târîh*, III/259.

²⁰⁶ el-Fesevî *a.g.e.*, III/158.

²⁰⁷ el-Fesevî, *a.g.e.*, III/245.

²⁰⁸ el-Fesevî, *a.g.e.*, II/104.

²⁰⁹ el-Fesevî, *a.g.e.*, III/5, 14.

²¹⁰ el-Fesevî, *a.g.e.*, III/186.

²¹¹ el-Fesevî, *a.g.e.*, III/33.

²¹² el-Fesevî, *a.g.e.*, III/34.

²¹³ el-Fesevî, *a.g.e.*, III/26, 207.

cerh edildiği anlaşılamamaktadır. Örneğin; Sa'ıd b. Sālim el-Ğaddāh hakkında “كان له رأي سوء, و كان داعية” / “Kötü bir görüşe sahipti ve dâi idi” ifadesini kullanmıştır. Ancak Sālim'in niçin bu şekilde itham edildiği anlaşılamamakta onun Mürci' olduğu bilgisine başka kaynaklar aracılığı ile ulaşılmaktadır.²¹⁴ Yine Ruşeyd el-Heceri hakkında “رشيد الهجري مذهب سوء” – “Ruşeyd kötü görüşlüydü” ifadesini kullanmış ancak bu düşüncesine dair bir içeriğe yer vermemiştir.²¹⁵ Ancak diğer kaynaklar yardımıyla Ruşeyd el-Heceri'nin rec'ate inandığı bilgisine ulaşılmaktadır.²¹⁶

---

²¹⁴ el-Buĥārī, *et-Tārīhu 'l-Kebīr*, III/482 no:1611.

²¹⁵ el-Fesevī, *el-Ma'riفة ve 't-Tārīh*, III/42.

²¹⁶ ez-Zehebī, *Mizānu 'l-İ'tidāl*, II/52.

Tablo 5:el-Fesevî'nin el-Ma' rife ve't-Tārîh'in Tespit Edilen Bid'at Ehli Rāvîler

	RÂVİNİN ADI	CERH İFADESİ	YER
1	CEHMÎ	محمد بن أبي يحيى	جهمي c.3 s.158
2	HÂRİCÎ	عكرمة مولى ابن عباس	قال علي بن المديني: كان عكرمة يرى رأي نجدة الحروري وقف عكرمة على باب مسجد فقال: ما فيه إلا كافر. قال: و كان عكرم يرى رأيي الاباضية c.2 s. 7
3	HÂRİCÎ	عمران أبا العوام القطان	قال يزيد: ... و كان عمران حروريا,و كان يرى السيف على أهل القبلة c.2 s. 151
4	HÂRİCÎ	شقيق الضبي	كان شقيق يرى رأي الخوارج... لا يجالسنا رجل يجالس شقيق الضبي,لا يجالسنا حروري c.3 s.93
5	HÂRİCÎ	هبيرة بن يريم	و هبيرة بن يريم سعي في الفتنة-أي خرج-و عبد خير خيواني سنل عنه فقال: يخ c.3 s.102
6	HÂRİCÎ	علي بن الحصين	و قال سفیان: رأيت علي بن الحصين مصلوبا, كان يرى رأي الخوارج c.3 s.259
7	KADERÎ	ابن أبي نجیح	قال أبو يوسف: عبد الله بن أبي نجیح و سيف بن سليمان,و زكريا بن إسحاق متهمون بالقدر c.2 s. 122
8	KADERÎ	سيف بن سليمان	قال أبو يوسف: عبد الله بن أبي نجیح و سيف بن سليمان,و زكريا بن إسحاق متهمون بالقدر c.2 s. 122
9	KADERÎ	زكريا بن إسحاق	قال أبو يوسف: عبد الله بن أبي نجیح و سيف بن سليمان,و زكريا بن إسحاق متهمون بالقدر c.2 s. 122
10	KADERÎ	عمرو بن عبيد	قال أيوب: كيف تتق بحدیته رجل لا تتق بدينه-يعني عمرو بن عبيد c.2 s. 152
11	KADERÎ	عمرو بن عبيد	قيل لابن المبارك: كيف رویت عن عبد الوارث و تركت عمرو بن عبيد؟ قال: إن عمرا كان داعيا c.2 s. 153
12	KADERÎ	معد الجهني	حدثنا عمير قال: سمعت طاوسا يقول: أخروا معد الجهني,و كان قدريا c.2 s. 161
13	KADERÎ	قتادة	سمعت ضمرة يقول عن ابن شوزب: سمعت قتادة يصيح بالقدر في مسجد بصرة صياحا c.2 s. 162
14	KADERÎ	ثور بن يزيد	سمعت أحمد بن صالح... و ثور بن يزيد ثقة إلا أنه كان يرى القدر c.2 s. 225
15	KADERÎ	حسان بن عطية	حدثني سعيد بن أسد... سمعت يونس بن سفیان يقول: ما بقي من القدرية إلا إثنان أحدهما حسان بن عطية c.2 s. 226
16	KADERÎ	عبد الله	قلت له (عبد الرحمن بن إبراهيم): فعبد الرحمن بن يزيد بن تميم أين هو من أخيه عبد الله؟ قال: كام عبد الله يتهم بالقدر c.2 s.230
17	KADERÎ	محمد بن راشد	قلت له (عبد الرحمن بن إبراهيم): محمد بن راشد؟ قال: كان يذكر بالقدر إلا أنه مستقيم الحديث c.2 s. 230
18	KADERÎ	النعمان	قلت: فالنعمان؟ قال: ذاك يرى القدر c.2 s. 231
19	KADERÎ	مكحول	... قال عبد الرزاق: كان مكحول يقوله و ابن أبي ذئب و بكار اليمامي-يعني القدر . c.2 s. 232
20	KADERÎ	ابن أبي ذئب	... قال عبد الرزاق: كان مكحول يقوله و ابن أبي ذئب و بكار اليمامي-يعني القدر . c.2 s. 233
21	KADERÎ	بكار اليمامي	... قال عبد الرزاق: كان مكحول يقوله و ابن أبي ذئب و بكار اليمامي-يعني القدر . c.2 s. 234
22	KADERÎ	بلال بن سعد	حدثنا سعيد بن عبد العزيز قال: رمى بلال بن سعد بالقدر c.2 s. 237
23	KADERÎ	عبد الله بن أبي لبيد	كان من عباد أهل المدينة, و كان يرى القدر c.3 s.48
24	KADERÎ	سحبل	قدري c.3 s.158
25	KADERÎ	أبو داؤد النخعي, سليمان بن عمرو	قدري, رجل سوء, كذاب كان يكذب مجاوبه c.3 s.159
26	MU'TEZİLÎ	ابن أبي نجیح	قال علي: ابن أبي نجیح معتزلي, قال لي أيوب: أي رجل أفسدوا. قال: كان يقول قولا خبيثا ردينا c.2 s. 93\ c.3 s. 144

27	MU'TEZĪLĪ	أنيس	معتزلي	c.3 s.158
28	MU'TEZĪLĪ	فضل بن عيسى الرقاشي	معتزلي ضعيف لاحديث	c.3 s.210
29	MÜRĪĪ	هشيم	و هو مرجيء, و كان أحد من وفد إلى عمر بن عبد العزيز مع ذر و غيره.	c.3 s.26
30	MÜRĪĪ	أبو عروة العطار	قال أبو بكر الحميدي: و حدث سفيان يوما حديث أبي عروة فقال لبليل المكي: حدثنا أبو عروة العطار, و كان من إخوانك المرجئة	c.3 s.36
31	MÜRĪĪ	سالم الأفتس	حماد بن زيد...فقلت: إن سالما كان مرجنا/ مرجيء معاند	c.3s.100\179\269, c.3 s.275
32	MÜRĪĪ	عمر بن مرة	و كان عمر بن مرة مرجنا	c.3 s.102
33	MÜRĪĪ	عمرو بن مرة جملي	ثقة إلا أنه كان مرجنا قال أحمد: خبيث	c.3 s.178
34	MÜRĪĪ	قيس بن مسلم	و كان قيس مرجنا / قيس بن مسلم ثقة ثقة و كان مرجنا كوفيا	c.3 s.102- c.3 s178
35	MÜRĪĪ	الصلت بن دينار	مرجئ ضعيف	c.3 s.162
36	MÜRĪĪ	موسى بن أبي كثير	و قال: حدثنا سفيان, عن موسى بن أبي كثير, كوفي, ثقة, مرجيء	c.3 s.188
37	MÜRĪĪ	عبد المجيد بن عبد العزيز	عبد المجيد بن عبد العزيز كان مبتدعا عنيدا داعية, سمعت حماد بن حفص يقول: سمعت يحيى بن سعيد القطان يقول: كذاب	c.3 s.156
38	MÜRĪĪ- CEHMĪ	أبو حنيفة	سعيد بن مسلم قال: قلت لأبي يوسف: أكان أبو حنيفة جهميا؟ قال: نعم. قلت أكان مرجنا؟ قال: نعم... ...سفيان الثوري يقول: استتيب أبو حنيفة من الكفر مرتين...	c.3 s.95-96
39	MÜRĪĪ	سعيد بن سالم القداح	كان له رأي سوء, و كان داعية مرغوب عن حديثه و روايته	c.3 s.96
40	RĀFIZĪ	عبد الله العمري	إنما يضعفه رافضي: قال (الحميدي): سمعت انسنا يقول لأحمد بن يونس: عبد الله العمري ضعيف؟ قال) أنه ثقة...مبغض لأبانه	c.3 s.30
41	RĀFIZĪ	زرارة بن أعين	ابن السماك- جعفر بن محمد: رافضي خبيث. قال: قلت: إنه يقرنك السلام و يقول: أخبرني في الجنة أنا أم في النار؟ قال: أخبره أنه في النار. ثم قال: و تعلم من أين علمت أنه رافضي إنه يزعم أنني أعلم الغيب...	c.3 s.34
42	RĀFIZĪ	إبراهيم بن أبي يحيى	رافضي ينسب إلى ذلك	c.3 s.158
43	RĀFIZĪ	وكيع	ابن معين- مروان بن معاوية: وكيع رافضي	c.3 s.206
44	RĀFIZĪ	يونس بن خباب	و كان رافضيا إلا أن أهل الكوفة رووا عنه, و كان لا يبتتر و يشتم و ينتقص عثمان	c.3 s.245
45	RĀFIZĪ	حكيم بن جبير بن حكم	حكيم مذموم, و يقال أنه رافضي من الغالية في الرفض	c.3 s.272
46	RĀFIZĪ	أبي مريم	محمد بن نمير يقول: لما ترك حديث أبي مريم ذهب علينا و كاد أن يكون رافضيا	c.3 s.165
47	RĀFIZĪ	عبيد الله بن موسى	و هو شيعي و إن قال قائل رافضي لم أنكر عليه و هو منكر الحديث	c.3 s.211
48	ŠĪĪ	جابر بن يزيد الجعفي	قال أبو بكر: و حدثنا سفيان قال:..و تركه بعض الناس, فقليل له: و ما أظهر؟ قال: الإيمان بالرجعة	c.3 s. 59
49	ŠĪĪ	حبان بن عطية	أبي عبد الرحمن السلمي و حبان بن عطية أنهما يتنازعا في علي و عثمان و كان حبان يحب علي...	c.3 s.207
50	ŠĪĪ	رشيد الهجري	رشيد الهجري مذهب سوء	c.3 s.156
51	ŠĪĪ	جابر بن يزيد الجعفي	...و إنما ترك الناس حديث جابر لسوء رأيه كان له رأي سوء	c.2 s. 98
52	ŠĪĪ	فطر بن خليفة	قال أبو طالب: فطر كان يغلي في التشيع...فطر أكثر حديثا	c.2 s. 104
53	ŠĪĪ	علي بن قادم الكوفي	, فإنه كان يميل إلى التشيع, ثم وجدت عامة كهولنا قد كتبوا عنه وقالوا: هو ثقة	c.2 s. 254
54	ŠĪĪ	عبد الملك بن الحسين	شيعيا كان عندنا رافضيا صاحب الرأي	c.3 s.5
55	ŠĪĪ	أبو إسحاق السبيعي	أبو إسحاق الأعمش مانلان إلى التشيع	c.3 s.14
56	ŠĪĪ	سليمان بن مهران الأعمش	أبو إسحاق الأعمش مانلان إلى التشيع	c.3 s.14
57	ŠĪĪ	عدي بن ثابت الأنصاري	عدي بن الأنصاري شيعي	c.3 s.26\207
58	ŠĪĪ	أبو الجحافة	كان من الشيعة	c.3 s.33

59	Şİ'Î	يحيى بن الجزار	كان يحيى بن الجزار يغلو-يعني في التشيع	c.3 s.122
60	Şİ'Î	زبيد بن الحارث الياامي	زبيد بن الحارث الياامي ثقة ثقة خيار إلا أنه كان يميل إلى التشيع	c.3 s.178\234-235
61	Şİ'Î	عبد الله بن شريك العامري	ثقة, هو من كبراء أهل الكوفة, يميل إلى التشيع	c.3 s.186
62	Şİ'Î	عمران بن ظبيان	ثقة, من كبراء أهل الكوفة, يميل إلى التشيع	c.3 s.186
63	Şİ'Î	أبو عاصم	و كان مغال في التشيع	c.3 s.186
64	Şİ'Î	أبو محمد بن فضيل بن غزوان	أبو محمد بن فضيل بن غزوان ثقة, شيعي	c.3 s.194
65	Şİ'Î	ثوير بن أبي فاخنة	ثوير بن أبي فاخنة وهو شيعي لين الحديث	c.3 s.194
66	Şİ'Î	ثوير بن أبي فاخنة	شبابية بن سوار قال:قلت ليونس بن أبي إسحاق:ثوير لأي شيء تركته؟قال:لأنه رافضي	c.3 s.194
67	Şİ'Î	العلاء بن أبي العباس	عن سفيان, عن العلاء بن أبي العباس, لا بأس به, يتشيع	c.3 s.195
68	Şİ'Î	عبرش أبو زبيد	عبرش أبو زبيد-هو شيعي ثقة	c.3 s.201
69	Şİ'Î	أبي بن الجواب	أبي بن الجواب كوفي ثقة يتشيع	c.3 s.207
70	Şİ'Î	علي بن صالح	و هما ثقتان, و كانا يميلان إلى التشيع	c.3 s.240
71	Şİ'Î	الحسن بن صالح	و هما ثقتان, و كانا يميلان إلى التشيع	c.3 s.240
72	Şİ'Î	هاشم بن البريد	كوفي شيعي	c.3 s.246
73	Şİ'Î	سالم بن أبي حفصة	سالم بن أبي حفصة شيعي	c.3 s.269\276
74	Şİ'Î	أبو غسان مالك بن إسماعيل	أبو غسان مالك بن إسماعيل ثقة ثقة يميل إلى التشيع	c.3 s.275
75	Şİ'Î	الحارث بن حصين الأزدي	الحارث بن حصين الأزدي و كان شيعيا فوق سالم الأفتس	c.3 s.275
76	Şİ'Î	عوف	... و كان عوف شيعيا	c.3 s.208
77	Şİ'Î	سلمة بن كهيل	كان يذهب مذهب الزيدية و لم يكن به بأس	c.3 s.23
78	Şİ'Î	جرير الضبي	كان عريفا مذبوما لا يلتفت إلى حديثه	c.3 s.164
79	Ehl-i Re'y	مساور (الوراق)	رجلا صالحا لا بأس به إلا أنه رأي في أبي حنيفة	c.3 s.42
80	NĀSIBĪ	عبد الرحمن بن حبيب بن ربعة	و كان عثمانيا	c.2 s. 340
81	NĀSIBĪ	الصلت بن دينار	و الصلت عثمانيا...	c.3 s.208
82	NĀSIBĪ	أبو عبد الرحمن السلمي	أبي عبد الرحمن السلمي و حبان بن عطيةأنهما يتنازعا في علي و عثمان...و كان عبد الرحمن يحب عثمان...	c.3 s.207
83	NĀSIBĪ	طلحة	و كان مصلى طلحة و زبيد في مسجد,و زبيد يميل إلى التشيع و طاعة عثمانيا صلبا	c.3 s.235

İKİNCİ BÖLÜM

EHL-İ BİD'AT RÂVÎLERİN RİVÂYETLERİNİN MAHİYETİ

-HÂRİCÎ, CEHMÎ ve MÜRÇİÎ RÂVÎLER BAĞLAMINDA-

Tezin birinci bölümünde Yahyâ b. Ma'în, Aḥmed b. Ḥanbel, el-Buḥârî, el-Cūzcanî ve el-Fesevî'nin eserlerinden hareketle Ashâbu'l-Hadis tarafından bid'at ehli olarak görülenlerin kimler olduğuna ve bid'at ehlinden bahsederken hangi ifade kalıplarının kullanıldığına dair tespitler sunulmuştur. Yine bu ifadelerden hareketle bid'at ehlinden olma ile itham edilmenin hadis rivâyetine birinci sıradan bir etkide bulunmadığı kanaatine ulaşılmıştır. İncelenen beş rical kaynağından toplamda 9 Cehmîlikle, 19 Hâricîlikle, 29 Mürçîîlikle, 51 Kaderîlikle, 87 Şîî ve Rafizî olmakla itham edilen râvî tespit edilebilmiştir.

Bu bölümde, isimleri sunulan bid'at ehli râvîlerden Hâricî, Cehmî ve Mürçîîlikle itham edilen kimselerden bazıları alınarak bid'at ehlinden hadis rivâyetinin durumu ve bid'at ehlinden hadis rivâyetinde hangi hususların gözetildiğine dair tespitlerde bulunulmaya çalışılacaktır. Belirlenen râvîlerin, bu eserlerdeki bilgilerinin yanı sıra diğer kaynaklardan da yararlanmak suretiyle itikâdî bakımdan cerh edilmelerinin sebepleri açık bir şekilde belirlenmesine gayret edilecektir. Bu suretle bid'at ehlinden olmak şeklinde telakki edilen durumun, Ehl-i Hadis tarafından râvî tenkidinde ne anlam ifade ettiği ve bu râvîlerin hangi vasıflarda olanlarından hadis rivâyetinin tamamen terk edildiği, kendilerinden rivâyette bulunulandan ise hangi çerçevede rivâyette bulunulduğu gibi konularda belli bir standardın varlığından söz edilip edilemeyeceği üzerine yorumlarda bulunulmaya çalışılacaktır.

2.1. Hâricî Râvîler

Bu bölümde bid'at ehlinde hadis rivâyeti bağlamında Hâricî olmakla itham edilen râvîler üzerinde durulmuştur. Hâricî olarak adlandırılan bu râvîlerden hadis rivâyetinde bulunulurken nelerin gözetildiği kendisinden hadis rivâyeti tespit edilemeyen Hâricî râvîler hakkında ise bu râvîlerden hadis rivâyetinin tespit edilememesinin nedenleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2.1.1. 'Abdullâh b. Râsib²¹⁷ (ö. 38/658) (عبد الله بن راسب)

Harûriyye'nin önderlerinden 'Abdullâh b. Vehb er-Râsibî'nin - câhiliye dönemini idrak ettiği ²¹⁸ ve 'Hâricilerle Hz. Ali arasında cereyan eden Nehrevan Savaşı'nda (38/658) Hâricîlerin liderliğini yaptığı ve aynı savaşta öldürüldüğü nakledilmektedir.²¹⁹

'Abdullâh b. Râsib'den gelen bir rivâyet tespit edilememiştir.

---

²¹⁷ el-Cüzcânî, *Ahvâlu'r-Ricâl*, s.34.

²¹⁸ ez-Zehbî, *Mizānu'l-İ'tidāl*, II/420; İbn Hacer, Ebu'l-Faql Ahmed b. 'Alî b. Muhammed, *Lisānu'l-Mizān*, thk., 'Abdulfettâh Ebû Gûdde, Dāru'l-Beşāiri'l-İslāmiyye, 2002, IV/475.

²¹⁹ İbn Hacer, *a.g.e.*, IV/475.

2.1.2. ‘Abdullāh b. el-Kevvā’²²⁰ (ö. ?) (عبد الله بن الكواء)

Câhiliye dönemini de idrak eden ‘Abdullāh b. el-Kevvā’²²¹, Sıffin Savaşı’ında tahkime karşı çıkan ve Hz. Ali’nin safından ayrılıp Hâricîler olarak adlandırılan grubun liderlerindendir.

‘Abdullāh b. el-Kevvā’ ın daha sonra Hâricî zihniyeti terk edip Hz. Ali ile arkadaşlığına devam ettiği ve Hz. Ali’ye dair birçok habere sahip olduğu nakledilmektedir.²²² Bununla birlikte kendisinden hadis rivâyeti konusunda ‘Abdullāh b. Aḥmed ondan hadis rivâyet edilmeyeceğini söylemiştir.²²³ Bununla beraber hadis kaynaklarında ‘Abdullāh b. el-Kevvā’ dan gelen bir rivâyet de tespit edilememiştir.

2.1.3. Ebū Bilāl Mirdās b. Üdeyye²²⁴ (ö. 61/681) (ابو بلال مرداس بن أدية)

Tâbiûn tabakasından olan Ebū Bilāl Mirdās b. Üdeyye, Havâric’in önde gelen isimlerinden sayılmaktadır.²²⁵ Ebū Bilāl Mirdās b. Üdeyye’den de gelen bir rivâyet tespit edilememiştir.

---

²²⁰ el-Cüzcânî, *Aḥvâlu’r-Ricâl*, s.34.

²²¹ İbn Ḥacer, *Lisānu’l-Mizân*, IV/475.

²²² İbn Ḥacer, *a.g.e*, IV/549, no:4385.

²²³ İbn el-Ḥallâl, Ebū Bekr Aḥmed b. Muḥammed b. Hārûn, *es-Sunne*, thk. ‘Aṭryye ez-Zehrânî, Riyad: Dâru’r-Râye, 1410/1989, III/517.

²²⁴ el-Cüzcânî, *a.g.e*, s.34.

²²⁵ İbn Ḥacer, *a.g.e*, VIII/25, no: 7646; ez-Zehebî, *a.g.e*, IV/88, no:8413; ez-Ziriklî, *el-A’lām*, VII/202.

2.1.4. Şerîk b. Hâlife²²⁶ (ö. ?) (شريك بن خليفة)

Havâric'in Ezârîka kolundan olduğu aktarılan Şerîk b. Hâlife es-Sedûsî²²⁷ hakkında, terâcîm ve tabakât kitaplarında çok fazla bilgiye rastlanılmamış olmakla beraber, İbn Ömer ve 'Abdullâh b. 'Amr'dan rivâyet aldığı, kendisinden ise Kâtâde'nin rivâyette bulunduğu aktarılmıştır.²²⁸

Hadis rivâyetindeki durumuna dair ışık tutacak tek ifade ise sika olduğu yönünde Yahyâ Ma'in'den gelmektedir.²²⁹ Bütün bunlarla beraber hadis kaynaklarında kendisinden gelen bir rivâyete rastlanılmamıştır. Ancak Aḥmed b. Hânel'in *Kitābu'l-İlel* ve el-Buḥārî'nin *et-Tārîḫu'l-Kebîr*'inde tercemesinde rivâyetlerine yer verilmiştir.²³⁰ Bur rivâyetler ise Şerîk b. Hâlife'nin cünüb iken yeme içmenin keyfiyetine dair 'Amr b. 'Ubeyd'e sorduğu sorular şeklindedir.

2.1.5. Nâfi' b. el-Ezrak²³¹ (ö. 65/685) (نافع بن الأزرق)

Havâricin Ezârîka kolunun lideri olan Nâfi' b. el-Ezrak, Yezîd b. Mu'âviye yönetiminin sonlarında huruç etmiş, muhaliflerin eş ve çocuklarının da kâfir kabul

---

²²⁶ Aḥmed b. Hânel, *Kitābu'l-İlel*, I/265 no:392; el-Buḥārî, *et-Tārîḫu'l-Kebîr*, IV/238 no:2652.

²²⁷ Aḥmed b. Hânel, *a.g.e*, I/265, no:392; el-Buḥārî, *a.g.e*, IV/238, no:2652; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV/361, no:3350.

²²⁸ Yahyâ b. Ma'in, *et-Tārîḫ*, IV/4, no:3240; el-Buḥārî, *a.g.e*, IV/238, no:2652; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, IV/364, no:1595; İbn Hibbân, *a.g.e*, IV/361 no: 3350.

²²⁹ Yahyâ b. Ma'in, *a.g.e*, IV/82, no:3240; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e*, IV/364, no:1595.

²³⁰ Aḥmed b. Hânel, *a.g.e*, I/265, no:392; el-Buḥārî, *a.g.e*, IV/239, no:2652.

²³¹ el-Cüzcânî, *Aḫvâlu'r-Ricâl*, s.34.

edilerek sorguya çekilmesi gibi görüşleri nedeniyle mensuplarının kendisinden ayrılmasına sebep olmuştur²³².

İbn ‘Abbās’a sorular soran ve ilim talebinde bulunan biri olduğu belirtilen²³³ Nāfi‘ b. el-Ezrak’ın, İbn ‘Abbās’tan rivâyette bulunduğu kendisinden de Hakīm b. Hakīm ve el-Hāris b. ‘Abdilmuttalib el-Başrī’nin rivâyette bulunduğu nakledilmektedir. İbn Hibbān onun hakkında *eş-Sikāt* isimli eserinde Harûrî olmadığına dair bir kayıt düşmüş²³⁴ ancak İbn Hibban’dan başka onu sika olarak niteleyen veya Harûrî olmadığını ifade eden başka bir kaynağa rastlanmamıştır.

2.1.6. Şa‘şa‘a b. Şühān²³⁵ (ö. ?) (صعصعة بن صوحان العبدی)

Künyesi Ebū Ömer olan²³⁶ Şa‘şa b. Şühān’ın, Hz. Peygamber zamanında Müslüman olduğu fakat onu görmediği (muhadram) nakledilmektedir.²³⁷ ‘Abdullāh b. ‘Abbās, Osmān b. Affān ve Ali b. Ebī Tālib’den rivâyette bulunan Şa‘şa b. Şühān, Ali b. Ebī Tālib ile birlikte Siffin Savaşı’na da katılmıştır. Kendisinden ‘Āmir eş-Şa‘bī,

---

²³² İbn Hacer, *Lisānu’l-Mizān*, VIII/246, no:8088.

²³³ el-Cūzcānī, *a.g.e.*, s.34 no:6; İbn Hacer, *a.g.e.*, VIII/246, no:8088.

²³⁴ İbn Hibbān, *eş-Sikāt*, V/469, no:5762.

²³⁵ el-Cūzcānī, *Ahvālu’r-Ricāl*, s.34.

²³⁶ ez-Zehbī, *Siyeru A‘lāmi’n-Nübelā*, IV/498, no:357.

²³⁷ İbn ‘Abdilber, Ebū Ömer Yūsuf b. ‘Abdillāh b. Muḥammed, *el-İstī‘āb*, thk. ‘Alī Muḥammed el-Becāvī, Beyrut: Dāru’l-Cil, 1412/1992, II/717, no:1211.

‘Abdullāh b. Bureyde, Ebū İshāq ‘Amr b. ‘Abdillāh es-Sebī‘ī ve Mālik b. ‘Umeyr gibi isimler rivâyette bulunmuşlardır.²³⁸

Kûfeli olan Şa’sa b. Şühân yine Kûfe’de Mu‘âviye b. Ebī Süfyân yönetimi zamanında vefat etmiştir. el-Buḥārī *et-Tārīḫü’l-Kebīr’de* onun Yezīd b. Mu‘âviye zamanını da idrak ettiğini bildirmiştir.²³⁹ İbn Sa’d onun “şika” ve “ḳalīlu’l-ḥadīs” olduğunu ifade etmiştir.²⁴⁰ İbn Ḥibbān da onu *es-Şikāt’ında* zikretmiş²⁴¹ ve en-Nesāi de onu “şika” kabul etmiştir.²⁴²

ez-Zehebī, *Mizānu’l-İ’tidāl’de* Şa’sa’a b. Şühân’ı “şika” ve ma’rūf olarak nitelemektedir. Tezde ehli bid‘at râvîlerin tespitinde esas alınan kaynaklar çerçevesinde ise sadece el-Cūzcānī’nin onu Havâriçten saydığı görülmektedir. Bununla bağlantılı olarak ez-Zehebī, el-Cūzcānī’nin onu duafâdan saydığını söylese de bunun doğru olmadığını kaydetmiştir.²⁴³

---

²³⁸ el-Mizzī, *Tehzību’l-Kemāl*, XIII/167, ez-Zehebī, *Siyer*, IV/498, no:357.

²³⁹ el-Buḥārī, *et-Tārīḫü’l-Kebīr*, IV/319, no:2979.

²⁴⁰ el-Mizzī, *a.g.e.*, XIII/169.

²⁴¹ el-Mizzī, *a.g.e.*, XIII/169, İbn Ḥibbān, *es-Şikāt*, IV/382, no:3466.

²⁴² el-Mizzī, *a.g.e.*, XIII/168, no:2876, ez-Zehebī, *Mizānu’l-İ’tidāl*, II/315, no: 3891.

²⁴³ ez-Zehebī, *Mizānu’l-İ’tidāl*, III/15, no: 3891. el-Cūzcānī’nin onu Hâricî olmakla itham etmesinin sebebi ise Şa’sa’a b. Şühân’ın kardeşi Zeyd b. Şühân dolayısı ile olması da muhtemeldir. Çünkü Zeyd b. Şühân’ın Hz. ‘Usmân’ın muhaliflerinden olduğu ve Bununla beraber Sıffin Savaşı’nda, Hz. Ali’nin safında yer alanlardan olduğu nakledilmiştir (Bkz. Özkan, Halit, “Zeyd b. Sühân”, *DİA*, XXXIV/323-324).

İbn Ebî Şeybe²⁴⁴, Aḥmed b. Ḥanbel²⁴⁵, Ebū Dāvūd²⁴⁶ ve en-Nesāī²⁴⁷, nin Şa‘şa‘ b. Şūḥān’ın rivâyetlerine eserlerinde yer verdikleri görülmektedir. Bu rivâyetler, Hz. Peygamber’in içerisine sarhoşluk veren içeceklerin konulduğu kaplardan yenilmesini, ipek elbise giyimini, altın yüzük takmayı ve altın işlemeli minderlerde oturmayı yasaklaması ve (yolda vs.) bulunan paranın ne yapılacağı ile ilgili hususlarını içermektedir.²⁴⁸ Ancak söz konusu rivayetler, onun doğrudan Hz. Peygamber’den nakletmesi şeklinde değil; onun Hz. Ali veya Ubey b. Ka‘b’a yönelttiği sorulara karşılık verilen cevaplar içerisinde Hz. Peygamber’in sözlerinin yer alması şeklindedir.

2.1.7. Necde b. ‘Āmir²⁴⁹ (ö. 72/692-1) (نجدة بن عامر)

Hâricî firkalarından Necdiyye veya Necedât olarak anılan firkanın öncüsü olan Necde b. ‘Āmir, ilk başlarda Nāfi‘ b. el-Ezraḳ ile birlikte iken daha sonra ondan ayrılarak kendi müstakil bir firka oluşturmuş ve h. 66 senesinde Yemâme’de ‘Abdullāh b. Zubeyr’e karşı huruç etmiştir.²⁵⁰ O da Nāfi‘ b. el-Ezraḳ gibi İbn ‘Abbās’tan ders almıştır.²⁵¹

Kaynaklarda yer alan diğer bilgilere göre Necde b. ‘Āmir, Nāfi‘ b. el-Ezraḳ’ın Ka‘adeyi tekfir etmesi gibi hususlar, Nafi‘den ayrılan ve kendisine katılmak isteyen bir

---

²⁴⁴ İbn Ebî, Şeybe, *el-Muşannef*, V/70, (no: 23779).

²⁴⁵ Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Müsned*, II/270 (no: 963), XXXV/207 (no:21284).

²⁴⁶ Ebū Dāvūd, “Edeb”, 87, (no:5012).

²⁴⁷ en-Nesāī, “Zīnet”, 43, (no:5178, 5179, 5170, 5171), “Eşribe”, 26, (no:5622).

²⁴⁸ Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Müsned*, XXXV/207 (no:21284).

²⁴⁹ el-Cūzcānī, *Aḥvālu’r-Ricāl*, s.34.

²⁵⁰ eş-Şehristānī, *el-Milel ve’n-Niḥal*, s.116; ez-Zīriklī, *el-A‘lām*, VIII/10.

²⁵¹ ez-Zīriklī, *a.g.e.*, VIII/10.

grup tarafından kendisine bildirildiğinde Ezârika'ya katılmaktan vazgeçmiş,²⁵² bir rivâyete göre ise aralarındaki ayrılık takıyyeye bakışlarındaki farklılıktan dolayı olmuştur.²⁵³

2.1.8. Şâlih b. Müserrih²⁵⁴ (ö. 76/695-94) (صالح بن مسرح)

Hâriciyye'nin bir kolu olan Sufriyye'²⁵⁵ nin önde gelen liderlerinden kabul edilen Şâlih b. Müserrih, kaynaklarda Hâricîlerin genel özelliklerinden olan çok ibadet eden, çevresindekilere Kur'ân okuyan, onlara vaaz eden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca mensubu bulunduğu kitlenin fakihi ve ashâbını zulmü redde ve onlara muhalif olanlara karşı cihada davet eden bir kimse olduğu,²⁵⁶ Hz. Osman ve Hz. Ali' yi gözden

---

²⁵² eş-Şehristânî, , *el-Milel ve'n-Nihal*, s.114.

²⁵³ Nâfi' b. Ezrak, “Bir de bakmışsın ki içlerinden bir grup, insanlardan, Allah'tan korkar gibi korkuyorlar”²⁵³(4/Nisa:77) ve “Allah'ın yolunda savaşır, ayıplayanın ayıplamasından korkmazlar” (5/Maide:54.) ayetlerine dayanarak takıyyenin helal olmadığını ve savaştan geri kalmanın küfür olduğu görüşünderken, Necde ise “Ancak onlardan sakınmanız hali müstesna” (3/Âli 'İmrân: 28) ve “Firavun hanedanından imanını gizleyen bir mümin kişi dedi ki” ((40/Mu'min: 28)) ayetlerine dayanarak takıyyenin caiz olduğunu ve savaştan geri kalmanın küfür olacağı konusunda ise “Allah mücahitleri cihada katılmayanlardan büyük bir ecirle üstün kıldı” (4/Nisa:95) ayetini delil olarak kullanmıştır. Bkz. eş-Şehristânî, *a.g.e*, s.116.

²⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, *Kitābu'l-İlel*, I/368 no:706.

²⁵⁵ Sufriyye; Ka'ade'nin (kendileriyle isyan edip savaşa katılmayanlar) tekdir edilmemesi, takıyyenin sadece sözle caiz olabileceği, uygun bir imam seçilene kadar isyan halinin devamının esas alınması gibi fikirlere sahip olan ilk Hâricî fırkalardandır (Dalkılıç, Mehmet, “Sufriyye”, *DİA*, XXXVII/472).

²⁵⁶ ez-Zehabî, *Tārīhu'l-İslām ve Vefayātü'l-Meşāhiri'l-ve'l-A'lām*, thk. Beşşar 'Avvād Ma'rūf, nşr. Dâru'l-Ğarbi'l-İslāmî, 1. Bsk, 2003, II/768; ez-Ziriklî, Hayruddin b. Muhammed b. Muhammed b. 'Alî b. Fâris, *el- A'lām*, nşr. Dâru'l- İlm, 15. Bsk., Malezya-2002, III/197.

düşürmeye çalışması ve insanları onlardan uzaklaştırdığı, bundan dolayı da “Hâricî olarak görülüyordu” gibi ifadelerle tenkit edildiği²⁵⁷ bilgilerine ulaşılmaktadır.

2.1.9. Şebeş İbn Rib ²⁵⁸ (ö. 80/700-699) (شَبَثُ بْنُ رَبِيعٍ)

Künyesi Ebū ‘Abdulkuddūs olan Şebeş İbn Rib‘î, Temîm kabilesinin Yerbū‘ koluna mensuptur.²⁵⁹ Kaynaklarda kendi ifadesi ile Harûriyye’nin ilklerinden olduğu²⁶⁰ ve bunun yanı sıra onun ilk Harûrîlerden olduğunun yanı sıra halife Osman b. ‘Affân’ın ve Hüseyin b. Ali’nin katline yardım edenlerden olduğu ifade edilmektedir.²⁶¹ Ancak Şebeş’in daha sonra bu fikrinden tövbe edip döndüğü de ifade edilmektedir.²⁶²

Başka bir nakle göre o, Muhtâr eş-Şekafî’ye katılmış ancak sonra ondan da ayrılmıştır.²⁶³ Yine farklı bir bilgi olarak ed-Dāraḳutnî’den bir rivâyetle kendisi ile aynı

---

²⁵⁷ Aḥmed b. Ḥanbel, *Kitābu’l-İlel*, I/368 no:706; ed-Dāraḳutnî, Ebu’l-Ḥasen ‘Alî b. ‘Umer b. Aḥmed b. Mehdî, *el-Muḥtelif ve’l-Muhtelif*, thk. Muvaffâk b. ‘Abdillāh b. ‘Abdilḳādir, Beyrut: Dāru’l-Ġarbi’l-İslāmî, 1406/1986, IV/2096.

²⁵⁸ el-Buḥārî, *et-Tārīḫü’l-Kebîr*, IV/267 no:2755; el-Cūzcānî, *Aḥvālu’r-Ricāl*, s.34.

²⁵⁹ İbn Sa’d, Ebū ‘Abdillāh Muḥammed b. Sa’d b. Menî‘ el-Kātib el-Başrî el-Baġdādî, *et-Ṭabaḳātu’l-Kubrā*, thk. Muḥammed ‘Abdulḳādir ‘Atā, Beyrut: Dāru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1410/1990, VI/241, no:2207; Yaḥyā. Ma’in, *Tārīḫü İbn Ma’in*, III/313, no:1495.

²⁶⁰ el-Buḥārî, *et-Tārīḫü’l-Kebîr*, IV/266, no:2755; el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemāl*, XII/352, no:2686.

²⁶¹ el-‘İclî, Ebu’l-Ḥasen Aḥmed b. ‘Abdillāh b. Şālih, *Tārīḫü’s-Sikāt*, nşr.Dāru’l-Bāz, 1405/1984, I/214, no:652, ez-Ziriklî, *el-A’lām*, III/154.

²⁶² ez-Zehbî, *Tārīḫü’l-İslām*, II/820, 941; a.mlf., *Siyeru A’lāmi’n-Nubelā*, V/79, no:419; *Mizānu’l-İtidāl*, II/261, no:3654.

²⁶³ ez-Ziriklî, *el-A’lām*, III/154.

kabile ve kola mensup olduğu Secâh ismindeki peygamberlik iddiasında bulunan bir kadının takipçisi olduğu fakat daha sonra bundan dönüp tövbe ettiği kaydedilmektedir.²⁶⁴

Şebeş İbn Rib‘î, Huzeyfe b. el-Yemân ve Ali b. Ebî Tâlib’den rivâyette bulunmuş, kendisinden ise Enes b. Mâlik, Süleymân et-Teymî ve Muhammed b. Ka‘b el-Ğurazî rivâyette bulunmuştur. Ancak el-Buhârî, Muhammed b. Ka‘b’ın ondan rivâyet işittiğine dair bir şey bilmediğini söylemiştir.²⁶⁵

İbn Hibbân da ona *es-Şikât*’ında yer vermiş ve onun rivâyetlerde hata ettiğini,²⁶⁶ İbn Ebî Hâtim *el-Cerh ve’t-Ta’dîl* de babasının onun hakkında “Onun hadisi sağlamdır, bir beis olduğunu bilmiyorum/ “حديثه مستقيم لا أعلم به بأساً” dediğini ifade etmiştir.²⁶⁷

Ebû Dâvûd ve en-Nesâi eserlerinde ondan birer rivayete yer vermiştir. Bu rivâyetlerden biri Hz. Peygamber’in her gece okunmasını tavsiye ettiği zikirler konusunda,²⁶⁸ *es-Sünenu’l-Kübrâ*’daki rivâyet ise bahsedilen ilk rivayetin başı gibi olan -ki en-Nesâi, Ebû Dâvûd’taki rivayete birlikte tek rivayet olarak yer vermiştir- yine Hz. Peygamber’in kızı Fâtımâ’ya tavsiye ettiği zikirlerin geçtiği rivâyettir.²⁶⁹

---

²⁶⁴ el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, XII/352, no:2686.

²⁶⁵ ez-Zehebi, *Târîhu’l-İslâm*, II/820, 941, el-Mizzî, *a.g.e.*, XII/351, no:2686.

²⁶⁶ İbn Hibbân, *es-Şikât*, IV/371, no:3401, el-Mizzî, *a.g.e.*, XII/352, no:2686.

²⁶⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, IV/388, no:1695.

²⁶⁸ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 98-99 (hadis no:5064).

²⁶⁹ en-Nesâi, *es-Sünenu’l-Kübrâ*, IX/300 (hadis no:10583).

2.1.10. Mālik b. el-Ḥārīṣ es-Sulemī²⁷⁰ (ö. 94-95/714-715) (مالك بن الحارث السلمي)

Tābiûn neslinden ve Kûfeli olduğu söylenen Mālik b. el-Ḥārīṣ'in,²⁷¹ Havâric'in önde gelenlerinden olduğu zikredilmektedir.²⁷²

Babası Ḥārīṣ es-Sulemī, Ebū Vāil b. Seleme, 'Abdullāh b. Rabī'a, 'Abdullāh b. 'Abbās, 'Abdurrahmān b. Yezīd en-Neḥa'ī, Alkame b. Kays, 'Ammār b. Yāsir, Ebū Sa'īd el-Ḥudrī' den rivâyette bulunmuş, kendisinden ise; İbrāhīm en-Neḥa'ī, Süleymān el-A'meş, 'Abdumelik b. Meysera ve Manşūr b. el-Mu'temir rivayette bulunmuştur.²⁷³

Yaḥyā b. Ma'īn ve el-İclī onun şika olduğunu söylemiş, İbn Ḥibbān *es-Şikāt* isimli eserinde ona yer vermiş, İbn Sa'd da onu tevsik etmiş ve **وَلَهُ أَحَادِيثُ صَالِحَةٌ** /sâlih/sağlam hadislerinin olduğunu ifade etmiştir.²⁷⁴

Tüm bunlarla birlikte Mālik b. el-Ḥārīṣ'in Hâricî olduğuna dair haberler taranan eserlerden sadece el-Cūzcānī ve ez-Zehebī'nin eserleri vasıtasıyla öğrenilmekte, diğer âlimlerin genel olarak bu râvîyi şika olarak değerlendirdikleri görülmektedir.

---

²⁷⁰ el-Cūzcānī, *Aḥvālu'r-Ricāl*, s.34.

²⁷¹ el-Mizzī, *Tehzību'l-Kemāl*, XXVII/129, no:5732, ez-Zehebī, *Mizānu'l-İ'tidāl*, III/425, no:7011.

²⁷² ez-Zehebī, *a.g.e.*, III/425, no:7011; a.mlf., *el-Muğnī fi'd-Ḍu'afā*, thk.Nüreddin İtr, t.y., byy., II/537, no:5130

²⁷³ el-Mizzī, *a.g.e.*, XXVII/130.

²⁷⁴ el-Mizzī, *a.g.e.*, XXVII/130; İbn Ebī Ḥātim, *el-Cerḥ ve't-Ta'dīl*, VIII/207, no:909; el-İclī, *Tārīḫu'ş-Şikāt*, I/417, no:1522; İbn Ḥibbān, *es-Şikāt*, V/384, no:5315, VII/460, no:10925; el-Mizzī, *a.g.e.*, XXVII/130; ez-Zehebī, *Mizānu'l-İ'tidāl*, III/425, no:7011; İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳātu'l-Kubrā*, thk. İhsān 'Abbās, Beyrut: Dāru Şadır, 1968, VI/294.

Mâlik b. el-Hâriş'ten hadis rivâyetine bakıldığında Mâlik b. Enes'in *el-Muvatta'*,²⁷⁵ Abdurrezzâk b. Hemmâm'ın²⁷⁶ ve İbn Ebî Şeybe'nin²⁷⁷ Musanneflerinde, Aḥmed b. Ḥanbel'in *el-Müsned*²⁷⁸inde Kütüb-i Sitte eserleri içerisinde ise Müslim'in *eş-Şahîh*²⁷⁹inde Ebū Dāvūd²⁸⁰ ve en-Nesāi²⁸¹'nin *Sünen*lerinde Mâlik b. el-Hâriş'in rivâyetlerinin yer aldığı görülmektedir. Konu içerikleri itibariyle ise bu rivâyetler salât, talâk, vasiyet, fedâil, cennet-cehennem tasvirleri ve eşribe/içeceğe dair rivâyetlerdir.

Görüldüğü üzere Mâlik b. el-Hâriş ve Şa'sa'a b. Şühân hakkında Hâricî oldukları yönündeki haberler çok az kaynaktan gelmekte ve bu yönleri çok da ön plana çıkarılmamaktadır. Genel itibariyle âlimler tarafından sika kabul edilmişlerdir.

---

²⁷⁵ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, "Şalât", I/96, (no:262).

²⁷⁶ Abdurrezzâk eş-Şan'ânî, *el-Muşannef*, I/410, (no:1606), II/237, (no:3199), II/453, (no:4057), III/19, (no:4635), VI/306, (no:10927).

²⁷⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, I/56, (no:586), I/198, (no:2268), I/301, (no:3447), II/81, (no:6715), II/159, (no:7639), II/169, (no:7753), III/381, (no:15129), IV/61, (no:17789), V/236, (no:25603), V/317, (no:26471), VI/34, (no:29270-29271), VI/45, (no:29348), VI/162, (no:30340), VI/205, (no:30692), VI/227, (no:30927), VI/318, (no:31738), VI/384, (no:32235), VI/420, (no:32547), VI/530, (no:33581), VII/38, (no:34025), VII/44, (no:34092), VII/48, (no:34119), VII/70, (no:34271), VII/70, (no:34271), VII/155, (no:34931), VII/234, (no:35619).

²⁷⁸ Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Müsned*, XVIII/141, no:11598, XXXI/370, (no:19025), XXXIII/441, (hadis no:20330 -20331).

²⁷⁹ Muslim, "Feḍâilu's-Şahâbe", 22, (no:2461), "Tevbe", 6, (no:2760).

²⁸⁰ Ebū Dāvūd, "Menāsik", 64, (hadis no:1929), "Talâk", 10, (no:2197), "Edeb", 10, (no:4810).

²⁸¹ en-Nesāi, "Eşribe", 7, (no:5563).

2.1.11. Şadaka b. Yesār²⁸² (ö. 132/752) (صدقة بن يسار)

Kûfeli ve Mekke’de ikamet etmiş olan Şadaka b. Yesār, aralarında İbn Ömer, Tāvūs b. Keysān, Sa’īd b. Cübeyr, ‘Aṭā b. Ebī Rabāḥ, Mālīk b. Evs, İbn Şihāb ez-Zühri’nin de bulunduğu birçok âlimden rivâyet almış, kendisinden ise; Cerīr b. ‘Abdillāh, Süfyān eṣ-Ṣevrī, Süfyān b. ‘Uyeyne, Şu‘be b. el-Ḥaccāc, Ḍaḥḥāk b. Osman, ‘Abdul‘azīz b. Ebī Ravvād, ‘Abdumelik b. Cüreyc, Muḥammed b. İshāk b. Yesār, Ma‘mer b. Rāşid gibi ünlü muhaddisler hadis almışlar;²⁸³ Mālīk b. Enes, Nāfi‘ Mevlā İbn Ömer’in vefatından sonra yine onun ders halkasında bulunan Şadağa b. Yesār’dan hadis dinlemiştir.²⁸⁴

Şadaka b. Yesār’ın Hâricî olduğu ancak daha sonrasında bu düşünceden döndüğü ifade edilmektedir. Kaynaklarda geçen bilgilere göre, Süfyān b. ‘Uyeyne’nin kendisine itikadı hakkında sorduğu, onun önceden Hâricî olmakla birlikte daha sonra bu gruptan ayrıldığını belirttiği (قد كنت منهم ثم إن الله عافاني)²⁸⁵ bilgisi yer almaktadır.

Hadis rivâyeti konusundaki ehliyeti hakkında ise Aḥmed b. Ḥanbel “güvenilir (râvîlerden) biridir/şikatun mine’s-şikāt,” Yaḥyā b. Ma‘īn “şika”, Ebū Ḥātim; “şālīḥ”, Ebū ‘Ubeyd el-Ācurrī, Ebū Dāvūd’dan “şika” ifadelerini kullanmışlardır.²⁸⁶

²⁸² Aḥmed b. Ḥanbel, *Kitābu’l-İlel*, I/ 458 no:1042.

²⁸³ el-Mizzī, *Tehzību’l-Kemāl*, III/156, no: 2871.

²⁸⁴ İbn Ebī Ḥayseme, Ebū Bekr Aḥmed, *et-Tārīḫu’l- Kebīri’l- Ma’rūf bi Tārīḫi İbn Ebī Ḥayseme*, thk. Şalāḥ b. Fethi Hilāl, nşr. el-Fāruku’l- Hadīsiyye liṭ-Ṭab‘a ve’n- neşr, 1427/2006, II/314, no:3263.

²⁸⁵ İbn Sa’d, *eṭ-Ṭabaḳātu’l- Kubrā*, VI/33, no:1593; Aḥmed b. Ḥanbel, *a.g.e*, I/458 no:1042.

²⁸⁶ el-Mizzī, *a.g.e*, XIII/13, no:2871.

Ayrıca İbn ‘Uyeyne onun hakkında; "وكان ثقة قليل الحديث" / “Sika idi, hadisleri azdır” ifadesini kullanmıştır.²⁸⁷

Görüldüğü üzere Şadaka b. Yesār için ehl-i bid‘atten olduğu yönünde bir değerlendirme yapmak kendi ifadesiyle onun Hâricîlikten döndüğünü söylemesine binaen mümkün görünmemektedir ve hadis rivâyetindeki yetkinliği üzerine kullanılan ifadelerle bakıldığında da genel olarak “şika” olarak addedilmiştir.

Şadaka b. Yesār’dan gelen hadis rivâyetinin durumuna bakıldığında tespit edebildiği kadarıyla Mâlik b. Enes’in *el-Muvatta’*,²⁸⁸ ‘Abdurrezzâk b. Hemmâm’ın *el-Muşannef*,²⁸⁹ İbn Ebî Şeybe’nin *el-Muşannef*,²⁹⁰ el-Ḥumeydî’nin,²⁹¹ Ebū Dāvūd eṭ-Ṭayâlisî’nin²⁹² ve Aḥmed b. Ḥanbel’in²⁹³ müsnedlerinde rivâyetlerinin yer aldığı

---

²⁸⁷ İbn Sa‘d, *eṭ-Ṭabaḳātu’l-Kubrâ*, VI/33, no:1593.

²⁸⁸ Mâlik b. Enes, Ebū ‘Abdillâh Mâlik b. Enes, *el-Muvatta’*, thk. Muḥammed Muştafâ el-A‘zamî, Abu Dabi: Müessesetu Zâyed b. Sultân, 1425/2004, II/122, (no:86/296), III/499, (no:1248), III/567, (no:1441), V/1370, (no:4).

²⁸⁹ ‘Abdurrezzâk eṣ-Şan‘ânî, *el-Muşannef*, I/103, (hadis no:361), I/346, (hadis no:1351), 2/194, (no:3044), 2/448, (no:4037).

²⁹⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, I/265 (no:3037), I/354 (no:4075), III/160, (no:13044), III/265 (no:14065), III/382 (no:15138), III/515 (no:16643), IV/ 342 (no:8002), IV/416 (hadis no:8276 ve 8277), IV/416 (no:8278), IV/424 (no:8306), IV/425 (no:8316), V/192 (no:25123), V/407 (no:27455), VI/470 (no:33006), VII/225 (no:12893), VII/ 268 (no:35972).

²⁹¹ el-Ḥumeydî, Ebū Bekr ‘Abdullâh b. ez-Zübeyr b. ‘İsâ el-Ḳuraşî el-Ḥumeydî, *Müsnedu’l-Ḥumeydî*, thk. Ḥasen Selîm Esed ed-Dârânî, Dimeşk: Dâru’s-Sekâ, 1996, I/540 (no:680).

²⁹² Ebū Dāvūd eṭ-Ṭayâlisî, *el-Müsned*, III/430 (no.2033).

²⁹³ Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Müsned*, IX/351, (no:5492), IX/416 (no:5585), X/371, (no:6257), XIX/241 (no:12208), XXIII/51 (hadis no:14704), XXIII/152 (no:14865).

görülmektedir. Kütüb-i Sitte içerisinde ise *Sahîh-i Müslim*²⁹⁴, *Sünen-i Ebî Dāvūd*²⁹⁵, *Sünen-i İbn Mâce*²⁹⁶ ve *Sünen-i Nesāi*²⁹⁷ de rivâyetlerinin yer aldığı tespit edilmiştir. Bu rivâyetlerin konusu itibariyle salât, hac, tahâret ve talâk konularıyla alakalı rivayetler olduğu tespit edilmiştir.

2.1.12. ‘İmrân el-Ḳattân²⁹⁸ (ö. 161-170/ 778-787) (عمران القطان)

Dikkat çeken bir diğer râvî ise ‘İmrân el-Ḳattân’dır. el-Fesevî onun Hâricî olduğunu "كان عمران حروريا, و كان يرى السيف على أهل القبلة" / “İmrân Harūrî idi ve o ehl-i kibleye karşı kılıç kullanılacağı görüşündeydi” ifadesi ile belirtmiştir.²⁹⁹ Hakkında Harûrî olduğu yönündeki ithamlar birden fazla kişiden gelmesine rağmen hadis kaynaklarında kendisinden gelen rivâyetlere yer verildiği tespit edilmiştir.³⁰⁰

²⁹⁴ Müslim, “Şalât”, 48, (no:506).

²⁹⁵ Ebü Dāvūd, “Tahâret”, 78, (no:198).

²⁹⁶ İbn Mâce, “İḳâmetu’ş-Şalât”, 39 (no:955).

²⁹⁷ en-Nesāi, “Menāsiki’l- Hac”, 175, (no:2975).

²⁹⁸ Yaḥyâ b. Ma‘în, *et-Tārîḫ*, II/142 no:3598; el-Fesevî, *el-Ma’rife ve’t-Tārîḫ*, II/151.

²⁹⁹ el-Fesevî, *a.g.e*, II/151.

³⁰⁰ ‘İmrân el-Ḳattân’ın bazı rivâyetleri için bkz. Ebü Dāvūd eṭ-Ṭayālîsî, *el-Müsned*, I/316 (no:400), I/496 (no:605), II/202 (no:914), II/407 (no:1176), II/588 (no:1355); İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, II/282 (no:8995), II/373 (no:10047), III/286 (no:14259), V/150 (no:24631), VI/460 (no:37223); el-Buḥārî, “Meğâzî”, 31 (no:4125); İbn Mâce, “Şıyām”, 2 (no:1644), “Aḥkām”, 2 (no:2312) “Du‘â”, 1 (no:3829); Ebü Dāvūd, “Şalât”, 9 (no:429), “Ḥarâc ve İmâre”, 3 (no:2931), “Mehdî”, 7 (no:4285); et-Tirmizî, “Aḥkām”, 4 (no:1330), “Nuzûr ve Eymân”, 9, (no:1536), “Siyer”, 24 (no:1577), “Menâkıb”, 72, (no:3934); en-Nesāi, “Cihād”, 1 (no:3091), “Taḥrîmu’d-Dem”, (no:4115).

2.1.13. Şeķīķ eđ-Đabbī (ö. ?) (شَقِيقِ الضَّبِّيِّ)

Hâricîlikle itham edilen râvîlerden hadis rivâyetinde isyancı faaliyetlerde olup olmadıklarının yanında kıssacı olmaları gibi hususlar da göz önünde bulundurulmuştur. Örneğin; Hâricî ve kıssacı olduğu belirtilen Şeķīķ eđ-Đabbī sadece tek rivâyet tespit edilmiştir.³⁰¹ Yahyā b. Ma'īn ve el-Buĥārī onun Kûfeli ve kıssacı biri olduğunu ifade ederken Yahyā b. Ma'īn buna ek olarak ondan hadis rivâyet edilmediğini söylemiş,³⁰² İbn 'Adī de onun belde ehli tarafından zemmedildiğini,³⁰³ Ebū 'Abdirrahmān es-Sülemī ise onu dininden sapmış, Allah'ın düşmanı olarak bulduğunu³⁰⁴ ve Ebu'l-Ehvas dışında kıssacılarla, Hâricîlerle ve Şeķīķ eđ-Đabbī ile oturulmamasını söylemiş,³⁰⁵ bununla birlikte ez-Zehebī, onun "saduk" olduğunu ifade etmiştir.³⁰⁶

Tespit edilebildiği kadarıyla Şeķīķ eđ-Đabbī'den gelen rivâyet İbn Ebî Şeybe'nin *el-Muşannef* inde yer alan içki içene uygulanacak had cezası ile ilgilidir.³⁰⁷

Hadis uydurma faaliyetine karşı bir tedbir olarak râvîlerin itikadî bakımdan tenkidinin Hâricî râvîler üzerinden ne kadar etkili olup olmadığına dair şu yorumlarda

---

³⁰¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, V/503 (hadis no.28405).

³⁰² Yahyā. Ma'īn, *et-Tārīĥ*, III/553, no:2708, el-Buĥārī, *et-Tārīĥu'l-Kebīr*, IV/247, no:2687.

³⁰³ İbnu'l-Cevzī, Ebu'l-Ferec Cemāluddīn 'Abdurrahmān b. 'Alī b. Muĥammed el-Baġdādī, *ed-Du'afā ve'l-Metrūkīn*, thk. 'Abdullāh el-Kādī, Beyrut: Dāru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406, II/42. no:1640.

³⁰⁴ İbn 'Adī, Ebū Aĥmed 'Abdullāh b. 'Adī b. 'Abdillāh el-Cürcānī, *el-Kāmil fī Du'afāi'r-Ricāl*, thk. 'Adil Aĥmed 'Abdulmevcūd, Beyrut: Dāru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997, V/70, no:904.

³⁰⁵ el-'Uĥaylī, Ebū Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsā, *ed-Du'afāu'l-Kebīr*, thk. 'Abdulmu'tī Emīn Ķal'acī, Beyrut: Dāru'l-Mektebetu'l-İlmiyye, 1404/1984, II/186, no:710.

³⁰⁶ ez-Zehebī, *Mīzānu'l-İ'tidāl*, II/279, no:3738.

³⁰⁷ Söz konusu rivâyet şu **şekildedir**: «فِيهِ الْحَدُّ: قَالَ: عَنْ شَقِيقِ الْعَبْسِيِّ، قَالَ: عَنْ أَبِيهِ، عَنْ شَقِيقِ الْعَبْسِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ فَضَيْلٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ شَقِيقِ الْعَبْسِيِّ، قَالَ: «فِيهِ الْحَدُّ»

" حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ فَضَيْلٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ شَقِيقِ الْعَبْسِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ فَضَيْلٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ شَقِيقِ الْعَبْسِيِّ، قَالَ: «فِيهِ الْحَدُّ» (İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, V/503 (hadis no.28405)).

bulunulabilir. Görüldüğü üzere Hâricîlikle itham edilmiş kendilerinden hadis rivâyetinin tespit edilemediği bazı isimler tespit edilmiştir. Bu isimler, ilk Hâricîler diyebileceğimiz lider konumdaki kişiler olduğu nakledilmektedir. Bu kişiler hadis rivâyetiyle meşgul olmadıklarından dolayı onlardan bir rivâyetin ulaşmadığı yorumunu yapmak mümkündür. Çünkü görüldüğü kadarıyla lider vasıflı ilk Hâricîler'in dışında hadis rivâyetiyle ilişkisi bulunduğu tespit edilen isimlerin hadis kaynaklarında olmasa bile rivâyetleri tespit edilmiştir. Örneğin Nâfi' b. Ezrak ve Necde b. 'Âmir'in hakkında 'Abdullâh b. 'Abbâs'ın derslerine katıldıkları ve ayetlerle ilgili sorular sorduklarına dair anlatımlar bize ulaşmış, ancak onların naklettiği herhangi bir hadis rivâyeti tespit edilememiştir. Ancak az ya da çok rivâyetleri tespit edilmiş olan Mâlik b. el-Hâriş ve Şa'sa'a b. Şühân gibi diğer Hâricî isimler söz konusu olduğunda onlar hakkında "şu isimlerde hadis almıştır" ve "şu kişiler de ondan hadis dinlemiştir" tarzındaki ifadelerden onların hadis rivâyetiyle az-çok ilgili oldukları anlaşılmaktadır. Kısacası Hâricî olmak başlı başına hadis rivâyetinde bir engel olarak görülmemiş, hadis rivâyetiyle meşguliyet ve râvînin, rivâyeti doğru bir şekilde muhafaza ve aktarımı yani zabt bakımından iyi bir seviyede görülmesi Hâricî olmanın önünde tutulmuş gözükmemektedir.

Tezde, inceleme sırasında Hâricîlik vb. gruplara dahil olmakla itham edilen bir râvî söz konusu olduğunda kendisinden gelen rivâyetlerin cihad, fiten, siyer-meğazi vs. rivâyetleri üzerine mi yoğunlaştığı veya bir rivâyet profilinin ortaya konulmasının mümkün olup olmadığı üzerinde de durulmuştur. Tespit edilebildiği kadarıyla bu râvîlerden gelen rivâyetlerin genel olarak ya da tek tek râvîler özelinde belli konularda yoğunlaşmanın olmadığı, genel itibariyle rivâyetlerin muhtevalarının ahkâma dair konularla ilgili olduğu ve bu konular arasında salât, talâk ve libas başlıklarının öne çıktığı görülmüştür.

2.2. Cehmî Râvîler

Bid'at ehlerinden hadis rivâyeti bağlamında “cehmîdir” şeklindeki bir ithamın veya tespitin hangi vasıftaki râvîler için yapıldığı ve muhaddislerin böyle adlandırılan râvîlerden hadis rivâyetine ilişkin tavır ve kanaatlerinin ne olduğuna önceki bölümde olduğu gibi râvîler üzerinden örneklerle değinilmeye çalışılacaktır.

2.2.1. Ğassân b. Muḥammed el-Mervezî³⁰⁸ (ö. ?) (غسان بن محمد المروزي)

Hakkında fazla bir bilgiye ulaşılamamakla birlikte Ğassân b. Muḥammed el-Mervezî'nin Abbâsî halifesi Mu'tasım döneminde Kûfe kadısı olmuş ve halife Mütevekkil döneminde bu görevinden azledilmiştir.³⁰⁹

Ğassân b. Muḥammed el-Mervezî'nin Cehmî olduğuyla ilgili bilgiye incelenen ricâl kaynaklarından *Kitābu'l-İlel* vasıtasıyla ulaşmaktayız. Söz konusu bilgi 'Abdurrâhmân b. Mehdî'nin “كان غسان جهمياً” şeklinde geçmektedir.³¹⁰ Osmân b. Ebî Şeybe'nin onun hakkında: “Allah ona merhamet etmesin! O, insanları imtihan ediyordu. Ğassân, İbn Ebî Duâd'ın arkadaşlarından ve Horasan ehlerinden idi.”³¹¹ şeklindeki ifadesi Ğassân b. Muḥammed el-Mervezî'nin Mihne dönemindeki tutumuna işaret eden önemli bir bilgidir. Muhtemelen onun bu dönemdeki taraf ve tutumu, ehl-i hadis karşıtı olarak yorumlanabilecek duruşundan dolayı cerh edilerek kendisinden rivâyette bulunulmadığı

---

³⁰⁸ Aḥmed b. Ḥanbel, *Kitābu'l-İlel*, II/457 no:3029.

³⁰⁹ Muḥammed b. Ḥalef Vekî', Ebū Bekr, *Aḥbâru'l-Ḳudât*, thk. 'Abdul'azîz Muştafâ el-Merâġî, nşr.el-Mektebetu't-Ticâriyyeti'l-Kubrâ, 1366/1947, III/191.

³¹⁰ Aḥmed b. Ḥanbel, *a.g.e.*, II/457 no:3029.

³¹¹ Muḥammed b. Ḥalef Vekî', *a.g.e.*, III/191.

varsayılabilir. Kaynaklarda ondan herhangi bir rivâyetin izine rastlanmaması da bu varsayımı güçlendirmektedir.

2.2.2. Muḥammed b. Ebî Yaḥyâ el-Eslemî³¹² (ö. 144/764) (محمد بن أبي يحيى)

İbrâhîm b. Ebî Yaḥyâ'nın babası olan Muḥammed b. Ebî Yaḥyâ el-Eslemî hakkında genel olarak şika olduğu ifade edilmekte Cehmî olduğu ifadesi yalnızca el-Fesevî'nin *el-Ma'rife ve't-Tārîḥ* isimli eserinde geçmektedir.³¹³ Oğlu İbrâhîm b. Muḥammed b. Ebî Yaḥyâ ile bir isim karışıklığından ya da oğlu dolayısıyla Cehmî olmakla itham edilmiş olması da muhtemeldir. Nitekim İbrâhîm b. Ebî Yaḥyâ, hem Cehmî hem Kaderî hem de Şîî olmakla ve birçok kimse tarafından da kizble/yalancılıkla itham edilmiştir.³¹⁴

Muḥammed b. Ebî Yaḥyâ'nın rivâyetlerine bakıldığında ise Abdurrezzâk'ın *el-Muşannef*'inde³¹⁵, Aḥmed b. Ḥanbel'in *el-Müsned*'inde,³¹⁶ Ebû Dāvūd³¹⁷ ve İbn

---

³¹² el-Fesevî, *el-Ma'rife ve't-Tārîḥ*, III/158.

³¹³ el-Fesevî, *el-Ma'rife ve't-Tārîḥ*, III/158.

³¹⁴ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, VII/412.

³¹⁵ Abdurrezzâk eş-Şan'ânî, *el-Muşannef*, IV/443 (no:8384).

³¹⁶ Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Müsned*, II/106 (no:695), III/62 (no:1457), XVII/304 (no:1208), XXIII/337 (no:15132), XXXVII/506 (hadis no.22861), XXXIX/197 (no:23780), XXXIV/632 (no:27072), XXXIV/633 (no:27073), XXXV/175 (no:27198).

³¹⁷ Ebû Dāvūd, "Eymân ve'n-Nuzūr", 10 (hadis no:3260), Et'ime, 41 (no:3830), Libâs, 27 (no:4096), Edeb, 162, (no:5256).

Māce'nin³¹⁸ sünenlerinde rivâyetleri bulunmaktadır. Rivâyetleri konu itibariyle libas, cenâiz, buyû', yeminler, taharet, hac, yeme ve kurban içeriklidir.

2.2.3. Muḥammed b. el-Ezher el-Cüzcânî³¹⁹ (ö. 180-200 civarı) (محمد بن الأزهر الجوزجاني)

Hakkında çok fazla bilgi bulunmamakla birlikte ricâl kaynaklarında yer alan ifadeler de genellikle Aḥmed b. Ḥanbel'in *Kitābu'l-İlel*'inden nakledilen bilgilerdir. Söz konusu kaynaklarda, Aḥmed b. Ḥanbel'e Muḥammed b. el-Ezher'in durumu sorulduğunda Aḥmed b. Ḥanbel'in onun yalancılardan hadis rivâyet ettiğini, Kur'ân hakkında (halku'l-Kur'ân konusu) konuştuğunu ve kendisinden hadis yazılmaması gerektiğini, onun yalancılardan rivâyet ettiğini ifade ettiği bilgisi yer almaktadır.³²⁰ Onun burada Cehmî râvîler arasına alınmasının sebebi de Aḥmed b. Ḥanbel'in bu ifadesidir. Çünkü hadisçilerin gözünde Kur'ân üzerine tartışan ve Kur'ân'ın mahlûk olduğu görüşünde olan her kelamcı Cehmî olarak telakki edilmiştir.³²¹

Muḥammed b. el-Ezher'in, tespit edilebildiği kadarıyla esas alınan kaynakların hiçbirinde rivayetine rastlanmamakta ancak sonraki dönem eserleri denilebilecek ed-Dāraḳutnî'nin *es-Sünen*'i³²² ve el-Beyḥakî'nin *es-Sünenü'l-Kübrā*'sında³²³ içeriği

---

³¹⁸ İbn Māce, "Eḏāḥî", 7 (no:3139), "Eḫ'ime", 15 (no:3282).

³¹⁹ Aḥmed b. Ḥanbel, *Kitābu'l-İlel*, III/261 no:5153.

³²⁰ Aḥmed b. Ḥanbel, *a.g.e.*, III/261 no:5153; İbn Ḥacer, *Lisānu'l-Mizān*, V/64, no:213.

³²¹ el-İşbahānî, Ebū Nu'aym Aḥmed b. 'Abdillāh b. Aḥmed, *Ḥilyetu'l-Evliyā*' ve *Ṭabaḳātu'l-Aşfiyā*, Dāru's-Sa'āde, 1394/1974, IX/7; Koçyiğit, Talat, *Hadisçilerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar*, s.260.

³²² ed-Dāraḳutnî, *es-Sünen*, I/145 (no:281) ve I/175 (no:340).

³²³ el-Beyḥakî, *es-Sünenü'l-Kubrā*, I/87 (no:240).

abdestle ilgili rivâyetleri yer almaktadır. ed-Dāraḳutnī rivâyetine yer verdikten sonra Muhammed b. el-Ezher'in zayıf olduğunu ve o rivayetin isnadıyla ilgili olarak ise mürsel formunun daha sahih olduğunu ifade etmiştir.

2.2.4. Bişr b. es-Serī³²⁴ (ö. 195/811-2) (بشر بن السري)

Basralı olan Bişr b. es-Serī, Mekke'de ikamet etmiş³²⁵, Mis'ar b. Kidām, Hammād b. Seleme, Süfyān eṣ-Ṣevrī, Zāide b. Ḳudāme ve Mālik b. Enes'ten hadis dinlemiş, Aḫmed b. Ḥanbel, Ali b. el-Medīnī, Ebu Ḥafs el-Fellās ve bunların da dışında bir grup kendisinden rivâyette bulunmuştur.³²⁶

İbn 'Adī'nin kaydettiğine göre Bişr "ناضرة الى ربها ناظرة" / O gün bazı yüzler Rablerine bakarken parlayacak ayetin geçtiği rivâyeti zikredip sonrasında "ما أدري ما" "bunun ne olduğunu bilmiyorum" dediği için Mekke ehli ona ağır hakaretler etmiş ve insanlar onu reddetmişlerdir.³²⁷ Buradan Bişr'in Cehmîlik ile itham edilmesinin sebebi ru'yetullah konusunda tevakkuf etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu kadar açık olmamakla beraber Aḫmed b. Ḥanbel'den de şu şekilde bir diyalog aktarılmaktadır:

" وَقَالَ أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ: تَكَلَّمَ بِشْرٌ بِشَيْءٍ بِمَكَّةَ، فَوَثَبَ عَلَيْهِ إِنْسَانٌ فَذَلَّ بِمَكَّةَ حَتَّى جَاءَ فَجَلَسَ إِلَيْنَا مِمَّا أَصَابَهُ مِنَ الدُّنِّ."³²⁸

³²⁴ Yaḫyā b. Ma'īn, *et-Tārīḫ*, II/188 no.3879.

³²⁵ İbn 'Adī, *el-Kāmil*, II/174.

³²⁶ eṣ-Ṣevrī, *Siyeru A'lāmi'n-Nubelā*, VIII/82.

³²⁷ İbn 'Adī, *el-Kāmil*, II/174.

³²⁸ eṣ-Ṣevrī, *a.g.e.*, VIII/83.

“Ahmed b. H̄anbel şöyle dedi: Bişr Mekke’de bazı şeyler hakkında konuşuyordu. İnsanların onu ayıplamasından dolayı bizim yanımıza gelip oturana kadar insanlar onun üzerine yürüdü.”

Yaḥyā b. Ma‘īn de Kâbe’de bir grubun Bişr’i Cehmî olarak itham ettiğini gördüğünü ifade etmekle birlikte onun “sikâ” olduğunu belirtmiştir.³²⁹

Hakkındaki diğer görüşlere bakılacak olursa, Aḥmed b. H̄anbel, Bişr hakkında "يقع في" /³³⁰ "كان متقنا للحديث عجبا" Hadiste şaşırıcı bir şekilde mutkin idi³³¹ ve İbn ‘Adī, "هو في الحديث مستقيم" /³³² "Hadisinde münker şeyler vardır fakat kendisinde bir problem yoktur" derken el-‘Uḫaylî ise, "كان جهميا لا يحل أن يكتب حديثه" / O cehmîdir ve ondan hadis yazılması da helal değildir” dediğini aktarmış,³³³ Ebū Ḥātim de onun hakkında "ثبت صالح" /³³⁴ ifadesini kullanmıştır.³³⁵

---

³²⁹ Yaḥyā b. Ma‘īn, *et-Tārīḫ*, II/188, no:3879, I/79, no:195.

³³⁰ ez-Z̄ehebī, , *Siyeru A‘lāmi’n-Nubelā*, VIII/82.

³³¹ Mutkin; hadis tahammül ve edasında ciddi davranan, güvenilir râviler için kullanılan bir ıstılahtır. Böyle bir râvînin rivâyeti ihticâc için alınır (Bkz. Aydınlı, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s.237).

³³² ez-Z̄ehebī, *a.g.e.*, VIII/82.

³³³ ez-Z̄ehebī, *a.g.e.*, VIII/82.

³³⁴ Sebt; zabtı tam, doğru sözlü râviler için kullanılan bir terimdir. Bu ifade ile değerlendirilen râvînin hadisi ile ihticâc edilir (Bk. Aydınlı, Abdullah, *a.g.e.*, s.273).

³³⁵ İbn Ebī Ḥātim, *el-Cerḫ ve’t-Ta’dil*, II/358.

fazileti³⁵¹ menāsiki'l-ḥac³⁵², kişinin başka birinin günahını yüklenmeyeceği³⁵³, ādābu'l-kādī³⁵⁴ ve eşribe/sarhoşluk verici tüm içeceklerin haramlığı üzerinedir.³⁵⁵

2.2.5. el-Ḥakem b. 'Abdillāh Ebū Muṭī' el-Belḥī³⁵⁶ (ö. 199/815-14) (الحكم بن عبد الله ابو مطيع البلخي)

Belh kadılığı da yapmış olan el-Ḥakem b. Abdillāh'ın³⁵⁷ hakkındaki bilgilere bakıldığında onun hem Cehmîlikle hem de Mürciîlikle itham edildiği görülmektedir. Aḥmed b. Ḥanbel ve Ebū Dāvūd onun Cehmî olduğunu İbn Ḥibbān ve el-Cūzekānī ise Mürcie'nin önde gelenlerinden olduğunu ve “sünnetlere ve onları benimseyenlere buğzettiğini” söylemiştir.³⁵⁸

Yaḥyā b. Ma'īn, Ebū Muṭī' i “leyse bi-şey” şeklinde değerlendirirken³⁵⁹ bir defasında zayıf olduğunu ifade etmiş,³⁶⁰ el-Buḥārī de onun hakkında “şāhibu'r-re'y” ve “zayıf”, en-Nesāi “zayıf” değerlendirmesinde bulunmuştur.³⁶¹

---

³⁵¹ et-Tirmizī, “Menākīb”, 139 (no:3906).

³⁵² İbn Māce, “Menāsiki'l-Ḥac”, 15 (no:2642), 174 (no:2973), 222 (no:3062).

³⁵³ İbn Māce, “Ḳasāme”, 41 (no:4843).

³⁵⁴ İbn Māce, “Ādābu'l-Ḳudāt”, 17 (no:5415).

³⁵⁵ İbn Māce, “Eşribe”, 23 (no:5598).

³⁵⁶ Aḥmed b. Ḥanbel, *Kitābu'l-İlel*, III/299 no:5331.

³⁵⁷ İbn Ḥacer, *Lisānu'l-Mizān* thk. 'Abdu'l-Fettāḥ Ebū Ğudde, III/246, no:2691.

³⁵⁸ İbn Ḥacer, *a.g.e.*, III/246, no:2691 .

³⁵⁹ İbn 'Adī, *el-Kāmil*, II/501, no:399.

³⁶⁰ İbn Ḥacer, *a.g.e.*, II/334, no: 2691.

³⁶¹ İbn 'Adī, *a.g.e.*, II/501, no:399.

İbn Hacer *Lisānu'l-Mizān*'nda onun ismini "el-fakih" nisbesiyle almış, Ebū Hanīfe'nin (ö. 150/767) arkadaşı olduğunu, anlayışlı ve zeki olduğunu ancak rivâyetlerin zabtında zayıf olduğunu ifade etmiştir.³⁶²

el-'Uḳaylī ise onun hakkında / "كان مرجئا صالحا في الحديث إلا أن أهل السنة امسكوا عن" "الرواية عنه" Mürci' ve hadiste sâlih idi. Ancak Ehl-i Sünnet ondan rivayet etmekten uzak dururdu" ve es-Sācī (ö. 307/920): "وقال الساجي ترك لرأيه واتهم" / "Görüşünden dolayı terk edilmiş ve itham edilmiştir" demiştir.³⁶³

İbnu'l-Mübārek onu dininden/dini bağlılığından dolayı överken, en-Nesāī onun zayıf olduğunu söylemiş, İbnu'l-Cevzī de onu *ed-Du'afā*'sında zikretmiştir. Ebū Muṭī' el-Belḥī'den yine Mürci' olmakla itham edilen İbrāhīm b. Ṭahmān, Ebū Hanīfe ve İmam Mālīk hadis rivâyetinde bulunduğu ifade edilmiştir.³⁶⁴ Hadis kaynaklarından ise İbn Ebī Şeybe'nin, eṭ-Ṭaberānī'nin ve ed-Dāraḳuṭnī'nin eserlerinde konu içeriği olarak taharet, namaz ve hac ile ilgili rivayetlerinin bulunduğu görülmüş,³⁶⁵ Kütüb-i Sitte'de ve öncesinde te'lif edilmiş eserlerin çoğunda rivayeti tespit edilememiştir.

Ebū Muṭī' 'den hadis rivâyetinin terki hususunda Aḥmed b. Ḥanbel "لا ينبغي أن يروي" "Ondan bir şey rivâyet etmek gerekmez" demiştir.³⁶⁶

---

³⁶² İbn Hacer, *a.g.e.*, III/246, no: 2691.

³⁶³ İbn Hacer, *Lisānu'l-Mizān*, III/246, no:2691.

³⁶⁴ İbn Hacer, *a.g.e.*, III/246, no:2691.

³⁶⁵ İbn Ebī Şeybe, *el-Muşannef*, II/474 (no:11198), III/378 (no:15103); eṭ-Ṭaberānī, *el-Mu'cemu'l-Evsaf*, III/340 (no:3339), VII/187 (no:7232, 7233), VII/346 (no:7686); ed-Dāraḳuṭnī, *es-Sünen*, I/177 (no:344).

³⁶⁶ İbn Hacer *a.g.e.*, III/246, no:2691.

Ahmed b. Hanbel'in şu ifadesi Ebū Muṭī'in Cehmî olarak kabul edildiğine dair somut mahiyette bir gerekçelendirmedi: “*حكوا عنه أنه كان يقول الجنة والنار خلقتا فستفنيان وهذا*”³⁶⁷ Buna göre Ebū Muṭī' cennet ve cehennem yaratılmış olduğu ve yok olacağı (yani ebedî bir cennet ya da cehennemde sonsuza dek bir kalışın söz konusu olmadığını) görüşüne sahip olduğundan dolayı Cehmîlikle itham edilmiştir.

Cehmiyye'nin kurucusu olarak kabul edilen Cehm b. Şafvān da cennet ve cehennem sonsuz olamayacağını, Kur'ân'da sonsuzluk ifade eden kelimelerin manasının mübalağa ve te'kid olarak yorumlanması gerektiğini düşünmektedir.³⁶⁸ Ebū Muṭī'den nakledilen bu rivayetin içeriği ile Cehm'in düşüncesiyle örtüşüyor görünmesi onun Cehmî olduğuna dair bir kanıt olarak kabul edilmiştir.³⁶⁹ Ancak Ebū Muṭī'in bu görüşte olmadığı, onun cennet ve cehennem yaratılmış olduğuna ve sona ermeyeceklerine dair görüşüne sahip olduğu şeklinde değerlendirmelerin de bulunması onun cennet ve cehennemle ilgili görüşünden dolayı Cehmîlikle ithamını problemliliktedir.³⁷⁰

---

³⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *Kitābu'l-İlel*, III/299, no:5331.

³⁶⁸ eş-Şehristānī, *el-Milel ve'n-Nihāl*, s.86.

³⁶⁹ Bkz. Gölcük, Şerafettin “el-Fıkhū'l-Ekber”, *DİA*, XII/544; Kutlu, Sönmez, *Türklerin İslâmlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, Ankara: TDV yay., 2018 s.280.

³⁷⁰ Ebū Muṭī' el-Belhī, Ebū Hanīfe'nin öğrencilerinden olup Ebū Hanīfe'nin görüşlerini bir araya getirerek el-Fıkhū'l-Ebsaṭ'ı telif etmiştir. Buradaki cennet ve cehennemle ilgili olarak ise sonsuz olduklarına dair görüş bildirilmektedir. Bkz. Gölcük, Şerafettin “el-Fıkhū'l-Ekber”, *DİA*, XII/544; Kutlu, Sönmez, *Türklerin İslâmlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, Ankara: TDV yay., 2018 s.280.

Ebū Muṭī‘ el-Belḥī’ nin Cehmî ve Mürcîi olmakla itham edilmesindeki görüş ve sebeplerden bir diğeri de onun uydurduğu söylenen ve Hz. Peygamber’e dayandırılan “imanın artması ve eksilmesi” ile ilgili şu rivâyettir:

"قَالَ أَنبَأَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْحَاكِمِ قَالَ أَنبَأَنَا أَبُو الْحَسَنِ بْنُ ذَكْوَيْهِ الْمُدَّكَّرُ قَالَ حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ سَلَمَةَ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَزِيدَ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو مُطِيعٍ الثَّلِي [الْبَلْخِيُّ] قَالَ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ أَبِي الْمُهَرَّمِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ وَقَدْ تَقِيْفٍ جَاءُوا إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَسَأَلُوهُ عَنِ الْإِيمَانِ هَلْ يَزِيدُ وَيَنْقُصُ؟ فَقَالَ: لَا. زِيَادَتُهُ كُفْرٌ وَنَقْصُهُ" 371

“... Hz. Peygamber (s.a.v)’e “İman hakkında artıp eksileceği soruldu ve o da dedi ki: onun ziyadesi küfür eksilmesi şirktir.” İbn Hacer, bu rivâyetin ardından Ebū Ḥātim er-Rāzī’nin, Ebū Muṭī‘ hakkında “مرجنا كذابا” ve İbn Sa’d’ın da “كان مرجنا و هو ضعيف عندهم” dediğini nakletmiştir.

Ancak yukarıda geçen rivâyetle ilgili olarak ez-Zehebî’nin Ebū Muṭī‘ hakkında hadis vaz’ına dair bir şey söylemediği ve bu rivâyetin de Osman b. ‘Abdullāh b. ‘Amr’ın rivâyeti olduğuna dair bilgilerin mevcut olduğu da belirtilmelidir. Bu durum hadis vaz’ı konusunda Ebū Muṭī‘ üzerindeki ithamlar üzerinde soru işaretleri bırakmaktadır. Ancak onun Ebū Ḥanīfe’nin öğrencilerinden olması, dolayısıyla re’y ehlinde sayılması yukarıda geçen sert ifadelerle tenkit edilmesinde rol oynamış olabilir.

³⁷¹ İbnu’l-Cevzî, *el-Mevdū‘āt*, I/ 131; ez-Zehebî, *Mizānu’l-İ’tidāl*, I/575, no:2181, İbn Hacer, *Lisānu’l-Mizān*, III/246, no:2691. Söz konusu Ebū Muṭī‘ in uydurduğu söylenen bu rivayeti ‘Usmān b. ‘Abdullāh b. ‘Amr isimli bir başka kimsenin ondan çalıp şu şekilde değiştirdiği de geçmektedir:

"ابو عمرو عثمان بن عبد الله بن عمرو بن عثمان بن عفان وغير لفظه فرواه عن حماد عن أبي المهزم عن أبي هريرة قال: " قديم وقد تقيف على رسول الله صلى الله عليه وسلم فقالوا جنناك نسألك عن الإيمان يزيد أو ينقص؟ فقال: الإيمان مثبت في القلوب كالجبال الراسي وزيادته ونقصانه كفر " عثمان هذا كذاب وقد تلصص."

(Bkz. İbnu’l-Cevzî, *el-Mevdū‘āt*, I/ 131.)

2.2.6. Süleym b. Müslim el-Ḥaṣṣāb³⁷² (ö. 200-230/820-850) (سليم بن مسلم الخشاب)

Yaḥyā b. Ma‘īn’in, “كان جهميا خبيثا”³⁷³/ “Kötü bir Cehmîdir” ve “leyse bi şika,”³⁷⁴ ifadeleriyle tenkit ettiği Süleym b. Müslim hakkında ‘Abdurrahmān b. Mehdī “ḍa‘īfu’l-hadīṣ,”³⁷⁵, “münkeru’l-hadīṣ”³⁷⁶, Ebū Zur‘a “leyse bi ḳaviy”³⁷⁷, en-Nesāī ise “metrūku’l-hadīṣ,”³⁷⁸ ifadeleri ile tenkit etmişlerdir. Aḥmed b. Ḥanbel de onu Mekke’de gördüğünü,

---

³⁷² Aḥmed b. Ḥanbel, *Kitābu’l-İlel*, III/393 no:572; Yaḥyā b. Ma‘īn, *et-Tārīḥ*, I/444, no:2178.

³⁷³ Yaḥyā b. Ma‘īn, *et-Tārīḥ*, I/444, no:2178.

³⁷⁴ **Leyse bi- şika**, bir râvînin rivâyetlerinin hiçbir durumda alınmayacağını bildiren bir cerh terimidir. Bu terim ez-Zehbî ve es-Seḥâvî’ ye göre cerhin üçüncü mertebesinde bulunan râvîler için kullanılır. (Bkz. Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s.164).

³⁷⁵ **Ḍa‘īfu’l-hadīṣ** teriminin hem zayıf hem de metruk râvîlerle ilgili olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu ifadenin zayıf râvî için mi yoksa metruk râvî için mi kullanıldığı ise bu terime ek bazı ifadelerle anlaşılabilirdi ifade edilmiştir. Örneğin; لا يحتج به، يكتب حديثه gibi lafızlarla kullanıldığında zayıf râvî için, متروك، متروك الحديث gibi lafızlarla birlikte kullanıldığında da metruk râvî için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ancak “ḍa‘īf” teriminin yalın kullanımında bu terimin hangi manaya delalet ettiğinin tespitinin zor olduğu bu yüzden hangi manada kullanıldığının tespiti için diğer münekkidlerin söz konusu râvî hakkındaki değerlendirmelerine bakılmasının gerekliliği ifade edilmiştir. (Bkz. Yücel, Ahmet, *Hadis İlminde Tenkit Terimleri*, İstanbul: İFAV, 2015 s. 85-92).

³⁷⁶ **Münkeru’l-ḥadīṣ** terimi, tespit edilebildiği kadarıyla râvî hakkında kullanılan bir terim olarak ilk defa Yaḥyā b. Sa‘īd el-Ḳattān tarafından bir cerh lafzı olarak değil, bir râvînin rivâyetinde teferrüd ettiğini belirtmek için kullanmıştır. Münkeru’l-ḥadīṣ üçüncü asırdan itibaren bu anlamının yanında çoğunlukla münker hadis rivâyet eden metruk râvîler hakkında bir cerh terimi olarak da kullanılmaya başlanmış yaygın olmasa da zayıf râvîler hakkında da kullanılmıştır (Bkz. Yücel, Ahmet, *Hadis İlminde Tenkit Terimleri*, ss.77-80).

³⁷⁷ İbn Ebî Ḥâtim, *el-Cerḥ ve’t-Ta‘dîl*, IV/315.

³⁷⁸ İbn ‘Adî, *el-Kāmil*, IV/337.

Cehm'in görüşünü savunduğunu söylemiş ve hadis rivayeti hakkında "leyse yusvā hadīsuḥu şey'en" (Onun hadisi (rivâyeti) beş para etmez) demiştir.³⁷⁹

Tüm bu değerlendirmelere ek olarak Süleym b. Müslim'den hadis rivâyetinin nasıl olduğuna bakıldığında ise tespit edilebildiği kadarıyla Kütüb-i Sitte ve öncesi kaynaklarda rivâyetine rastlanmamıştır. Ancak Mekke, Kâbe ve hac ile ilgili haberleri merkeze alan *Aḥbâru Mekke*³⁸⁰ isimli eserlerde rivâyetlerinin çokça yer aldığı görülmüş, bunun dışında ancak Süleym b. Müslim'in rivâyetleri Kütüb-i Sitte sonrası sayılabilecek eserlerde rivâyeti tespit edilebilmiştir. eṭ-Ṭaberānî'nin eserleri gibi daha sonra yazılmış kaynaklarda genel olarak konu itibariyle, namaz,³⁸¹ içecek için kullanılan kaplar,³⁸² sakal boyama³⁸³ ve abdestle³⁸⁴ ilgili rivâyetleri görülmektedir. eṭ-Ṭaberānî'nin bu rivâyetlerin çoğunun sonunda söz konusu rivâyetleri Süleym'in dışında başka bir tarikini bilmediği

---

³⁷⁹ Aḥmed b. Ḥanbel, *Kitābu'l-İlel*, III/393 no:5726; İbn Ebî Ḥātim, *el-Cerḥ ve't-Ta'dil*, IV/315.

³⁸⁰ Bazı rivâyetleri için bkz. el-Ezrakî, Ebu'l-Velîd Muḥammed b. 'Abdillāh, *Aḥbâru Mekke*, thk. Rüşdî Şālih Melḥas, Beyrut: Dāru'l-Endülüs, t.y, I/171, 215, II/10, 35; el-Fākihî, Ebū 'Abdillāh Muḥammed b. İshāk b. 'Abbās, *Aḥbâru Mekke*, thk. 'Abulmelik 'Abdullāh Dehîş, Beyrut: Dāru Ḥaḍar, 1414, I/455, II/285, III/35, 384.(ö. 278/891-92 [?])

³⁸¹ eṭ-Ṭaberānî, *el-Mu'cemu's-Şağîr*, I/55 (no:55). Bu rivâyetle alakalı olarak İbn Cureyc- 'Atā- İbn 'Abbās kanalıyla Süleym dışında rivayet edilmediğini ifade etmiştir. (Bkz. *el-Mu'cemu'l-Evşat*, I/158).

³⁸² eṭ-Ṭaberānî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XI/373 (no:12046). Söz konusu rivayeti sadece Süleym'in Nadr b. 'Arabî'den Süleym dışında nakledenin olmadığını ifade etmiştir (Bkz. *el-Mu'cemu'l-Evşat*, III/338 (no:3333)).

³⁸³ eṭ-Ṭaberānî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, I/138 (no:296), III/99 (no:2791), III/100 (no:2792), VI/33 (no:5428).

³⁸⁴ eṭ-Ṭaberānî, *a.g.e.*, XII/300 (no:13176). Bu rivâyetin 'Ubeydullāh b. Ebî Ziyād'dan Süleym dışında rivâyet edilmediğini ifade etmiştir (Bkz. *el-Mu'cemu'l-Evşat*, III/182 (no:2864)).

veya Süleym'in o rivâyette teferrüd ettiği gibi değerlendirmelerde bulunduğu görülmektedir.

Süleym b. Müslim'in hangi düşünceden dolayı Cehmîlikle itham edildiği açık bir şekilde ifade edilmemiştir. Ru'yetullah meselesi mi, Allah'ın sıfatları mı, cennet ve cehennemın sonsuz olarak kalmayacağı ve bir gün yok olacağı görüşünü mü benimsediği açıkça belirtilmemiştir. Bununla birlikte hadis rivâyeti bakımından zayıf, metruk ve münker olarak cerh edilmesi kendisinden Kütüb-i Sitte âlimlerinin aynı içerikteki rivâyetlerin başka tariklerden de gelmiş olmasından dolayı kendisinden hadis rivâyetinde bulunulmamasının başlıca sebebi olarak görünmektedir.

2.2.7. Yaḥyā b. Şālih el-Ḥımsî³⁸⁵ (ö. 222/837) (يحيى بن صالح الحمصي)

Künyesi Ebū Zekerıyyā olan Yaḥyā b. Şālih kaynaklara bakıldığında imam, âlim, fakih olarak tavsif edilmektedir. Yaḥyā b. Şālih, Mālik b. Enes'ten de rivayet almış ve kendisinden en-Nesāi haricindeki Kütüb-i Sitte müellifleri ile Muḥammed b. Yaḥyā ez-Zühli, Osman b. Sa'īd ed-Dārimī gibi birçok kimse rivâyet etmiştir.³⁸⁶

Yaḥyā b. Şālih hakkında Yaḥyā b. Ma'īn, İbn 'Adī ve İbn Ḥıbbān "sika", Ebū Ḥātim "saduk", Ebū 'Avāne el-İsferāyini "ḥasenu'l-ḥadīs, şāhibu'r-re'y" olduğunu ve Aḥmed b. Ḥanbel'in ondan rivayet yazmadığını³⁸⁷ söylemiş, âlimlerden bazıları ise onu

---

³⁸⁵ Aḥmed b. Ḥanbel, *Kitābu'l-İlel*, I/526 no:1232.

³⁸⁶ ez-Zehabī, *Siyeru A'lāmi'n-Nübelā*, VIII/479.

³⁸⁷ el-Mizzī, *Tehzību'l-Kemāl*, XXXI/379, ez-Zehabī, *a.g.e.*, VIII/479, 480.

bid'atinden dolayı cerh etmiştir. Onun itkân sıfatını haiz olmasından dolayı bu durumunun dikkate değer görülmediği yönünde görüşler de ifade edilmiştir.³⁸⁸

Ahmed b. Hanbel *Kitābu'l-İtel*'inde Yahyā b. Şālih için “كأنه نزع إلى رأي جهم” / “Cehm’in görüşüne meyilli gibiydi”³⁸⁹ ifadesini kullanmıştır. Ahmed b. Hanbel durumu şöyle anlatmaktadır: “Bana Ashābu'l-Hadis'ten biri Yahyā b. Şālih'in şöyle dediğini aktardı: “Keşke Ashābu'l-Hadis şu on rivayeti terk etse -ki bunlarla ru'yet hakkında olan rivayetleri kastetmektedir-. Sonra Ahmed şöyle dedi: Sanki o, Cehm'in fikrine meyilliydi.”³⁹⁰

‘Abdullāh b. Ahmed de babası Ahmed b. Hanbel'e Yahyā'nın durumunu sorduğunda babasının onu zayıf addettiğini ifade etmiştir.³⁹¹

---

³⁸⁸ ez-Zehebī, *Siyeru A'lāmi'n-Nübelā*, VIII/480.

³⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, *Kitābu'l-İtel*, I/526 no:1232.

³⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, I/526, no:1232; ez-Zehebī, *Siyeru A'lāmi'n-Nübelā*, VIII/479. ez-Zehebī ilgili metnin devamında Mu'tezile “Keşke muhaddisler Allah'ın sıfatları, isimleri, ru'yet, nüzul ile ilgili bin hadisi terk etseler” der. Kaderiyye de “keşke onlar kaderin ispatı ile ilgili şu yetmiş hadisi terk etseler” der. Râfıza da... “VIII/479. Josef van Ess de “Yahyā b. Şālih, kendi başına saygın bir gelenekçiydi ancak bununla beraber ru'yetullah ile ilgili hadislerin yaymamanın daha iyi olduğunu söylemiştir. Ahmed b. Hanbel de buna binaen kızmış ve sonrasında Yahyā b. Şālih Cehmî olarak addedilmiştir” şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur (Bkz. Josef van Ess, *Theology and Society in the Second and Third Centuries of the Hijra -A History of Religious Thought in Early Islam*, vol:1, Almanca'dan İngilizce'ye terc. John O'Kane, Leiden, t.y., ss. 160-161).

³⁹¹ ez-Zehebī, *a.g.e.*, VIII/480.

Ebū Ca'fer el-'Uḡaylī de *ed-Ḍu'afā*'sında Yaḡyā b. Şāliḡ'in Cehmī olduğunu, İshāḡ el-Kevsec de Yaḡyā hakkında “كان مرجنا خبيثا داعي دعوة” ifadesiyle onun aynı zamanda mezhebinin dâilîğini yapan kötü bir Mürciî olduğunu söylemiştir.³⁹²

Yaḡyā b. Şāliḡ'in tespit edilebildiği kadarıyla Kütüb-i Sitte öncesi kaynaklarda rivâyetlerine rastlanılmamakla beraber en-Nesāi'nin *es-Sünen*'i hariç Kütüb-i Sitte eserlerinde rivâyetlerinin yer aldığı görülmektedir.³⁹³ Rivâyetlerin içeriklerine bakıldığında ise bu rivâyetlerin taharet, ezan, namaz, oruç, yeme- içme, yemin ve keffaret, cenâiz, talak vb. konularda olduğu görülmektedir. Tezin üçüncü bölümünde Yaḡyā b. Şāliḡ'in rivâyetlerine dair daha detaylı bilgiler verilecektir.

2.3.Mürçî Râvîler

Bu başlık altında Mürçîlikle itham edildiği tespit edilen râvîlerin hangi fikirlerinden dolayı bu şekilde cerh edildiği ve bu durumun kendilerinden hadis rivâyetini nasıl etkilediğine dair tespitlerde bulunulmaya çalışılmıştır.

Mürçîlikle itham edilmekle beraber kendilerinden fazla miktarda hadis rivâyetinde bulunan râvîlere bakıldığında, bu râvîlerin ilk Mürçîilerden oldukları ve

---

³⁹² ez-Zehebî, *Siyeru A'lāmi'n-Nübelā*, VIII/480.

³⁹³ el-Buḡārî, “Şalât”, 6 (no:361), 40 (no:419), “Ezân”, 144 (no:825), “Kusûf”, 3 (no:1045), “Muḡşar”, 1 (no:1809), “Şavm”, 32, “Vekāle”, 11 (no:2312), “Cihād ve Siyer”, 4 (no:2790), “Megāzî”, 35 (no:4171), “Eşribe”, 20 (no:5621), “Eymān ve'n-Nuzūr”, 1 (no:6626), 26 (no:6692); Müslim, “Musākāt”, 16 (no:1590), 18 (no:1594), “Eşribe”, (no:2049), 30 (no:2051); İbn Mâce, “Tahāret”, 42 (no:402), Cenâiz, 44 (no:1565), Keffārāt, 11 (no:2114), Et'ime, 27 (no:3305-3306); Ebū Dāvūd, “Ṭalāk”, 36 (no:2281); et-Tirmizî, “Zühd”, 80 (no:2444).

muhaddis vasfına sahip oldukları görülmektedir. Hammād b. Ebī Süleymān (ö. 120/738), Eyyüb b. ‘Āiz (ö. 107/725), ‘Amr b. Murre (ö.117/735), Osmān b. Ğıyās (ö. 120/737), Muḥammed b. Disār (ö. 116/734), Ṭalk b. Ḥabīb (ö. 95/713) bu isimler arasında zikredilebilir. Bu isimlerden gelen rivâyetlerin aşağıda incelenecek olan Mürciîlikle itham edilmiş râvîlerin rivâyetlerinden daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

2.3.1. Ebū İshāḳ Yūnus b. Rāšid el-Ḥarrānī³⁹⁴ (ö. 100/718?) (أبو إسحاق يونس بن راشد الحراني)

Harran kadılığında da bulunan Yūnus b. Rāšid’in Mürciî olduğuna dair bilgi el-Buḥārī’den gelmiş, en-Nesāi ise onun dâ’i olduğunu ifade etmiştir.³⁹⁵ Bununla beraber diğer âlimlerin değerlendirmelerine bakıldığında Ebū Zur’a onun hakkında “lā be’se bih” ve Ebū Ḥātım ise “yuktebu hadīshū” ifadelerini kullanmıştır.³⁹⁶

Hakkında çok fazla bilgi edinilemeyen Yūnus b. Rāšid’den hadis rivâyeti konusunda sadece Ebū Dāvūd’un onun emir ve nehiy konulu bir rivâyetine³⁹⁷ yer verdiği, bunun dışında Kütüb-i Sitte sonrası hadis kaynaklarından eṭ-Ṭaberānī’nin, ed-Dāraḳutnī’nin ve el-Beyḥaḳī’nin eserlerinde onun rivâyetlerine yer verdikleri görülmektedir. Bu rivâyetler genel olarak sünen türü eserlerin muhtevalarına uygun

---

³⁹⁴ el-Buḥārī, *et-Tārīḫü’l-Kebīr*, VII/412, no:3527.

³⁹⁵ el-Buḥārī, *a.g.e.*, VII/412, no:3527; ez-Zehabī, *Mizānu’l-İtidāl*, IV/481,

³⁹⁶ İbn Ḥibbān, *es-Sikāt*, IX/289.

³⁹⁷ Ebū Dāvūd, “Melāḫim”, 17 (no:4336); el-Beyḥaḳī, *es-Sünenü’l-Kubrā*, VI/431 (no:12535), X/159 (no:20196). Söz konusu rivâyete et-Tirmizī ve İbn Mâce de benzer bir içerikle ancak Yūnus b. Rāšid’in yer almadığı bir isnadla yer vermişlerdir (Bkz. İbn Mâce, “Kitābu’l-Fiten,” 20, (no:4006); et-Tirmizī, “et-Tefsīru’l-Ḳur’ān,” 6, (no:3048)).

olarak vasiyet,³⁹⁸ hac,³⁹⁹ göze sürme çekmenin faydası⁴⁰⁰ ve had cezası bağlamında hangi durumlarda el kesme cezası uygulanacağına dair rivâyetlerdir.⁴⁰¹

2.3.2. Ebu'ş-Şabbâh Mūsā b. Ebī Keşīr⁴⁰² (ö. 120/737) (أَبُو الصَّبَّاحِ مُوسَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ)

el-Hemedânî, el-Vasitî, el-Kûfî gibi nisbelerle anılan Mūsā b. Ebī Keşīr hakkında Yahyā b. Ma'īn ve el-Fesevî yoluyla Mürci'î ve sika olduğunu,⁴⁰³ el-Buḥārî ise Kaderî olduğunu ifade etmiştir.⁴⁰⁴ Mūsā b. Ebī Keşīr, Sālim b. 'Abdillāh, Mücāhid b. Cebr ve Sa'īd b. el-Müseyyeb'den hadis almış, Şu'be b. el-Ḥaccāc, Süfyān es-Sevrî, Şerîk b. 'Abdillāh ile Mis'ar b. Kidām ve Ebū Mu'āviye gibi Mürci'î isimlerin ve hadis rivayet etmişlerdir.⁴⁰⁵

İrcâ konusunda ve diğer konularda söz söyleyen ve Mürcie'nin önde gelenlerinden olan Mūsā b. Ebī Keşīr hakkında İbn Sa'd, Yahyā b. Ma'īn ve el-Fesevî gibi birçok kimse tarafından sika olarak tavsif edilmesiyle birlikte, İbn Ḥibbān onun meşhur kimselerden

---

³⁹⁸ ed-Dāraḳuṭnî, *es-Sünen*, V/267 (no:4297); el-Beyhaḳî, *a.g.e.*, VI/431 (no:12535).

³⁹⁹ eṭ-Ṭaberānî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, I/109 (no:184).

⁴⁰⁰ eṭ-Ṭaberānî, *a.g.e.*, I/109 (no:183).

⁴⁰¹ eṭ-Ṭaberānî, *a.g.e.*, IV/261 (no:4341).

⁴⁰² Yahyā b. Ma'īn, *et-Tārîḥ*, I/564 no:2767; el-Fesevî, *el-Ma'rife ve't-Tārîḥ*, III/188.

⁴⁰³ Yahyā b. Ma'īn, *a.g.e.*, I/564 no:2767, II/45 no:3060; el-Fesevî, *a.g.e.*, III/188.

⁴⁰⁴ el-Buḥārî, *et-Tārîḥu'l-Kebîr*, VII/293, no:1254

⁴⁰⁵ el-Buḥārî, *eḍ-Ḍu'afāu'ş-Şağîr*, I/126, no:362; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemāl*, XXIX/135, no:6294; ez-Zehabî, *Mizānu'l-İ'tidāl*, IV/218.

münker rivâyetlerde bulunduğunu ancak sika kimselerin rivâyetlerine muvafık olan hadisleriyle ihticac edilebileceğini söylemiştir.⁴⁰⁶

Onun Mürciî olduğuyla ilgili olarak yanında İbn Ebî Şeybe, Kitâbu'l-İman kısmında, Mūsā b. Ebî Keşîr'den gelen İbn Mes'ud ile ilgili bir anekdot ile Ebū Hānife'nin Mūsā b. Ebî Keşîr'den rivâyet ettiği bir başka anekdot onun Mürciîliğini tarafımızca destekler görünmektedir. Söz konusu anlatılar şu şekildedir:

"حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الشَّيْبَانِيِّ، عَنْ ثَعْلَبَةَ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي الرَّسُولُ الَّذِي بَعَثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ، قَالَ: أَسْأَلُكَ بِاللَّهِ أَتَعْلَمُ أَنَّ النَّاسَ كَانُوا فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى ثَلَاثَةِ أَصْنَافٍ: مُؤْمِنِ السَّرِيرَةِ، وَمُؤْمِنِ الْعَلَانِيَةِ، وَكَافِرِ السَّرِيرَةِ، وَكَافِرِ الْعَلَانِيَةِ، وَمُؤْمِنِ الْعَلَانِيَةِ كَافِرِ السَّرِيرَةِ، قَالَ: فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ: «اللَّهُمَّ نَعَمْ»، قَالَ: فَأَنْشُدُكَ بِاللَّهِ: مَنْ أَيُّهُمْ كُنْتَ؟، فَقَالَ: «اللَّهُمَّ مُؤْمِنِ السَّرِيرَةِ مُؤْمِنِ الْعَلَانِيَةِ، أَنَا مُؤْمِنٌ»⁴⁰⁷

Bu rivayete göre ismi açıklanmayan bir kimse İbn Mes'ud'a gelerek "Hz. Peygamber zamanında insanların gizlide ve açıkta mü'min, gizlide ve açıkta kafir ve gizlide kafir, açıkta mü'min olarak üç sınıf insanın olduğunu söylemiş İbn Mes'ud'un hangi sınıftan olduğunu sormuştur. İbn Mes'ud ise gizlide ve açıkta mü'minim" cevabını vermiştir. İbn Ebî Şeybe bu rivayeti "ben mü'minim" demenin sakıncalı olduğunu bildiren ve imanda istisnayı ifade eden (inşallah mü'minim demenin gerekliliğini ifade eden) rivayetlerle birlikte vermiştir.

Ebū Hānife'nin Mūsā b. Ebî Keşîr'den rivâyet ettiği söylenen diğer anlatı da aşağıdaki gibidir:

⁴⁰⁶ ez-Zehabî, *Mizānu'l-İtidāl*, IV/218.

⁴⁰⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, VI/160 (no:30332).

"... عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ الْإِمَامِ عَنِ مُوسَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ قَالَ أَخْرَجَ عَلَيْنَا ابْنُ عَمْرِو بْنِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا شَاةً لَهُ فَقَالَ لِرَجُلٍ إِذْ بَحَهَا فَأَخَذَ الشَّفْرَةَ لِيَذْبَحَهَا فَقَالَ مُؤْمِنٌ أَنْتَ فَقَالَ أَنَا مُؤْمِنٌ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى فَقَالَ ابْنُ عَمْرِو بْنِ نَاولني الشَّفْرَةَ وَأَمْضِي حَيْثُ شَاءَ اللَّهُ أَنْ تَكُونَ مُؤْمِنًا قَالَ فَمَرَّ رَجُلٌ آخَرَ فَقَالَ لَهُ اذْبَحْ لَنَا هَذِهِ الشَّاةَ فَأَخَذَ الشَّفْرَةَ لِيَذْبَحَهَا فَقَالَ مُؤْمِنٌ أَنْتَ قَالَ أَنَا مُؤْمِنٌ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى قَالَ فَأَخَذَ الشَّفْرَةَ وَقَالَ اَمْضِي ثُمَّ قَالَ لِرَجُلٍ آخَرَ اذْبَحْ لَنَا هَذِهِ الشَّاةَ فَأَخَذَ الشَّفْرَةَ لِيَذْبَحَهَا فَقَالَ لَهُ مُؤْمِنٌ أَنْتَ قَالَ نَعَمْ أَنَا مُؤْمِنٌ فِي السِّرِّ وَمُؤْمِنٌ فِي الْعَلَانِيَةِ فَقَالَ لَهُ اذْبَحْ اذْبَحْ ثُمَّ قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي مَا ذَبَحَ لَنَا رَجُلٌ شَكَّ فِي إِيْمَانِهِ قَلَّتْ مُوسَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ مَجْهُول رَحْمَهُ اللَّهُ تَعَالَى" 408

"... İbn Ömer (r.a.) koyununu bir adama kesmesini söyledi. O kişi bıçağı eline aldığında ona "Mü'min misin?" diye sordu. Adam "İnşallah mü'minim" diye cevap verince elinden bıçağı aldı ve başka birine "Bu koyunu bizim için kes" dedi, ona da "Mü'min misin?" diye sordu o adam da "İnşallah mü'minim" deyince onun da elinden bıçağı aldı ve ilerledi başka birine aynı şekilde "Bu koyunu bizim için kes" dedi, ona da "Mü'min misin?" diye sordu o adam da "Evet gizlide ve açıkta mü'minim" deyince "Allah'a hamdolsun ki bizim için (koyunu) imanını şüphede biri ("inşallah ene mü'minin" diyen biri) kesmedi" dedi."

Bu ifadelerle birlikte hadis kaynaklarında Mūsā b. Ebī Keşīr'den gelen çok fazla rivâyet tespit edilememiştir. Ağırlıklı olarak 'Abdurrezzāk eş-Şan'ānī ve İbn Ebī Şeybe'nin *Musanneflerinde* bazı rivâyetleri bulunmakta Bunların yanı sıra Ebū Yūsuf'un *el-Āsār*'ında da ondan gelen nakiller bulunmaktadır. Bu rivâyetler içerik olarak mürtedin

---

⁴⁰⁸ Ebū Muḥammed Muḥyiddīn 'Abdulkādir b. Muḥammed el-Ḥuraşī, *el- Cevāhiru'l- Muḍıyye fī Ṭabaḳāti 'l- Haneḫıyye*, I/332, no: 901.

eşinin ne kadar iddet bekleyeceği,⁴⁰⁹ kadınların hayız günleri⁴¹⁰ hac,⁴¹¹ cihad,⁴¹² mürtedin mirası,⁴¹³ ve fedâil⁴¹⁴ gibi konulardır. Ondan gelen nakillerin büyük bir kısmının Hz. Peygamber'in sözleri şeklinde değil de Mūsā b. Ebī Kesīr'in sorduğu sorulara cevaplar şeklinde olduğu, Hz. Peygamber'e dayandırılan rivâyetleri mürsel formda olduğu görülmüştür. Sonuç olarak onun muhtemelen hadis rivâyetinden ziyade ahkâma dair bilgi edinmeyle ilgili olduğu bu sebeple fazla rivâyetine rastlanmadığı söylenebilir.

2.3.3. Ebū Şu'ayb eş-Şalt b. Dīnār⁴¹⁵ (ö. 160/753-2) (أبو شعيب الصلت بن دينار)

(البصري)

Kendisinden hadis rivâyeti oldukça az olan ve Mürciîlikle itham edilen râvîlerden biri eş-Şalt b. Dīnār (ö. 160/753-2)'dir. el-Fesevî'nin ifadesi dışında onun Mürciî olduğuna dair bir bilgi edinilememektedir.⁴¹⁶ el-'Uḳaylî'nin de *ed-Du'afā*'sında yer verdiği anekdot ise onun Mürciî olduğu hususunu zayıflatmaktadır. Bu anekdota göre eş-Şalt b. Dīnār, Ḥammād b. Ebī Süleymān'a “sen İbrāhīm'in râvîsisin, İbrāhīm ise Mürciî miydi? Şeklinde sormuş bunun üzerine Ḥammād “Hayır, senin gibi Şükkāk'tandı”

---

⁴⁰⁹ Abdurezzāk, *el-Muşannef*, VI/82, (no:10079), VI/106 (no:10144); İbn Ebī Şeybe, *el-Muşannef*, IV/150 (no:18806).

⁴¹⁰ İbn Ebī Şeybe, *el-Muşannef* II/269 (no:8865).

⁴¹¹ İbn Ebī Şeybe, *a.g.e.*, III/412 (no.15474).

⁴¹² İbn Ebī Şeybe, *a.g.e.*, IV/223 (no.19495).

⁴¹³ Abdurezzāk, *a.g.e.*, X/339 (no:19295); İbn Ebī Şeybe, *a.g.e.*, VI/279 (no:31389-90), VI/442 (no:32769).

⁴¹⁴ İbn Ebī Şeybe, *a.g.e.*, VI/358, (no:32017).

⁴¹⁵ el-Fesevî, *el-Ma'rife ve 't-Tārīḥ*, III/162.

⁴¹⁶ el-Fesevî, *a.g.e.*, III/162.

şeklinde cevap vermiştir.⁴¹⁷ Mürciîliğin yanı sıra eş-Şalt b. Dīnār, Hz. Ali'yi kötüleyen Nâsibî bir kimse olduğu da ifade edilmiştir.⁴¹⁸ el-Fesevî de eserinde Mürciî olmasının dışında onun Osmânî olduğunu ifade etmiştir.⁴¹⁹ eş-Şalt b. Dīnār hakkındaki bu bilgiler bir tarafa koyulursa onun aynı zamanda “metruk, leyse bi şey’, zayıf” gibi ifadelerle tenkit edilmiş olması⁴²⁰ ondan hadis rivâyetinin az olmasının bir diğer sebebi olarak görülebilir.

Kütüb-i Sitte müelliflerinden et-Tirmizî ve İbn Mâce eserlerinde eş-Şalt b. Dīnār’dan sadece birer rivayete yer vermişler, bunun dışında ‘Abdurrezzâk eş-Şan’ânî ve Ebū Dāvūd eṭ-Ṭayâlisî eserlerinde ondan gelen rivâyetlere yer vermişlerdir.⁴²¹ et-Tirmizî, eş-Şalt b. Dīnār’dan eserinde yer verdiği tek rivâyet hakkında bu rivâyeti onun dışında bir râvîden bilmediğini ve Ehl-i İlim’den onu zayıf kabul edenlerin olduğunu ifade etmiştir. İbn Mâce’nin eserinde yer verdiği rivâyete bakıldığında, bu rivâyetin de yalnızca eş-Şalt b. Dīnār’dan geldiği tespit edilmiştir. Rivâyetlerin içeriğinin ise iki rivâyetin Ṭalḥa b. ‘Ubeydullâh’ın fazileti⁴²² ve Zubeyr b. el-‘Avvâm’a dair rivâyetler olduğu, diğer

---

⁴¹⁷ el-‘Uḳaylî, *eḍ-Ḍu‘afâu’l-Kebîr*, I/306.

⁴¹⁸ el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, XIII/224.

⁴¹⁹ Bkz. el-Fesevî, *el-Ma‘rife ve’t-Târîḥ*, III/208.

⁴²⁰ el-Mizzî, *a.g.e.*, XIII/224.

⁴²¹ et-Tirmizî, “Menâkıb”, 22 (no:3739); İbn Mâce, “Ṭahâret,” 15 (no:311); Ebū Dāvūd eṭ-Ṭayâlisî, *el-Müsned*, I/158 (no:189), III/92 (no:1592), III/137 (no:1658), III/340 (no:1902-1903); Abdurrezzâk eş-Şan’ânî, *el-Muşannef*, II/222 (no:3145).

⁴²² et-Tirmizî, “Menâkıb”, 22 (no:3739); Ebū Dāvūd eṭ-Ṭayâlisî, *a.g.e.*, III/340 (no:1902).

rivâyetlerin salât⁴²³, taharet,⁴²⁴ tefsir⁴²⁵ ve salih amel⁴²⁶ konulu rivâyetler olduğu görülmüştür.

2.3.4. Ebū Mu‘āviye Muḥammed b. Ḥāzim⁴²⁷ (ö. 195/810) (أبو محمد بن خازم معاوية)

Ebū Mu‘āviye Muḥammed b. Ḥāzim hakkında Ebū Dāvūd, el-‘İclî, Ya‘kūb b. Şeybe sika ve Mürciî olduğunu, İbn Ḥibbān ise onun hafız ve mutkin ancak kötü bir Mürciî olduğunu ifade etmiştir. Bunlara ek olarak Ebū Mu‘āviye’ye, görüşünün propagandasını yapıp yapmadığı sorulduğunda “evet” cevabını verdiği nakledilmiştir.⁴²⁸

Hişām b. ‘Urve, Yaḥyā b. Sa‘īd, A‘meş, ‘Ubeydullāh b. Ömer gibi birçok âlimden rivâyet aldığı aktarılan ve genelde sika olduğu ifade edilen Ebū Mu‘āviye’nin, A‘meş’ten aldıkları hariç diğer rivâyetlerinde ızdırab bulunduğu ifade edilmektedir.⁴²⁹

Ebū Mu‘āviye propagandist bir Mürciî olarak tavsif edilmesine rağmen kendisinden hadis rivâyetine bakıldığında Ebū Dāvūd eṭ-Ṭayālīsī, ed-Dārimī, Aḥmed b.

---

⁴²³ Ebū Dāvūd eṭ-Ṭayālīsī, *el-Müsned*, III/137 (no:1658); Abdurrezzāk eṣ-Şan‘ānī, *el-Muşannef*, II/222 (no:3145)

⁴²⁴ İbn Mâce, “Ṭahāret,” 15 (no:311).

⁴²⁵ Ebū Dāvūd eṭ-Ṭayālīsī, *a.g.e.*, III/92, no:1592.

⁴²⁶ Ebū Dāvūd eṭ-Ṭayālīsī, *a.g.e.*, III/340 (no:1903).

⁴²⁷ Aḥmed b. Ḥanbel, *Kitābu’l-‘İlel*, II/538 no:3554.

⁴²⁸ ez-Zehbī, *Siyeru A‘lāmi’n-Nübelā*, III/76, 77; İbn Hibban *eṣ-Şikāt*, VII/442; İbn Ḥacer, *Tehzību’t-Tehzīb*, IX/137.

⁴²⁹ el-Ḥaṭīb el-Bağdādī, *Tārīhu Bağdād*, thk., Beşşar ‘Avvād Ma‘rūf, Beyrut: Dāru’l-Ġarbi’l-İslāmī, 1422/2002, III/134; İbn Ḥacer, *a.g.e.*, IX/137-139.

Ḥanbel ve Kütüb-i Sitte müelliflerinin onun rivâyetlerine eserlerinde yer verdikleri görülmektedir.⁴³⁰ Bu rivâyetlerin ise çok büyük bir kısmının yukarıdaki bilgiyi de destekler mahiyette Ebū Mu‘āviye’nin A‘meş’ten naklettiği rivâyetler olduğu görünmektedir.

Ebū Mu‘āviye örneği üzerinden de görüleceği üzere bir râvî, bid‘at ehlinde de olsa hatta nispet edildiği fırkanın dâîliğini yapsa dahi söz konusu râvînin hadis rivâyetindeki yeterliliği ve hadis vaz‘ında bulunmamış olması gibi hususlar daha çok öne çıkmış görünmektedir. Ebū Mu‘āviye’nin hadis eserlerinde ciddi denecek miktarda rivâyetinin bulunması bu durumu desteklemektedir.

2.3.5. Ebū Bekr Yūnus b. Bukeyr eṣ-Şeybānī⁴³¹ (ö. 199/815) (أبو بكر يونس)

بن بكير الشيباني

Mürciîlikle itham edildiğini Yaḥyā b. Ma‘īn’in *et-Tārīḥ*’inden öğrendiğimiz Yūnus b. Bukeyr, İbn İshāḳ’ın arkadaşı olduğu hatta onun da *Kitābu’l-Meğāzī* isimli bir

---

⁴³⁰ Bazı rivayetleri için bkz. Ebū Dāvūd eṭ-Ṭayālīsī, *el-Müsned*, I/288, (no:368), I/317, (no:401); ed-Dārimī, *es-Sünen*, III/1607 (no:2515), IV/2132, (no:3429); Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Musned*, I/310 (no:176), II/51 (no:615); el-Buḥārī, “İlim,” 50 (no:130), “Vuḍū’,” 65 (no:228), “Teyemmüm,” 7 (no:347); Müslim, “Cenāiz,” 10 (no:936), “Zekāt,” 28 (no:1029), “Ḥac,” 75 (no:13439); Ebū Dāvūd, “Ṭahāret,” 4, “Menāsik,” 5 (no:1732); İbn Māce, “İḳāmetu’s-Şalāt,” 62 (no:1025), “Ḥudūd,” 10 (no:2558); et-Tirmizī, “Ṭahāret,” 12 (no:16), “Şavm,” 13 (no:702), “Tefsīru’l-Ḳur’ān,” 42 (no:3249); en-Nesāī, “Ṭahāret,” 37 (no:41), “İmāme,” 40 (no:829), “Şiyām,” 75 (no:2382).

⁴³¹ Yaḥyā b. Ma‘īn, *et-Tārīḥ*, I/521 no:2545.

eseri olduđu⁴³² nakledilmiştir.⁴³³ A ‘meş, Hişām b. ‘Urve ve İbn İshāk’tan da rivâyet alan Yūnus b. Bukeyr’den Yaḥyā b. Ma‘īn, Hişām b. ‘Urve, Ahmed el-Uṭaridī gibi isimler rivâyet almışlardır.⁴³⁴ Yūnus b. Bukeyr’in ismine aynı zamanda Hanefî hukukçuların arasında da rastlanmaktadır. Onun, bu isimlerin yanı sıra onun Ebū Ḥanīfe’den de rivâyet aldığı bilgisine ulaşılmaktadır. Ancak Ebū Ḥanīfe ile olan ilişkisine dair ifadelere sadece Hanefî hukukçularının biyografilerine dair bir eser olan ‘Abdulkādir el-Ḳureşī’nin (ö. 775/1373) *el-Cevāhiru’l-Muḍīyye*’de⁴³⁵ rastlanmakta, genel olarak yararlanılan Sünnî tabakât eserlerinde böyle bir bilgi bulunmamaktadır.

İbn Ma‘īn onun hakkında sika, saduk ve idarecilere karşı itaatkâr bir Mürcî olduğunu⁴³⁶, Ebū Dāvūd da Yūnus’un hüccet olmadığını ve İbn İshāk’ın sözleriyle hadisleri karıştırdığını ifade etmiş,⁴³⁷ el-Cūzcānī, “ينبغي أن يتثبت في أمره لميله عن الطريق”⁴³⁸/ “Yoldan saptığından dolayı onun araştırılması gerekir” şeklinde Mürcîlikle itham edildiği dahi anlaşılmayan genel bir ifade kullanmıştır.

---

⁴³² ez-Zehebī, *Tezkiratu’l-Huffāz*, I/326.

⁴³³ Josef van Ess, *Theology and Society in the Second and Third Centuries of the Hijra -A History of Religious Thought in Early Islam*, s.251.

⁴³⁴ ez-Zehebī, *Mizānu’l-İ’tidāl*, IV/477.

⁴³⁵ Ebū Muḥammed Muḥyiddīn ‘Abdulkādir b. Muḥammed b. Muḥammed el-Ḳuraşī el-Mişrī, *el-Cevāhiru’l-Muḍīyye fī Tabakāti’l-Ḥanefīyye*, thk. ‘Abdulfettāḥ Muḥammed el-Ḥulv, Riyad: Hicr, 1413/1993, III/649, no:1868.

⁴³⁶ Yaḥyā b. Ma‘īn, *et Tārīḥ*, III/274 no:1306, III/521, no:2545; el-‘İclī, *eṣ-Şiḳāt*, I/487, no:1881; ez-Zehebī, *Mizānu’l-İ’tidāl*, IV/477.

⁴³⁷ ez-Zehebī, *a.g.e.*, IV/477.

⁴³⁸ el-Cūzcānī, *Aḥvālu’r-Ricāl*, s.138, no:117

Yūnus b. Bukeyr'in Mürciî olduğu bilgisini Yahyā b. Ma'īn'in ⁴³⁹كان مرجأ ifadesi ile elde edilmektedir. Bu ifadeyle Yūnus'un Mürciî olduğuna ulaşılmaktayken bunun sebebi olarak açıklayıcı başka bir ifade tespit edilememiştir. Onun Mürciîlikle itham edilmesinin sebebinin Ebū Ḥanīfe ile ilişkisi ve isminin aynı zamanda Hanefi hukukçuların arasında yer almasından hareketle bir irca-ehl-i re'y özdeşleştirmesinden kaynaklandığı yorumu da yapılabilir.⁴⁴⁰

Yūnus b. Bukeyr'den hadis rivâyetine bakıldığında ise Aḥmed b. Ḥanbel⁴⁴¹, ed-Dārimī⁴⁴², el-Buḥārī⁴⁴³, Müslim⁴⁴⁴, Ebū Dāvūd⁴⁴⁵, et-Tirmizī⁴⁴⁶ ve İbn Mâce⁴⁴⁷'nin eserlerinde ondan gelen rivâyetlere yer verdiği görülmektedir. Bu rivayetlerin genel

---

⁴³⁹ Yahyā b. Ma'īn, *a.g.e.*, I/521 no:2545.

⁴⁴⁰ İrcâ-Ehl-i Re'y ilişkisine dair bkz. Kahraman, Hüseyin, *Hadis İlminde Bir Cerh Terimi Olarak İrcâ ve Mürciî Râvîler*, ss.172-178.

⁴⁴¹ Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Müsned*, II/43 (no:607). *el-Müsned*'de Yūnus b. Bukeyr'in tek rivâyeti olarak tespit ettiğimiz bu rivayet temizlikle ilgili olarak her namazdan önce misvak kullanımına dairdir.

⁴⁴² ed-Dārimī, *es-Sünen*, I/447 (no:538), I/739 (no:1185), III/1386 (no:2215), III/1848 (no:2845).

⁴⁴³ el-Buḥārī, "Cum'a", 17 (no:906).

⁴⁴⁴ ez-Zehbī, *Mizānu'l-İ'tidāl*, IV/478, ez-Zehbī, el-Buḥārī ve Müslim'in ondan rivayet aldıklarını ancak bu rivayetlerin şevâhid türünden olduğunu ifade etmiştir. Bununla beraber Müslim'in *eş-Şaḥîḥ*'inde Yūnus b. Bukeyr'den gelen bir rivâyet tespit edilememiştir.

⁴⁴⁵ Ebū Dāvūd, "Şalât", 170, (no:944), "Ḥâtem," 5, (no:4229).

⁴⁴⁶ et-Tirmizī, "Şalât", 102, (no:291), "Vitr", 15, (no: 473), "Nikâḥ", 43, (no:1143), "Cihād", 17, (no:1692), "Ru'yâ", 10, (no:2288), "Şifatu'l-Kıyâme", 34, (no:2473), 35, (no:2476), 36, (no:2477), "Şifatu'l-Cenne", 9, (no:2541), "Tefsîru'l-Ḳur'ân", 4, (no:3037), 33, (no:3203), "Menâkıb", 6, (no:3632), 17, (no:3683), 21, (no:3738, 3742), 40, (no:3817).

⁴⁴⁷ İbn Mâce, "İkâmetu's-Şalât", 135, (no:1216, 1217), 187 (no:1380), "Cihād", 27, (no:2833, 2834), "Menâsik", 28, (no:2947), 103 (no:3109), "Et'ime", 37, (no:3324), "Tıb", 4, (no:3444), "Fiten", 33, (no:4079), "Zühd", 18, (no:4187).

olarak şöhretin kötü görülmesi, taharet, salat, cihad, hac ibadetine dairdir. Yûnus b. Bukeyr'in bu rivayetlerinin muhtevaları hakkında detaylı bilgi üçüncü bölümde verilecektir.

2.3.6. Ebû Osman Sa'îd b. Sâlim el-Ğaddâh el-Mekkî (Mevlâ Benî

Maĥzûm)⁴⁴⁸ (ö. 200/815'ten önce) (سَعِيدُ بْنُ سَالِمٍ أَبُو عَثْمَانَ الْقَدَاحِ)

Aslen Horasanlı olan Sa'îd b. Sâlim, uzun müddet Mekke'de ikamet etmiştir.⁴⁴⁹ 'Abdullâh b. Ömer, İbn Cureyc, Yûnus b. Ebî İshâk ve Süfyân eş-Sevrî gibi hadis rivâyetinde önde gelen kimselerden hadis almış, İmam Şâfi'î ve Süfyân b. 'Uyeyne'nin de aralarında bulunduğu birçok kimse ise kendisinden hadis rivayetinde bulunmuştur.⁴⁵⁰

Ali b. el-Medîni onun sika olduğunu söylemekle birlikte "lem yekun bi'l-ğavî"⁴⁵¹ Yahyâ b. Ma'în, leyse bihi be's ifadesini kullanmış ve onun Ebû Ĥanife'nin görüşü hakkında konuştuğunu fakat yine de saduk olduğunu,⁴⁵² el-'Uğaylî de onun ircâ düşüncesinde aşırıya gittiğini, el-'İclî ise Mürciî olduğunu ve hadiste hüccet olmadığını ifade etmiştir.⁴⁵³ el-Fesevî ise "كان له رأى سوء وكان داعية يرغب عن حديثه" ifadesi ile onun

---

⁴⁴⁸ el- Buĥârî, *et-Târîhu 'l-Kebîr*, III/482 no:1611.

⁴⁴⁹ İbn ' Adî, *el-Kâmil*, IV/452, no:823.

⁴⁵⁰ el-Mizzî, *Tehzîbu 'l-Kemâl*, X/455.

⁴⁵¹ el-Mizzî, *a.g.e.*, X/455.

⁴⁵² Yahyâ b. Ma'în, *et-Târîh (Rivâyetu İbn Muĥrîz)*, thk. Muĥammed Kâmil el-Ğaşşâr (I. cilt), Dîmeşk: Mecme'u'l-Luğati'l-' Arabiyye, 1405/1985, I/90.

⁴⁵³ İbn Ĥacer, *Tehzîbu 't-Tehzîb*, IV/35, no:54.

kötü bir görüşe sahip olduğunu, görüşünün propagandasını yaptığını ve hadislerinden yüz çevrildiğini ifade etmiştir.⁴⁵⁴

Kendisinden hadis rivâyetinin ne oranda olduğuna bakıldığında ise Sa'îd b. Sâlim'den Aḥmed b. Ḥanbel, Ebū Dāvūd ve en-Nesâi'nin ondan gelen birer rivâyete eserlerinde yer verdikleri görülmektedir. İçerik olarak, alım satım da yemin⁴⁵⁵, kabirlerin belli olmasına dair işaretlerin konulması⁴⁵⁶ ve vakıf ve tasaddukla⁴⁵⁷ alakalı olan bu rivâyetlerin, tespit edilebildiği kadarıyla sadece Sa'îd b. Sâlim'den geldiği, en-Nesâi'nin yer verdiği rivâyetle benzer içerikteki rivâyetlerin başka râvîlerden geldiği tespit edilmiştir. Bu eserlerin dışında eş-Şâfi'î'nin de Sa'îd b. Sâlim'den dikkate değer miktarda hadis rivâyetinde bulunduğu görülmektedir. eş-Şâfi'î'nin rivâyetlerinin çok büyük bir kısmı hac ve umre⁴⁵⁸ ibadetiyle ilgili olup bunların dışında abdest, namaz,⁴⁵⁹ alım-satım⁴⁶⁰, nikah-talak⁴⁶¹, miras ve cenaiz⁴⁶² konularını içeren rivâyetler de bulunmaktadır. eş-Şâfi'î haricinde Sa'îd b. Sâlim'in hac ibadetine dair rivâyetlerinin oldukça fazla bir yer

---

⁴⁵⁴ el-Fesevî, *el-Ma'rife ve't-Târîh*, III/158.

⁴⁵⁵ Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Müsned*, VII/440 (no:4442).

⁴⁵⁶ Ebū Dāvūd, "Cenâiz," 59 (no:3206).

⁴⁵⁷ en-Nesâi, "Aḥbâs" (no:3604).

⁴⁵⁸ Bu konudaki rivâyetlerin bazıları için bkz. eş-Şâfi'î, Muḥammed b. İdrîs, *el-Müsned*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1400/1980, I/107, 109, 112, 114, 116-130.

⁴⁵⁹ eş-Şâfi'î, *el-Müsned*, I/8, 34.

⁴⁶⁰ eş-Şâfi'î, *a.g.e.*, I/239.

⁴⁶¹ eş-Şâfi'î, *a.g.e.*, I/275, I/248.

⁴⁶² eş-Şâfi'î, *a.g.e.*, I/377.

tuttuğu diğer kaynaklar ise Mekke özelinde özellikle de Kâbe ve hac menâsikine dair haberlerin yer aldığı *Aḥbāru Mekke*⁴⁶³ gibi kaynaklardır.

Mürciîlikle itham edilen Sa‘îd b. Sâlim’in musannef, sünen ve camî türü eserlerde fazla rivâyetinin yer almadığı görülmüştür. Bunun sebebi olarak onun Mürciî oluşunun yanında zabtı bakımından da kuvvetli bir râvî olarak bilinmemesi muhtemeldir. Ancak yine de yukarıda geçtiği üzere bazı rivâyetlerine, başka tariklerden ulaşılamaması ve eldeki rivâyet malzemesinin korunmak istenmesi sebebiyle kaynaklarda yer verildiği söylenebilir.

2.3.7. ‘Abdulmecîd b. ‘Abdil‘azîz b. Ebî Revvâd⁴⁶⁴ (ö. 206/821) (عبد المجيد بن عبد العزيز بن أبي رواد)

İbn Cureyc, Leys b. Sa‘d ve Ma‘mer b. Râşid gibi meşhur muhaddislerden rivâyet alan ‘Abdulmecid b. ‘Abdil‘azîz’den aralarında Aḥmed b. Ḥanbel’in de bulunduğu birçok kimsenin rivâyet aldığı nakledilmektedir.⁴⁶⁵

Babası ‘Abdil‘azîz b. Ebî Revvâd gibi Mürciî olmakla itham edilen ‘Abdulmecid b. ‘Abdil‘azîz hakkında Aḥmed b. Ḥanbel’in şu sözü onun imanını sadece kavî/sözden ibaret olduğu görüşüne sahip olduğunu ifade etmektedir:

---

⁴⁶³ el-Ezrakî, Ebu’l-Velîd Muhammed b. ‘Abdillâh, *Aḥbāru Mekke*, thk. Rüşdî Şâlih Melhas, Beyrut:

Dāru’l- Endülüs, ty. Bu kaynaktaki bazı rivâyetleri için bkz. I/45, 46, 49-54.

⁴⁶⁴ el-Cüzcânî, *Aḥvālu’r-Ricāl*, s.153 no:269.

⁴⁶⁵ el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemāl*, XVIII/271.

"أَحْمَدُ بْنُ أَبِي يَحْيَى، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ حَنْبَلٍ يَقُولُ عَبْدَ الْمَجِيدِ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ أَبِي رَوَادٍ لَا بَأْسَ بِهِ

وَكَانَ فِيهِ غُلُوٌّ فِي الْإِرْجَاءِ وَيَقُولُ هُوَ لَأَنَّ الشُّكَاكَ"⁴⁶⁶

"... Aḥmed b. Ḥanbel'i şöyle derken işittim: "‘Abdulmecid b. ‘Abdil‘azīz b. Ebī Revvād'ın rivâyetinde bir sakınca yoktur. Ancak ircâda aşırıya giderdi ve "onlar Şükkâktır" derdi".

‘Abdulmecid b. ‘Abdil‘azīz hakkında Yaḥyā b. Ma‘īn "sika"⁴⁶⁷, en-Nesāi "leyse bihi be's" ve "sika" değerlendirmesinde bulunmuştur.⁴⁶⁸ İbn Cureyc'in rivâyetlerini en iyi bilenlerden sayılmasıyla birlikte zayıf kimselerden rivâyet aldığı ve hadis rivâyeti konusunda çok gayretli olmaması ayrıca ircâ fikrinin propagandasını yapmasıyla tenkit edilmiştir.⁴⁶⁹ Ona nispet edilen şu söz de bu durumu destekler mahiyettedir:

"عَنْ ابْنِ جَرِيحٍ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ: الْقَدْرِيَّةُ كُفْرٌ وَالشَّيْعَةُ هَلَكَةٌ، وَالْحَرُورِيَّةُ بَدْعَةٌ، وَمَا نَعْلَمُ

الْحَقُّ إِلَّا فِي الْمَرْجِنَةِ"⁴⁷⁰

"Kaderiyye küfre düşmüştür. Şîa helak olmuştur. Harûriyye bid‘atçidir. Mürcie'nin dışında hak bir görüş bilmiyorum."

‘Abdulmecid b. ‘Abdil‘azīz'den hadis rivâyetine bakıldığında onun rivâyetlerine yalnızca Kütüb-i Sitte eserleri içerisindeki sünenlerde yer verildiği görülmektedir. Bu rivâyetlerin içeriğine bakıldığında ise Ebū Dāvūd'un *es-Sünen*'inde yer verdiği rivâyet

⁴⁶⁶ İbn ‘Adī, *el-Kāmil*, VII/47, no:1500.

⁴⁶⁷ Yaḥyā b. Ma‘īn, *et-Tārīḥ*, III/60, no:235.

⁴⁶⁸ el-Mizzī, *Tehzību'l-Kemāl*, XVIII/ 274.

⁴⁶⁹ el-Mizzī, *a.g.e.*, XVIII/ 273, no:3510; ez-Zehebī, *Mizānu'l-İtidāl*, II/648, no:5183.

⁴⁷⁰ ez-Zehebī, bu ifadenin ‘Abdulmecid b. ‘Abdilazīz'in râvîsi, ‘İşām b. Yūsuf el-Belhī tarafından uydurulmuş olduğunu kaydetmiştir. Bkz. ez-Zehebī, *a.g.e.*, II/648, no:5183.

öğrenilen ayet ve sûrelerin unutulmasının büyük bir günah olduğuyula⁴⁷¹, İbn Mâce'nin yer verdiği rivâyet Cuma namazına erken gitmenin fazileti ve mescid ve kabir ziyaretlerinde beyaz elbise giymenin daha güzel olduğuyula⁴⁷², et-Tirmizî'nin eserine aldığı rivâyetler ise kız çocuklarına karşı muamele ile Ebū Dāvūd'un da eserinde yer verdiği sûrelerin unutulmasının büyük bir günah olduğuyula alakalı rivâyetlerdir.⁴⁷³

Kütüb-i Sitte kaynaklarında yukarıda geçen eserler dışında ve Kütüb-i Sitte öncesi eş-Şâfi'î haricinde müsned ve musannef türü eserlerde 'Abdulmecîd b. 'Abdilazîz'in rivâyetlerine rastlanmamıştır. Ancak yine de el-Bezzâr'ın, Kütüb-i Sitte sonrası el-Beyhakî, et-Taberânî gibi müelliflerin eserlerinde rivâyetlerinin yer aldığı görülmektedir. Bu kaynaklardaki rivâyetlerinden bazıları konu itibariyle genelde akraba ziyaretinin önemi,⁴⁷⁴ Cuma namazına erken gitmenin fazileti,⁴⁷⁵ fedâilu'l-Kur'ân,⁴⁷⁶ yemeğe besmele ile başlama,⁴⁷⁷ zekât⁴⁷⁸ ve kurbanla⁴⁷⁹ ilgilidir.

---

⁴⁷¹ Ebū Dāvūd, "Şalât," 16 (no: 461).

⁴⁷² İbn Mâce, "İkâmetu's-Şalât," 82, (no:1094), "Libās", 5 (no:3568).

⁴⁷³ et-Tirmizî, "Birr ve Şıla," 13 (no:1913), "Fedâilu'l-Kur'ân", 19 (no:2016).

⁴⁷⁴ el-Bezzâr, Ebū Bekr Ahmed b. 'Amr, *Müsnedu'l-Bezzâr*, thk. Maḥfūzurrahmān Zeynullāh vd., Medine: Mektebetu'l-'Ulüm ve'l-Hikem, 2009, II/272, (no:693).

⁴⁷⁵ el-Bezzâr, *Müsnedu'l-Bezzâr*, IV/331 (no:1525).

⁴⁷⁶ el-Bezzâr, VI/148 (no:2191).

⁴⁷⁷ el-Bezzâr, VII/239 (no:2814).

⁴⁷⁸ İbn Huzeyme, Ebū Bekr Muhammed, *Şaḥīḥu İbn Huzeyme*, thk. Muhammed Muştafâ el-A'zāmî, Beyrut: el-Mektebetu'l-İslāmî, t.y. IV/91 (no:2422).

⁴⁷⁹ Ebū Ya'lâ el-Mevsilî, *Müsnedu Ebī Ya'lâ*, thk. Hüseyin Selim Esed, Dimeşk: Dāru'l-Me'mūn li't-turās, 1404/1984, VIII/17 (no:4521).

eṭ-Ṭaberānī'nin *el-Mu'cemu'l-Evsaf*'ında yer verdiği rivâyetlerin bir kısmının içeriğini ise yemek⁴⁸⁰, tıpla ilgili rivâyetler⁴⁸¹, zikir⁴⁸², evlilik-mehir⁴⁸³, tefsiru'l-Kur'ân⁴⁸⁴, içkinin haramlığı,⁴⁸⁵ Hz. Peygamber'in Arafat'ta dua etme şekli,⁴⁸⁶ Peygamberlerin ümmetlerine kolaylık için emroldukları hususlar⁴⁸⁷ gibi konular oluşturmaktadır. eṭ-Ṭaberānī, 'Abdulmecîd'in rivâyetlerinden dikkate değer bir kısmında onun bazı rivâyetlerde gerek metin gerekse isnad bakımından teferrüd ettiği açıklamalarına yermiştir. Yukarıda içeriğinden bahsettiğimiz bazı rivâyetler bu duruma örnek olarak gösterilebilir.⁴⁸⁸

Bu bölümde beş ricâl kaynağından hareketle bid'at ehli olmakla itham edilen râvîlerden bazılarından rivâyette bulunma durumları hakkında bilgiler verilmiştir. Buraya kadar sunulan bilgilerden hareketle bid'at ehlinden olmak şeklinde itham edilmenin tek başına hadis rivâyetine etki etmediği, râvî ile alakalı olarak aslında ilk sırada gözetilen hususun onun rivâyeti zabtındaki yeterliği ve hadis rivâyetiyle meşguliyeti olduğu görülmüştür. Ancak bu durum birebir râvîler üzerinden incelendiğinde bid'atçılıkla itham olunan bir râvînin niçin rivâyetine yer verildiğine dair daha derinlemesine incelemelere

---

⁴⁸⁰ eṭ-Ṭaberānī, *el-Mu'cemu'l-Evsaf*, II/180 (no:1649).

⁴⁸¹ eṭ-Ṭaberānī, II/347 (no:2188), III/362 (no:3406).

⁴⁸² eṭ-Ṭaberānī, IV/33 (no:3541).

⁴⁸³ eṭ-Ṭaberānī, III/184 (no:2870).

⁴⁸⁴ eṭ-Ṭaberānī, IV/145 (no:3829).

⁴⁸⁵ eṭ-Ṭaberānī, *el-Mu'cemu'l-Evsaf*, IV/195 (no:3954).

⁴⁸⁶ eṭ-Ṭaberānī, III/189 (no:2892).

⁴⁸⁷ eṭ-Ṭaberānī, III/238 (no:3029).

⁴⁸⁸ eṭ-Ṭaberānī, III/238 (no:3029), II/347 (no:2188), III/362 (no:3406), IV/33 (no:3541), IV/195 (no:3954).

ihtiyaç vardır. Bir sonraki bölümde bu hususa dair kendilerinden hadis rivâyetinin tespit edilebildiği bid'at ehli râvîlerden birkaçı üzerinden bir inceleme yapılacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİD'AT EHLİ OLMAKLA İTHAM EDİLEN BAZI RÂVÎLERDEN HADİS RİVÂYETİNİN MAHİYETİNE DAİR DEĞERLENDİRMELER

Tezin bu bölümünde, bid'at ehli râvînin rivâyetlerine niçin yer verildiğine dair bir incelemede bulunulacaktır. Öncelikle örnek olmak üzere Harici, Cehmi ve Mürcilikle itham edilen birer ravi seçilecek ve bu ravilerin Kütüb-i Sitte'de yer alan rivayetleri ve bu rivayetlerin hangi amaçla tahric edildiği ortaya konmaya çalışılacaktır. Seçilen bu râvîlerin gerek Kütüb-i Sitte'de gerekse bu eserler dışında rivâyetleri bulunmakla birlikte bu bölümde râvîlerin Kütüb-i Sitte'de yer alan rivâyetleri ve bu rivâyetlerin hangi amaçla alındığına dair bir inceleme yapılmaya çalışılacaktır. Söz konusu râvîlerle alakalı değerlendirmelere bir önceki bölümde yer verildiğinden bu kısımda tekrar edilmeyecektir.

3.1. Mâlik b. el-Hâriş (ö. 94-95/714-715) (مالك بن الحارث السلمي)

Hâricilikle itham edilen Mâlik b. el-Hâriş'in Kütüb-i Sitte eserleri içerisinde Müslim'in *eş-Şahîh*⁴⁸⁹, inde Ebū Dāvūd⁴⁹⁰ ve en-Nesāi⁴⁹¹, nin *Sünen*lerinde rivâyetlerinin yer aldığı tespit edilmiştir. Aşağıda bu rivâyetlerin içerik olarak metinlerine ve ilgili değerlendirmelere değinilecektir.

1- حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ، حَدَّثَنَا قُطَيْبَةُ هُوَ ابْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنِ مَالِكِ بْنِ الْحَارِثِ، عَنِ أَبِي الْأَحْوَصِ، قَالَ: كُنَّا فِي دَارِ أَبِي مُوسَى مَعَ نَفَرٍ مِنْ أَصْحَابِ عَبْدِ اللَّهِ، وَهُمْ يَنْظُرُونَ فِي

⁴⁸⁹ Müslim, "Feḍāilu's-Şahābe", 22, (no:2461), "Tevbe," 6 (no:2760).

⁴⁹⁰ Ebū Dāvūd, "Menāsik," 64 (hadis no:1929), "Ṭalāk," 10 (no:2197), "Edeb," 10 (no:4810).

⁴⁹¹ en-Nesāi, "Eşribe," 7 (no:5563).

مُصَحَّفٍ، فَقَامَ عَبْدُ اللَّهِ، فَقَالَ أَبُو مَسْعُودٍ: " مَا أَعْلَمُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَرَكَ بَعْدَهُ أَعْلَمَ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ هَذَا الْقَائِمِ، فَقَالَ أَبُو مُوسَى: أَمَا لِنِ قُلْتِ ذَلِكَ، لَقَدْ كَانَ يَشْهَدُ إِذَا حُجِنَا، وَيُؤَدُّنُ لَهُ إِذَا حُجِنَا "492

‘Abdullāh b. Mes‘ūd’un faziletine dair bu rivâyetle birlikte benzer içerikte aşağıda yer alan rivâyet gibi bir çok rivâyete de yer verildiği görülmektedir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، وَابْنُ بَشَّارٍ - وَاللَّفْظُ لِابْنِ الْمُثَنَّى - قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا الْأَحْوَصِ، قَالَ: " شَهِدْتُ أَبَا مُوسَى وَأَبَا مَسْعُودٍ، حِينَ مَاتَ ابْنُ مَسْعُودٍ، فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ: أَتَرَاهُ تَرَكَ بَعْدَهُ مِثْلَهُ؟ فَقَالَ: إِنْ قُلْتِ ذَلِكَ، إِنْ كَانَ لِيُؤَدُّنُ لَهُ إِذَا حُجِنَا، وَيَشْهَدُ إِذَا حُجِنَا "493

Müslim’in, muhtemelen aynı içerikteki bu rivâyetlerin birbirini desteklemesi ya da aradaki lafız farklılıklarını görmek adına Mâlik b. el-Haris’in rivâyetine yer verdiği söylenebilir.

2- حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَزُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، وَإِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ - قَالَ إِسْحَاقُ: أَخْبَرَنَا، وَقَالَ الْأَخْرَانِ: حَدَّثَنَا - جَرِيرٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ مَالِكِ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَيْسَ أَحَدٌ أَحَبَّ إِلَيْهِ الْمُدْحُ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ مَدَحَ نَفْسَهُ، وَلَيْسَ أَحَدٌ أَغْيَرَ مِنَ اللَّهِ، مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ حَرَّمَ الْفَوَاحِشَ، وَلَيْسَ أَحَدٌ أَحَبَّ إِلَيْهِ الْعُدْرُ مِنَ اللَّهِ، مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ أَنْزَلَ الْكِتَابَ وَأَرْسَلَ الرَّسُلَ»494

Bu rivâyetten önce Müslim;

حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَإِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ - قَالَ إِسْحَاقُ: أَخْبَرَنَا، وَقَالَ عُثْمَانُ: حَدَّثَنَا - جَرِيرٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَيْسَ أَحَدٌ أَحَبَّ إِلَيْهِ الْمُدْحُ مِنَ اللَّهِ، مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ مَدَحَ نَفْسَهُ، وَلَيْسَ أَحَدٌ أَغْيَرَ مِنَ اللَّهِ، مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ حَرَّمَ الْفَوَاحِشَ»495

şeklindeki rivâyete yer vermiştir. Her iki rivâyet de el-A‘meş’ten gelmektedir. Yukarıdaki rivâyet içinde söylenildiği üzere Mâlik b. el-Haris’in rivâyetine yer verilmesinin nedeni metin farklılığını göstermek olabilir.

492 Müslim, “Feḍāilu’ş-Şahābe,” 22 (no:2461).

493 Müslim, “Feḍāilu’ş-Şahābe,” 22 (no:2461).

494 Müslim, “Tevbe,” 6 (no:2760).

495 Müslim, “Tevbe,” 6 (no:2760).

3- حَدَّثَنَا حُمَيْدُ بْنُ مَسْعَدَةَ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، أَخْبَرَنَا أَيُّوبُ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ كَثِيرٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ ابْنِ عَبَّاسٍ فَجَاءَهُ رَجُلٌ، فَقَالَ: إِنَّهُ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثَلَاثًا، قَالَ: فَسَكَتَ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ رَادَهَا إِلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: " يَنْطَلِقُ أَحَدُكُمْ، فَيَرْكَبُ الْخُمُوقَةَ ثُمَّ يَقُولُ يَا ابْنَ عَبَّاسٍ، يَا ابْنَ عَبَّاسٍ، وَإِنَّ اللَّهَ قَالَ: {وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا} [الطلاق: 2]، وَإِنَّكَ لَمْ تَتَّقِ اللَّهَ فَلَمْ أَجِدْ لَكَ مَخْرَجًا، عَصَيْتَ رَبَّكَ، وَبَانَتْ مِنْكَ امْرَأَتُكَ، وَإِنَّ اللَّهَ قَالَ: {يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ} [الطلاق: 1] فِي قُبُلِ عَدَّتِهِنَّ ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَى هَذَا الْحَدِيثَ حُمَيْدُ الْأَعْرَجُ، وَعَنْزِرُهُ عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَرَوَاهُ شُعْبَةُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مَرْثَةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَأَيُّوبَ، وَابْنِ جُرَيْجٍ، جَمِيعًا عَنْ عِكْرِمَةَ بْنِ خَالِدٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ عَبْدِ الْحَمِيدِ بْنِ رَافِعٍ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَرَوَاهُ الْأَعْمَشُ، عَنْ مَالِكِ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ كُلُّهُمْ قَالُوا: فِي الطَّلَاقِ الثَّلَاثِ أَنَّهُ أَجَازَهَا، قَالَ: وَبَانَتْ مِنْكَ نَحْوَ حَدِيثِ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ كَثِيرٍ قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَرَوَى حَمَادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، إِذَا قَالَ: «أَنْتِ طَالِقٌ ثَلَاثًا بِفَمٍ وَاحِدٍ فَهِيَ وَاحِدَةٌ»، وَرَوَاهُ إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ عِكْرِمَةَ، هَذَا قَوْلُهُ لَمْ يَذْكُرْ ابْنَ عَبَّاسٍ، وَجَعَلَهُ قَوْلَ عِكْرِمَةَ⁴⁹⁶

Ebū Dāvūd'un eserinde naklettiği bu rivâyette de görüldüğü üzere rivâyette ilgili farklı tarikleri ve metin farklılıklarına işaret etmek için Mālik b. el-Hāris'in de bulunduğu isnada yer vermiştir.

5- حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الصَّبَّاحِ، حَدَّثَنَا عَفَّانُ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَّاحِدِ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ الْأَعْمَشُ، عَنْ مَالِكِ بْنِ الْحَارِثِ، قَالَ: الْأَعْمَشُ وَقَدْ سَمِعْتُهُمْ يَذْكُرُونَ، عَنْ مُصْعَبِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ الْأَعْمَشُ وَلَا أَعْلَمُهُ إِلَّا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «التَّوَدُّةُ فِي كُلِّ شَيْءٍ إِلَّا فِي عَمَلِ الْأَخْرَةِ»⁴⁹⁷

Yine Ebū Dāvūd'un *es-Sünen*'de asl olarak tahrir ettiği bu rivâyet hakkında başka tariklerinin varlığıyla ilgili olarak tespit edilebildiği kadarıyla Hz. Ömer'e,⁴⁹⁸ Hz.

⁴⁹⁶ Ebū Dāvūd, "Ṭalāk," 10 (no:2197).

⁴⁹⁷ Ebū Dāvūd, "Edeb," 10 (no:4810).

⁴⁹⁸ el-Beyhaḳī, Şu'abu'l-İmān, thk. 'Abdu'l-'Alī 'Abdu'l-Ḥamīd Ḥamīd, el-Hind: Mektebetü'r-Rüşd,

1423/2003, XIII/10120 (no:10120). Bu eserde yer verilen isnad şu şekildedir:

Peygamber'e ve bunlara ek olarak Mālik b. el-Hāris'in de isnadında yer alıp Hz. Ömer'e dayandırılan⁴⁹⁹ üç tariki vardır. Hz. Ömer'e dayandırılan ve Mālik b. el-Hāris'in de isnad zincirinde yer aldığı tarik hakkında el-A'meş, Hz. Peygamber'in dışında başka birinden geldiğini bilmediğini ifade etmiştir. Bu da Mālik b. el-Hāris kanalıyla gelip Hz. Ömer'e dayanan rivâyeti isnad bakımından zayıf kılmaktadır. Sonuç olarak Ebū Dāvūd'un burada Mālik'ten gelen rivâyete, senedini daha kuvvetli gördüğünden dolayı yer verdiği söylenebilir.

6- أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَفْصِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي قَالَ: حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ هُوَ ابْنُ طَهْمَانَ، عَنْ عُمَرَ بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ، عَنْ مَالِكِ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: «نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُخْلَطَ التَّمْرُ وَالزَّيْبُوبُ، وَأَنْ يُخْلَطَ الزَّهْوُ وَالتَّمْرُ، وَالزَّهْوُ وَالبُسْرُ»⁵⁰⁰

en-Nesāi, kuru hurma, kuru üzüm ve olgunlaşmamış hurma ve olgunlaşmış hurmanın karıştırılması şeklinde içecek yapmayı yasaklayan bu rivayetle birlikte farklı şekillerine de yer vermiştir.⁵⁰¹

Mālik b. el-Hāris'ten hadis rivâyeti hakkında onun rivâyetlerinin tespit edilebildiği kadarıyla benzer içerikli rivâyetlerle bir arada verildiği, buradaki amacın ise söz konusu rivâyetleri destekleyen şevâhid türünden olmak üzere ya da rivâyetlerdeki lafız farklılıklarına işaret edilmek istendiği için yer verildiği söylenebilir.

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ، حَدَّثَنِي أَبُو عَلِيٍّ الطَّائِبِيُّ الْمُحَارَبِيُّ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مُسْلِمٍ، عَنْ أَبِي مَعْشَرٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: قَالَ عُمَرُ بْنُ
الْخَطَّابِ

⁴⁹⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, VII/234 (no:35619).

⁵⁰⁰ en-Nesāi, “Eşribe,” 7 (no:5563).

⁵⁰¹ Bkz. İbn Mâce, “Eşribe,” 11 (no:3395); et-Tirmizî, “Eşribe,” 9 (no:1877).

3.2. Yaḥyā b. Şāliḥ (ö. 222/837)

Hem Cehmî hem de Mürcîî olmakla itham edilen Yaḥyā b. Şāliḥ el-Vuḥāzî'den hadis rivâyetine bakıldığında en-Nesāî haricindeki Kütüb-i Sitte müelliflerinin onun rivayetlerine yer verdikleri görülmektedir. el-Buḥārî'nin kendisinden rivâyet aldığı Yaḥyā b. Şāliḥ'in Kütüb-i Sitte içerisinde rivâyetlerinin yine en fazla el-Buḥārî'nin eserinde yer aldığı görülmektedir.

1- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ صَالِحٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا فُلَيْحُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْحَارِثِ، قَالَ: سَأَلْنَا جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ الصَّلَاةِ فِي الثُّوبِ الْوَاحِدِ، فَقَالَ: خَرَجْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَعْضِ أَسْفَارِهِ، فَجِئْتُ لَيْلَةً لِبَعْضِ أَمْرِي، فَوَجَدْتُهُ يُصَلِّي، وَعَلَى ثُوبٍ وَاحِدٍ، فَاسْتَمَلْتُ بِهِ وَصَلَّيْتُ إِلَى جَانِبِهِ، فَلَمَّا أَنْصَرَفَ قَالَ: «مَا السُّرَى يَا جَابِرُ» فَأَخْبَرْتُهُ بِحَاجَتِي، فَلَمَّا فَرَعْتُ قَالَ: «مَا هَذَا الْإِسْتِمَالُ الَّذِي رَأَيْتُ»، قُلْتُ: كَانَ ثُوبٌ - يَعْنِي ضَاقَ - قَالَ: «فَإِنْ كَانَ وَاسِعًا فَالْتَحِفْ بِهِ، وَإِنْ كَانَ ضَيِّقًا فَاتَّرِزْ بِهِ»⁵⁰²

2- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ صَالِحٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا فُلَيْحُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ هِلَالِ بْنِ عَلِيٍّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: صَلَّى بِنَا النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَاةً، ثُمَّ رَقِيَ الْمُنْبَرِ، فَقَالَ فِي الصَّلَاةِ وَفِي الرُّكُوعِ: «إِنِّي لَأَرَاكُمْ مِنْ وَرَائِي كَمَا أَرَاكُمْ»⁵⁰³

el-Buḥārî bu rivâyete benzer içerikteki rivâyetle beraber şevâhid olarak yer verdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca farklı bablarda yine bu rivâyete farklı isnadlarıyla da yer verdiği görülmektedir.⁵⁰⁴

3- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ صَالِحٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا فُلَيْحُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْحَارِثِ، قَالَ: صَلَّى لَنَا أَبُو سَعِيدٍ «فَجْهَرًا بِالتَّكْبِيرِ حِينَ رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ، وَحِينَ سَجَدَ وَحِينَ رَفَعَ وَحِينَ قَامَ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ» وَقَالَ: هَكَذَا رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ⁵⁰⁵

⁵⁰² el-Buḥārî, "Salât," 6 (no:361).

⁵⁰³ el-Buḥārî, "Salât," 40 (no:419).

⁵⁰⁴ el-Buḥārî, "Salât," 40 (no:418), "Ezân," 88 (no:742), "Eymân ve Nüzür," 3 (no:6644).

⁵⁰⁵ el-Buḥārî, "Ezân," 144 (no:825).

يُدْخِلُهُ الْجَنَّةَ، جَاهِدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ جَلَسَ فِي أَرْضِهِ الَّتِي وُلِدَ فِيهَا» ، فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَفَلَا نُبَشِّرُ النَّاسَ؟ قَالَ: «إِنَّ فِي الْجَنَّةِ مِائَةَ دَرَجَةٍ، أَعَدَّهَا اللَّهُ لِلْمُجَاهِدِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، مَا بَيْنَ الدَّرَجَتَيْنِ كَمَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ، فَإِذَا سَأَلْتُمْ اللَّهَ، فَاسْأَلُوهُ الْفَرْدَوْسَ، فَإِنَّهُ أَوْسَطُ الْجَنَّةِ وَأَعْلَى الْجَنَّةِ - أَرَاهُ - فَوْقَهُ عَرْشُ الرَّحْمَنِ، وَمِنْهُ تَفَجَّرُ أَنْهَارُ الْجَنَّةِ» قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ فُلَيْحٍ، عَنْ أَبِيهِ: وَفَوْقَهُ عَرْشُ الرَّحْمَنِ⁵¹¹

el-Buḥārī, Allah yolunda cihad edenlerin elde edecekleri mükafatla ilgili bu rivâyeti hocası Yaḥyā b. Sâlih'ten nakletmiş, ancak başka bir babta farklı bir tarikle tekrar vermiştir.⁵¹²

7- حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ صَالِحٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ هُوَ ابْنُ سَلَامٍ، عَنْ يَحْيَى، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، أَنَّ ثَابِتَ بْنَ الضَّحَّاكِ، أَخْبَرَهُ أَنَّهُ «بَايَعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ»⁵¹³

el-Buḥārī, Hudeybiye dönüşü Hz. Peygamber'e biat edildiğine dair olan bu rivâyeti benzer içerikteki pek çok rivâyetle beraber verilmiştir.⁵¹⁴

8- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا فُلَيْحُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ عَلَى رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ وَمَعَهُ صَاحِبٌ لَهُ، فَسَلَّمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَصَاحِبُهُ، فَرَدَّ الرَّجُلُ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي، وَهِيَ سَاعَةٌ حَارَّةٌ، وَهُوَ يُحَوِّلُ فِي حَانِطٍ لَهُ، يَعْنِي الْمَاءَ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنْ كَانَ عِنْدَكَ مَاءٌ بَاتَ فِي شَنَّةٍ، وَإِلَّا كَرَعْنَا» وَالرَّجُلُ يُحَوِّلُ الْمَاءَ فِي حَانِطٍ، فَقَالَ الرَّجُلُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، عِنْدِي مَاءٌ بَاتَ فِي شَنَّةٍ، فَانْطَلِقْ إِلَى الْعَرِيشِ، فَسَكَبْ فِي قَدَحٍ مَاءً، ثُمَّ حَلَبْ عَلَيْهِ مِنْ دَاخِنٍ لَهُ، فَشَرِبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثُمَّ أَعَادَ فَشَرِبَ الرَّجُلُ الَّذِي جَاءَ مَعَهُ⁵¹⁵

el-Buḥārī bu rivâyete bardaksız ve avuçlamaksızın ağızla su içmeye dair açtığı bir bab altında bu rivâyete yer vermiştir. Söz konusu rivâyet bâbın tek rivâyetidir.

⁵¹¹ el-Buḥārī, “Cihād ve Siyer”, 4 (no:2790).

⁵¹² el-Buḥārī, “Tevhîd,” 22 (no:7423).

⁵¹³ el-Buḥārī, “Meğâzî”, 35 (no:4171).

⁵¹⁴ Bkz. el-Buḥārī, “Meğâzî”, 35 (no:4169, 4170).

⁵¹⁵ el-Buḥārī, “Eşribe”, 20 (no:5621).

9- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا فُلَيْحُ بْنُ سُلَيْمَانَ، حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ الْحَارِثِ، أَنَّهُ سَمِعَ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، يَقُولُ: أَوْلَمَ يُنْهَوَا عَنِ النَّذْرِ، إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ النَّذْرَ لَا يُقَدِّمُ شَيْئًا وَلَا يُؤَخِّرُ، وَإِنَّمَا يُسْتَخْرَجُ بِالنَّذْرِ مِنَ الْبَخِيلِ»⁵¹⁶

Nezir (adak) ile ilgili bu rivâyette İbn Ömer'in Hz. Peygamber'e "Onlar nezretmekten nehyolunmadılar mı? Dediği Hz. Peygamber'in "Muhakkak ki, nezr, hiçbir şeyi mukadderin önüne geçirmez, kaderden geriye de bırakmaz. Ancak nezr sebebiyle cimriden (fakirler lehine) mal çıkarılır." Şeklinde buyurduğu anlatılmaktadır. el-Buḥārī, bu rivâyete de benzer içerikli birkaç rivâyetle beraber yer vermiştir.⁵¹⁷

10- وَحَدَّثَنَاهُ مُوسَى بْنُ قُرَيْشٍ بْنُ نَافِعِ التَّمِيمِيِّ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ صَالِحِ الْوَحَاظِيِّ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ، بِهَذَا الْإِسْنَادِ، وَقَالَ: «نِعْمَ الْأَدْمُ» وَلَمْ يَشْكُ⁵¹⁸

"Sirke ne güzel katıktır" manasındaki bu rivâyet de Müslim tarafından benzer içerikteki diğer rivâyetlerle verilmiştir.⁵¹⁹

11- حَدَّثَنَا أَبُو الرَّبِيعِ الْعَتَكِيُّ، حَدَّثَنَا عَبَادُ بْنُ الْعَوَامِ، أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي إِسْحَاقَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي بَكْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، عَنِ الْفِضَّةِ بِالْفِضَّةِ، وَالذَّهَبِ بِالذَّهَبِ، إِلَّا سَوَاءً بِسَوَاءٍ، وَأَمَرَنَا أَنْ نَشْتَرِيَ الْفِضَّةَ بِالذَّهَبِ كَيْفَ شِئْنَا، وَنَشْتَرِيَ الذَّهَبَ بِالْفِضَّةِ كَيْفَ شِئْنَا، قَالَ: فَسَأَلَهُ رَجُلٌ، فَقَالَ: يَدًا بِيَدٍ؟ فَقَالَ: «هَكَذَا سَمِعْتُ».

- حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ، أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ، عَنْ يَحْيَى وَهُوَ ابْنُ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي إِسْحَاقَ، أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ أَبِي بَكْرَةَ، أَخْبَرَهُ أَنَّ أَبَا بَكْرَةَ، قَالَ: نَهَانَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمِثْلِهِ⁵²⁰

⁵¹⁶ el-Buḥārī Eymān ve'n-Nuzūr 26 (no:6692).

⁵¹⁷ el-Buḥārī Eymān ve'n-Nuzūr 26 (no:6693, 6694).

⁵¹⁸ Müslim, "Eşribe," 30 (no:2051).

⁵¹⁹ Müslim, "Eşribe," 30 (no:2051, 2052).

⁵²⁰ Müslim, "Müsākāt," 16 (no:1590).

Altının altına, gümüşün gümüşle ancak misli misline satılabileceğine dair olan bu rivâyette Müslim, rivâyeti başka bir tarikla verdikten sonra Yaḥyā'nın bulunduğu isnadı zikrederek söz konusu rivâyetin başka tarikla de geldiğini ifade etmiştir.

12- حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ، أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ صَالِحٍ الْوُحَاظِيُّ، حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ، ح وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ سَهْلٍ التَّمِيمِيُّ، وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الدَّارِمِيُّ، وَاللَّفْظُ لَهُمَا جَمِيعًا، عَنْ يَحْيَى بْنِ حَسَّانَ، حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ وَهُوَ ابْنُ سَلَامٍ، أَخْبَرَنِي يَحْيَى وَهُوَ ابْنُ أَبِي كَثِيرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ عُقْبَةَ بْنَ عَبْدِ الْغَافِرِ، يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا سَعِيدٍ، يَقُولُ: جَاءَ بِلَالٌ بِتَمْرٍ بَرْنِيٍّ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ أَيْنَ هَذَا؟» فَقَالَ بِلَالٌ: " تَمْرٌ كَانَ عِنْدَنَا رَدِيءٌ، فَبِعْتُ مِنْهُ صَاعِينَ بِصَاعٍ لِمَطْعَمِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ عِنْدَ ذَلِكَ: «أَوَدَّ عَيْنُ الرَّبِّاءِ، لَا تَفْعَلْ، وَلَكِنْ إِذَا أَرَدْتَ أَنْ تَشْتَرِيَ التَّمْرَ فَبِعْهُ بِبَيْعِ آخَرَ، ثُمَّ اشْتَرِ بِهِ»، لَمْ يَذْكُرِ ابْنُ سَهْلٍ فِي حَدِيثِهِ عِنْدَ ذَلِكَ⁵²¹

Yiyeceklerin de ölçüsü ölçüsüne değiş-tokuş yapılmasına dair olan bu rivâyeti el-Buḥārî ve Müslim'in eserlerinde yer vermişlerdir. el-Buḥārî, bu rivâyete tek olarak, Müslim ise benzer içerikteki rivâyetlerle bir arada yer vermiştir.⁵²²

13- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو جَعْفَرٍ النَّفِيلِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا تَوَضَّأْتُمْ فَأَبْدِءُوا بِمِيَامِنِكُمْ» قَالَ أَبُو الْحَسَنِ بْنُ سَلْمَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو حَاتِمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ صَالِحٍ، وَابْنُ نُفَيْلٍ وَعَظِيمُهُمَا، قَالُوا: حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ. فَذَكَرَ نَحْوَهُ⁵²³

İbn Mâce, abdestle alakalı bu rivâyete Yaḥyā'nın isnadında yer aldığı metinle değil başka bir tarikla yer vermiştir. Bu rivâyetin başka tariklerle de geldiğini ifade etmek amacıyla Yaḥyā b. Şālih'in de nakletmiş olduğu rivâyetin sadece isnadını vermiştir.

⁵²¹ el-Buḥārî, "Vekāle", 11 (hadis no.2312); Müslim, "Müsākāt," 18 (no:1594).

⁵²² Müslim, "Müsākāt," 18 (no:1593).

⁵²³ İbn Mâce, "Tahāret," 42 (no:402).

14- حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ الدِّمَشْقِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ صَالِحٍ قَالَ: حَدَّثَنَا سَلْمَةُ بْنُ كُنُؤْمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا الْأَوْزَاعِيُّ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ أَبِي سَلْمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، «صَلَّى عَلَى جَنَازَةٍ، ثُمَّ أَتَى قَبْرَ الْمَيِّتِ، فَحَنَى عَلَيْهِ مِنْ قَبْلِ رَأْسِهِ ثَلَاثًا»⁵²⁴

İbn Mâce'de yer alan bu rivâyeti yine Yahyâ b. Şâlih kanalıyla ancak bazı ziyadeliklerle eṭ-Ṭaberânî *el-Mu'cemu'l-Evşat*'ında vermektedir:

حَدَّثَنَا أَبُو زُرْعَةَ قَالَ: نَا يَحْيَى بْنُ صَالِحٍ الْوُحَاظِيُّ قَالَ: نَا سَلْمَةُ بْنُ كُنُؤْمٍ، عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ أَبِي سَلْمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: «صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى جَنَازَةٍ، فَكَبَّرَ عَلَيْهَا أَرْبَعًا، ثُمَّ أَتَى الْقَبْرَ، فَحَنَى عَلَيْهِ مِنْ قَبْلِ رَأْسِهِ ثَلَاثًا»

لَمْ يَرَوْ هَذَا الْحَدِيثَ عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ إِلَّا سَلْمَةُ بْنُ كُنُؤْمٍ، تَفَرَّدَ بِهِ: يَحْيَى بْنُ صَالِحٍ⁵²⁵

Başka bir tarikine ulaşılammamakla birlikte eṭ-Ṭaberânî cenazeyle alakalı bu rivâyetin el-Evzâ'î'den yalnızca Seleme b. Kuşûm'un rivâyet ettiğini, bundan dolayı Yahyâ b. Şâlih'in bununla teferrüd ettiğini ifade etmiştir.

15- حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ يَعْنِي ابْنَ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ، عَنْ يَحْيَى، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ اسْتَلَجَ فِي أَهْلِهِ بِيَمِينٍ، فَهُوَ أَكْظَمُ إِيْمًا، لِيَبْرَّ» يَعْنِي الْكُفَّارَةَ⁵²⁶

16- حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ وَكَيْعٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَمْدٍ الْمُعَمَّرِيُّ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ هَمَّامٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ، يَقُولُ: قَالَ أَبُو الْقَاسِمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا اسْتَلَجَ أَحَدُكُمْ فِي الْيَمِينِ فَإِنَّهُ آتَمٌ، لَهُ عِنْدَ اللَّهِ مِنَ الْكُفَّارَةِ الَّتِي أَمَرَ بِهَا». حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ صَالِحٍ الْوُحَاظِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ سَلَامٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْوَهُ⁵²⁷

Aileye zarar verecek bir yeminde inat ve ısrarcı olmayıp, kefareti ödemenin daha makbul olacağına dair yukarıdaki iki rivâyete el-Buḥārî ve İbn Mâce'in eserlerinde yer verdikleri görülmektedir. el-Buḥārî, Yahyâ'nın rivâyet ettiğinin dışında benzer bir

⁵²⁴ İbn Mâce, "Cenâiz," 44 (no:1565).

⁵²⁵ eṭ- Ṭaberânî, *el-Mu'cemu'l-Evşat*, V/63 (no:4673).

⁵²⁶ el-Buḥārî, "Eymân ve Nuzûr," 1 (no:6626).

⁵²⁷ İbn Mâce, "Keffârât," 11 (no:2114).

içerikle başka bir tarikte de bu rivâyete yer vermiştir.⁵²⁸ İbn Mâce ise aynı içerikli metne farklı bir tarikte yer verip sadece Yaḥyā b. Şalīḥ’inde yer aldığı isnadı zikredip bu rivâyetin başka tarikte de geldiğini ifade etmek istemiştir.

17- حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ الدِّمَشْقِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ صَالِحٍ قَالَ: حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ عَطَاءٍ الْجَزْرِيُّ قَالَ: حَدَّثَنِي مَسْلَمَةُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْجُهَنِيُّ، عَنْ عَمِّهِ أَبِي مَشْجَعَةَ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «سَيِّدُ طَعَامِ أَهْلِ الدُّنْيَا، وَأَهْلُ الْجَنَّةِ اللَّحْمُ»⁵²⁹

18- حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ الدِّمَشْقِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ صَالِحٍ قَالَ: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ عَطَاءٍ الْجَزْرِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا مَسْلَمَةُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْجُهَنِيُّ، عَنْ عَمِّهِ أَبِي مَشْجَعَةَ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، قَالَ: «مَا دَعِيَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، إِلَى لَحْمٍ قَطُّ، إِلَّا أَجَابَ، وَلَا أُهْدِيَ لَهُ لَحْمٌ قَطُّ، إِلَّا قَبِلَهُ»⁵³⁰

İbn Mâce’nin eserinde naklettiği et ve Hz. Peygamber’in et yemeği bulunan davetlere hep icabet ettiği ile ilgili bu iki rivâyetin başka bir tarikte geldiği tespit edilememiştir.

19- حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ الْبُهْرَانِيُّ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عِيَّاشٍ، حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ مُهَاجِرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ يَزِيدَ بْنِ السَّكَنِ الْأَنْصَارِيَّةِ، أَنَّهَا «طَلَّقَتْ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَلَمْ يَكُنْ لِلْمُطَلَّاقَةِ عِدَّةٌ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ حِينَ طَلَّقَتْ أَسْمَاءَ بِالْعِدَّةِ لِلطَّلَاقِ، فَكَانَتْ أَوَّلَ مَنْ أَنْزَلَتْ فِيهَا الْعِدَّةَ لِلْمُطَلَّاقَاتِ»⁵³¹

Boşanan kadınların iddet beklemeleriyle ilgili bu rivâyetin başka bir tarikine ulaşamamıştır.

⁵²⁸ el-Buḥārī, “Eymān ve Nuzūr,” 1 (no:6624, 6625); Ayrıca Müslim de farklı bir tarikte bu rivâyete yer vermiştir (bkz. Müslim, “Eymān,” 6 (no:1655).

⁵²⁹ İbn Mâce, “Et’ime,” 27 (no:3305).

⁵³⁰ İbn Mâce, “Et’ime,” 27 (no:3306).

⁵³¹ Ebū Dāvūd, “Ṭalāk,” 36 (no:2281).

20- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ صَالِحٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُهَاجِرِ، عَنِ الْعَبَّاسِ، عَنِ أَبِي سَلَامٍ الْحَبَشِيِّ، قَالَ: بَعَثَ إِلَيَّ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ فَحَمَلْتُ عَلَى الْبَرِيدِ، قَالَ: فَلَمَّا دَخَلَ عَلَيْهِ قَالَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ لَقَدْ شَقَّ عَلَى مَرْكَبِي الْبَرِيدُ، فَقَالَ: يَا أبا سَلَامٍ مَا أَرَدْتُ أَنْ أَشُقَّ عَلَيْكَ وَلَكِنْ بَلَّغَنِي عَنْكَ حَدِيثَ تُحَدِّثُهُ، عَنِ ثَوْبَانَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْحَوْضِ فَأَحْبَبْتُ أَنْ تُشَافِهَنِي بِهِ، قَالَ أَبُو سَلَامٍ، حَدَّثَنِي ثَوْبَانُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: حَوْضِي مِنْ عَدَنَ إِلَى عَمَانَ الْبَلْقَاءِ، مَاوُهُ أَشَدُّ بَيَاضًا مِنَ اللَّبَنِ وَأَحْلَى مِنَ الْعَسَلِ، وَأَكْوَابُهُ عَدَدُ نُجُومِ السَّمَاءِ، مَنْ شَرِبَ مِنْهُ شَرْبَةً لَمْ يَظْمَأْ بَعْدَهَا أَبَدًا، أَوَّلَ النَّاسِ وَرُودًا عَلَيْهِ فَقَرَاءُ الْمُهَاجِرِينَ، الشُّعْثُ زُءُوسًا، الدُّنْسُ ثِيَابًا الَّذِينَ لَا يَنْكِحُونَ الْمُتَنَعِمَاتِ وَلَا تَفْتَحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السُّدَدِ قَالَ عُمَرُ: لَكِنِّي نَكَحْتُ الْمُتَنَعِمَاتِ، وَفُتِحَ لِي السُّدَدُ، وَنَكَحْتُ فَاطِمَةَ بِنْتَ عَبْدِ الْمَلِكِ لَا جَرَمَ أَنِّي لَا أَغْسِلُ رَأْسِي حَتَّى يَشْتَعَتْ، وَلَا أَغْسِلُ ثَوْبِي الَّذِي يَلِي جَسَدِي حَتَّى يَنْسَبِحَ هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ مِنْ هَذَا الْوَجْهِ وَقَدْ رَوَى هَذَا الْحَدِيثَ عَنْ مَعْدَانَ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ، عَنِ ثَوْبَانَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَبُو سَلَامٍ الْحَبَشِيُّ اسْمُهُ: مَمْطُورٌ وَهُوَ شَامِيٌّ ثِقَةٌ.⁵³²

et-Tirmizī, Havz'ın niteliklerine dair bu rivayetle beraber benzer içerikte farklı rivayetlere de yer vermiş,⁵³³ Yahyā b. Şālih'in isnadında yer aldığı bu rivâyetin söz konusu haliyle “garîb” olduğunu ifade etmiştir.

Yahyā b. Şālih'ten hadis rivâyeti hakkında el-Buḥārī dışında genelde onun rivâyetlerine metin farklılığını göstermek ya da başka bir rivayetle başka tariklerinin de olduğuna işaret etmek veya örnekleri yukarıda görüldüğü üzere bazı rivâyetlerinin ferd olmasından dolayı riyer verildiği görülmektedir.

3.3. Yūnus Bukeyr (ö. 199/815)

Mürçî olmakla itham edilen Yūnus b. Bukeyr'in hadis rivâyetindeki yeterliliğiyle yani zabtıyla ilgili olarak çok iyi bir seviyede görülmediği, hatta İbn İshāk'ın sözleri ile Hz. Peygamber'in sözlerini karıştırdığına dair âlimlerin değerlendirmelerine daha önce

⁵³² et-Tirmizī, “Sıfatu'l-Kıyāme,” 15 (no:2444).

⁵³³ et-Tirmizī, “Sıfatu'l-Kıyāme,” 15 (no:2445).

değnilmişti. Ancak onun Mürcîi olmasının yanında zabt bakımından da yeterli olmadığına dair haberlere rağmen ondan gelen rivâyetler tespit edilmiştir. Bu bölümde söz konusu rivâyetlerin içerik olarak metinlerine ve ilgili değerlendirmelere değinilecektir.

1- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ الْمُقَدَّمِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَرَمِيُّ بْنُ عُمَارَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو خَلْدَةَ هُوَ خَالِدُ بْنُ دِينَارٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ، يَقُولُ: «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا اشْتَدَّ الْبَرْدُ بَكَرَ بِالصَّلَاةِ، وَإِذَا اشْتَدَّ الْحَرُّ أَبْرَدَ بِالصَّلَاةِ»، يَعْنِي الْجُمُعَةَ، قَالَ يُونُسُ بْنُ بُكَيْرٍ: أَخْبَرَنَا أَبُو خَلْدَةَ، فَقَالَ: بِالصَّلَاةِ وَلَمْ يَذْكَرِ الْجُمُعَةَ، وَقَالَ بِشْرُ بْنُ ثَابِتٍ: حَدَّثَنَا أَبُو خَلْدَةَ، قَالَ: صَلَّى بِنَا أَمِيرِ الْجُمُعَةَ، ثُمَّ قَالَ لِأَنَسِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: كَيْفَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي الظُّهْرَ؟⁵³⁴

Havanın aşırı sıcak olduğunda namazın serinlik oluna kadar te'hir edilebileceğine dair bu rivâyet görüldüğü üzere Yûnus b. Bukeyr'den rivâyet edilmemiştir. Ancak onun burada kastedilen namazın Cuma namazı olmadığını rivâyette sadece “salât” ifadesinin yer aldığını bildirmesi sebebiyle ona rivâyet içi bir açıklama olarak yer verildiği görülmektedir.

2- حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ وَكَيْعٍ قَالَ: حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ بُكَيْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ إِسْحَاقَ قَالَ: أَخْبَرَنِي سَلْمَةُ بْنُ صَفْوَانَ بْنِ سَلْمَةَ، عَنْ أَبِي سَلْمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ الشَّيْطَانَ يَدْخُلُ بَيْنَ بَيْنِ آدَمَ وَيَبِينُ نَفْسِهِ فَلَا يَذْرِي كَمْ صَلَّى فَإِذَا وَجَدَ ذَلِكَ فَلْيَسْجُدْ سَجْدَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمَ»⁵³⁵

Hz. Peygamber'in “Şüphesiz, şeytan birinize namaz esnasında gelerek, kendisi ile kalbi arasına girer. Öyle ki kişi fazla veya noksan kıldığını bilemez. (Bu durumda) selâm vermeden önce iki secde edin” manasındaki rivâyetine İbn Mâce ufak lafız farklılığı ile Yûnus'tan gelen tarikle iki defa yer vermiştir. Başka bir tarikine bakıldığında ise et-

⁵³⁴ el-Buḥārī, “Cum‘a,” 17 (no:906).

⁵³⁵ İbn Mâce, “İkâmetu’s-Şalât,” 135 (no:1216, 1217).

Tirmizî'nin farklı bir isnadla bu rivâyete yer verdiği görülmektedir.⁵³⁶

3- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نُمَيْرٍ، وَأَبُو كُرَيْبٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ بُكَيْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ مُوسَى بْنِ أَنَسٍ، عَنْ ثَمَامَةَ بْنِ أَنَسٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَنْ صَلَّى الضُّحَى تِنْتَي عَشْرَةَ رَكْعَةً، بَنَى اللَّهُ لَهُ قَصْرًا مِنْ ذَهَبٍ فِي الْجَنَّةِ»⁵³⁷

Hizmet Peygamber'e nispet edilen “Kim on iki rek'at kuşluk namazı kılsa Allah Teâlâ onun için Cennet'te altından bir köşk yaptırır” manasındaki bu rivâyeti Yûnus'tan et-Tirmizî ve İbn Mâce nakletmiştir. et-Tirmizî rivâyet hakkında bunun dışında başka bir versiyonunu bilmediğini ifade etmiştir. Tespit edilebildiği kadarıyla da bu rivâyet sadece bu tarikten gelmekte kuşluk namazı ile ilgili diğer rivâyetler ise sekiz rekât olduğunda yoğunlaşmaktadır.

4- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نُمَيْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ بُكَيْرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ رُومَانَ، عَنْ غُرُوةَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «الْحَرْبُ خُدْعَةٌ»⁵³⁸

“Harb, hiledir” manasındaki bu rivâyete İbn Mâce Yûnus b. Bukeyr'in rivâyetine yer verirken el-Buhârî aynı rivâyete iki farklı tarikle yer vermiştir.⁵³⁹ Buradan yola çıkılarak bir tearuz ya da farklılık bulunmadığı müddetçe bid'at ehli de olsa (burada söz konusu Yûnus b. Bukeyr olduğu için) zabt bakımından yetersiz de olsa rivâyetlerinin nakledilmesinde bir sakınca görülmediği yorumu da yapılabilir.

⁵³⁶ et-Tirmizî, “Şalât”, 102 (no:291).

⁵³⁷ İbn Mâce, “İkâmetu's-Şalât,” 187 (no:1380); et-Tirmizî, “Vitr,” 356 (no:473).

⁵³⁸ İbn Mâce, “Cihād”, 27 (no:2833, 2834).

⁵³⁹ el-Buhârî, “Cihad ve Siyer,” 156 (no:3030); Müslim “Cihad”, 5 (no:1739); Ebû Dâvûd, “Cihad,” 92 (no:2636), et-Tirmizî, “Cihad” 5 (no:1675).

5- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نُمَيْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ بُكَيْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرِ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي ثَوْرٍ، عَنْ صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ، قَالَتْ: لَمَّا اطْمَأَنَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ الْفَتْحِ «طَافَ عَلَى بَعِيرٍ يَسْتَلِمُ الرُّكْنَ، بِمَحَجِّ بْنِ بَدَّةٍ، ثُمَّ دَخَلَ الْكَعْبَةَ، فَوَجَدَ فِيهَا حَمَامَةً عِيدَانٍ، فَكَسَرَهَا، ثُمَّ قَامَ عَلَى بَابِ الْكَعْبَةِ، فَرَمَى بِهَا، وَأَنَا أَنْظُرُ»⁵⁴⁰

Bu rivâyete göre Hz. Peygamber, Mekke'nin fethinden sonra Hz. Peygamber Kâbe'yi tavaf etmiş ve Hacer-i Esved'e mihcen (denilen değnek) ile istilâm etmiştir. Sonra Kabe'ye girmiş ve orada bulduğu güvercin suretinde bir putu kırmıştır. İbn Mâce bu rivâyete daha kısa bir metinle başka bir tarikten de yer vermiştir. Ancak Yûnus'un rivâyetinin daha geniş anlatımlı olması hasebiyle Yûnus'tan gelen rivâyete de yer vermiş olması muhtemeldir.

6- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نُمَيْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ بُكَيْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ إِسْحَاقَ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ لِمَ ظَاهَرْتَ لِلْمُحَلِّقِينَ ثَلَاثًا، وَلِلْمُقَصِّرِينَ وَاحِدَةً؟ قَالَ: «إِنَّهُمْ لَمْ يَشْكُرُوا»⁵⁴¹

İbn 'Abbās'tan gelen bu rivâyet, hac ibadeti sırasında Hz. Peygamber'in niçin saçlarını tıraş edenlere üç defa ve saçlarını kısaltanlara bir defa dua ettiği sorulmuş buna cevaben Hz. Peygamber'in, saçlarını tıraş edenler için tereddüt etmeksizin davrandıklarından dolayı böyle yaptığı anlatılmaktadır. İbn Mâce, söz konusu rivâyete İbn Ömer tarikiyle de yer vermiştir.⁵⁴² İbn Mâce'nin bu rivâyeti nakletmedeki amacının benzer rivâyetleri bir arada vermek, rivâyetin farklı tariklerini göstermek olduğu söylenebilir.

⁵⁴⁰ İbn mace, "Menāsik," 28 (no:2947).

⁵⁴¹ İbn Mace, "Menāsik," 71 (no:3045).

⁵⁴² İbn Mace, "Menāsik," 71 (no:3044).

7- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نُمَيْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ بُكَيْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ قَالَ: حَدَّثَنَا
أَبَانُ بْنُ صَالِحٍ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُسْلِمِ بْنِ يَنَاقٍ، عَنِ صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ، قَالَتْ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
يَخْطُبُ عَامَ الْفَتْحِ، فَقَالَ: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ مَكَّةَ، يَوْمَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ، فَهِيَ حَرَامٌ إِلَى يَوْمِ
الْقِيَامَةِ، لَا يُعْضَدُ شَجَرُهَا، وَلَا يُنْفَرُ صَيْدُهَا، وَلَا يَأْخُذُ لُفْطُهَا إِلَّا مُنْشِدًا» فَقَالَ الْعَبَّاسُ: إِلَّا الْإِنْجُرَ، فَإِنَّهُ لِلنَّبِيِّاتِ
وَالْفُجُورِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «إِلَّا الْإِنْجُرَ»⁵⁴³

Hz. Peygamber'in Mekke'nin fethi yılındaki hutbesinde “Ey insanlar! Allah gökleri ve yeri yarattığı gün şüphesiz, Mekke'yi haram kılmıştır. Artık Mekke, kıyamete dek haramdır. Onun ağacı kesilmez, av hayvanı ürkütülmez, yitiğini, sahibinden başkası el uzatıp alamaz, yeşil otları koparılmaz!” demiştir. Bunun üzerine İbn ‘Abbās şöyle dedi “Ya Rasulallah! İzhir bitkisi bu yasaktan müstesna olsun. Çünkü izhir, Mekkelilerin demirciler ve evlere gereklidir.” Hz. Peygamber de “İzhir hariç” buyurmuştur.

Farklı tariklerden rivâyet edilmekle beraber⁵⁴⁴ İbn Mâce Yūnus b. Bukeyr kanalıyla gelen rivâyete yer vermiştir.

8- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نُمَيْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ بُكَيْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ
عَائِشَةَ، قَالَتْ: كَانَتْ أُمِّي تُعَالِجُنِي لِلْسُّنَّةِ، تُرِيدُ أَنْ تُدْخِلَنِي عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فَمَا اسْتَقَامَ لَهَا
ذَلِكَ، حَتَّى أَكَلْتُ الْقِتَاءَ، بِالرُّطْبِ، فَسَمِنْتُ، كَأَحْسَنِ سِمْنَةٍ»⁵⁴⁵

Diğer rivâyetlerde de olduğu üzere bu rivâyetin de başka tariklerden geldiği ancak İbn Mâce'nin bu içerikle sadece Yūnus'un rivâyetine yer verdiği tespit edilmiştir.

⁵⁴³ İbn Mâce, “Menāsik,” 103 (no:3109).

⁵⁴⁴ el-Buḥārī, “Cenāiz,” 76 (no:1349); Müslim, “Ḥac,” 82 (no:1353); Ebū Dāvūd, “Menāsik,” 89 (no:2017).

⁵⁴⁵ İbn Mâce, “Et’ime,” 37 (no:3324). Başka bir tarikle bkz. Ebū Dāvūd, “Tıb,” 20 (no:3903).

9- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نُمَيْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا بَكْرُ بْنُ يُونُسَ بْنِ بُكَيْرٍ، عَنْ مُوسَى بْنِ عَلِيٍّ بْنِ رَبَاحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ الْجُهَنِيِّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تُكْرَهُوا مَرْضَاكُمْ عَلَى الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ، فَإِنَّ اللَّهَ يُطْعِمُهُمْ وَيَسْقِيهِمْ»⁵⁴⁶

“Hastalarınızı yemeye ve içmeye zorlamayınız. Çünkü Allah şüphesiz onları yedirir ve içirir” manasındaki Yûnus b. Bukeyr’in bu rivâyetini, İbn Mâce ve et-Tirmizî eserlerinde nakletmişlerdir. et-Tirmizî bu rivayet hakkında “hasen garîb” olduğunu ve başka bir tarikile geldiğini bilmediğini ifade etmiştir.⁵⁴⁷

10- حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ قَالَ: حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ بُكَيْرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ قَالَ: حَدَّثَنِي عَاصِمُ بْنُ عَمْرِ بْنِ قَتَادَةَ، عَنْ مَحْمُودِ بْنِ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: " تَفْتَحُ يَأْجُوجُ، وَمَأْجُوجُ فَيَخْرُجُونَ كَمَا قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: {وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ} [الأنبياء: 96] ، فَيَعْمُونَ الْأَرْضَ، وَيَنْحَارُ مِنْهُمْ الْمُسْلِمُونَ، حَتَّى تَصِيرَ بَقِيَّةُ الْمُسْلِمِينَ فِي مَدَائِنِهِمْ وَحُصُونِهِمْ، وَيَضْمُونَ إِلَيْهِمْ مَوَاشِيَهُمْ، حَتَّى أَنْتَهُمْ لَيَمْرُونَ بِالنَّهْرِ فَيَشْرَبُونَهُ، حَتَّى مَا يَدْرُونَ فِيهِ شَيْئًا، فَيَمُرُّ آخِرُهُمْ عَلَى آثَرِهِمْ، فَيَقُولُ قَائِلُهُمْ: لَقَدْ كَانَ بِهَذَا الْمَكَانِ، مَرَّةً مَاءٌ، وَيَطْهَرُونَ عَلَى الْأَرْضِ فَيَقُولُ قَائِلُهُمْ: هَوْلَاءِ أَهْلُ الْأَرْضِ، قَدْ فَرَعْنَا مِنْهُمْ، وَلَنَنْزِلَنَّ أَهْلَ السَّمَاءِ، حَتَّى إِنَّ أَحَدَهُمْ لَيَهْزُ حَرْبَتَهُ إِلَى السَّمَاءِ، فَتَرْجِعُ مَخْضَبَةً بِالدَّمِ، فَيَقُولُونَ: قَدْ قَتَلْنَا أَهْلَ السَّمَاءِ، فَبَيْنَمَا هُمْ كَذَلِكَ، إِذْ بَعَثَ اللَّهُ دَوَابَّ كَنَعَفِ الْجَرَادِ، فَتَأْخُذُ بِأَعْنَاقِهِمْ فَيَمُوتُونَ، مَوْتِ الْجَرَادِ، يَرْكَبُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا، فَيُصْبِحُ الْمُسْلِمُونَ لَا يَسْمَعُونَ لَهُمْ حَسًّا، فَيَقُولُونَ: مَنْ رَجُلٌ يَشْرِي نَفْسَهُ، وَيَنْظُرُ مَا فَعَلُوا؟ فَيَنْزِلُ مِنْهُمْ رَجُلٌ قَدْ وَطَّنَ نَفْسَهُ عَلَى أَنْ يَقْتُلُوهُ، فَيَجِدُهُمْ مَوْتَى فَيُنَادِيهِمْ أَلَا أَبْشَرُوا فَقَدْ هَلَكَ عَدُوُّكُمْ، فَيَخْرُجُ النَّاسُ، وَيَخْلُونَ سَبِيلَ مَوَاشِيِهِمْ، فَمَا يَكُونُ لَهُمْ رَعْيٌ إِلَّا لِحَوْمِهِمْ فَتَشْكُرُ عَلَيْهَا، كَأَحْسَنِ مَا شَكَرْتُمْ مِنْ نَبَاتٍ أَصَابَتْهُ قَطٌّ " 548

⁵⁴⁶ İbn Mâce, “Tıb,” 4 (no:3444); et-Tirmizî, “Tıb,” 4 (no:2040).

⁵⁴⁷ Ancak söz konusu rivâyeti Yûnus’un dışında başka tarikile et-Taberânî de *el-Mu‘cemu’l-Evsaf*’ında nakletmiş ve onunla ilgili olarak Abdurrahman b. ‘Avf’tan bu rivâyetin başka bir isnadla gelmediğini bu şekliyle Muhammed b. el-‘Alâ’ın teferrüd ettiğini söylemiştir. (Bkz. et-Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-Evsaf*, IX/45 (no:9093))

⁵⁴⁸ İbn Mâce, “Fiten,” 33 (no:4079).

Ye'cüc ve Me'cüc'ün ortaya çıkışına dair bu rivâyeti İbn Mâce fiten bahsinde yer verdiği bu rivâyeti Aḥmed b. Ḥanbel ve İbn Ḥibbān eserlerinde İbn İshāk'tan gelen başka bir isnadla nakletmişlerdir.⁵⁴⁹ el-Ḥākim en-Nīsābūrī de Yūnus'tan gelen bu rivâyet için Müslim'in şartlarına uyduğunu fakat tahriç etmediğini ifade etmiştir.⁵⁵⁰ Tespit edilebildiği kadarıyla bu rivâyet biri Yūnus'tan diğeri Ya'küb b. İbrāhīm'den olmak üzere iki tarikten gelmektedir. Her iki tarikin metinleri de içerik olarak örtüştüğünden dolayı İbn Mâce bu rivâyeti tercih etmiş olabilir.

11- حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ الْهَمْدَانِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ بُكَيْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ دِينَارٍ الشَّيْبَانِيُّ، عَنْ عُمَارَةَ الْعَبْدِيِّ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو سَعِيدٍ الْخُدْرِيُّ، قَالَ: كُنَّا جُلُوسًا عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: أَتَيْتُمْ وَأَفُودُ عَبْدَ الْقَيْسِ، وَمَا نَرَى أَحَدًا، فَبَيْنَمَا نَحْنُ كَذَلِكَ، إِذْ جَاءُوا فَفَزَعُوا، فَأَتُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَبَقِيَ الْأَشْجُ الْعَصْرِيُّ، فَجَاءَ بَعْدُ، فَنَزَلَ مَنْزِلًا فَأَنَاحَ رَاحِلَتَهُ، وَوَضَعَ ثِيَابَهُ جَانِبًا، ثُمَّ جَاءَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا أَشْجُ إِنَّ فِيكَ لَخَصْلَتَيْنِ يُجِبُهُمَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ، الْحِلْمُ وَالنُّودَةُ»، قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَشْيَاءٌ جُبِلْتُ عَلَيْهِ، أَمْ شَيْءٌ حَدَّثَ لِي؟ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «بَلْ شَيْءٌ جُبِلْتُ عَلَيْهِ»⁵⁵¹

İbn Mâce'nin zühd bahsinde yer verdiği bu rivâyete farklı bir tarikle Aḥmed b.

Ḥanbel de *el-Müsned*'inde yer vermiştir.⁵⁵²

12- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ بُكَيْرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ عُثْبَةَ بْنِ الْأَخْنَسِ، عَنْ أَبِي غَطَفَانَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «التَّسْبِيحُ لِلرِّجَالِ- يَعْني فِي الصَّلَاةِ-

⁵⁴⁹ Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Müsned*, XVIII/257 (no:11731); İbn Ḥibbān, *Şaḥīḥu İbn Ḥibbān*, XV/245

(no:6830).

⁵⁵⁰ el-Ḥākim en-Nīsābūrī, *el-Müstedrek 'ale 'ş-Şaḥīḥayn*, II/268 (no:2966).

⁵⁵¹ İbn Mâce, "Zühd," 18 (no:4187).

⁵⁵² Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Müsned*, XXXIX/490 (no:54).

والتصفيق للنساء، مَنْ أَشَارَ فِي صَلَاتِهِ إِشَارَةً تُفْهَمُ عَنْهُ، فَلْيَعُدَّ لَهَا» يَعْنِي الصَّلَاةَ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: «هَذَا الْحَدِيثُ وَهُمْ»⁵⁵³

Ebū Dāvūd'un eserinde yer verdiği bu rivâyette ilgili olarak belirtilmelidir ki

Ebū Dāvūd bu rivâyetten önce,

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «التَّسْبِيحُ لِلرِّجَالِ، وَالتَّصْفِيقُ لِلنِّسَاءِ»

şeklindeki rivayeti zikretmiştir. Yukarıdaki rivayetin sonunda kendisinin de ifade ettiği üzere bu rivayetdeki ziyadeliğin vehimden kaynaklandığını ifade etmek için Yūnus b.

Bukeyr'in rivayetine yer verdiği anlaşılmaktadır.

13- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ بُكَيْرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، قَالَ: رَأَيْتُ عَلَى الصَّلْتِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نَوْفَلِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ خَاتَمًا فِي خَنْصَرِهِ الْيُمْنَى، فَقُلْتُ: مَا هَذَا؟ قَالَ: رَأَيْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ يَلْبَسُ خَاتَمَهُ هَكَذَا، وَجَعَلَ فَصَّهُ عَلَى ظَهْرِهَا، قَالَ: وَلَا يَخَالُ ابْنَ عَبَّاسٍ إِلَّا قَدْ كَانَ يَذْكُرُ «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَلْبَسُ خَاتَمَهُ كَذَلِكَ»⁵⁵⁴

Ebū Dāvūd'un yüzük takmakla ilgili açtığı babta yukarıda Yūnus'tan gelen rivâyetin yanında farklı birçok rivâyete de yer verdiği görülmektedir. Bu rivâyete yer verme amacının yüzüğün sağ ya da sol ele takılmasıyla ilgili farklı rivâyetleri bir arada sunmak olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁵⁵

14- حَدَّثَنَا أَبُو سَعِيدٍ الْأَشْجِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ بُكَيْرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: مِنَ السُّنَّةِ أَنْ يُخْفِيَ التَّشَهُدَ. حَدِيثُ ابْنِ مَسْعُودٍ حَدِيثٌ حَسَنٌ غَرِيبٌ.

⁵⁵³ Ebū Dāvūd, "Şalāt", 170, (no:944).

⁵⁵⁴ Ebū Dāvūd, "Hātem," 5 (no:4229).

⁵⁵⁵ Ebū Dāvūd, "Hātem," 5 (no:4226, 4227, 4228).

Namazda teşehhüdün gizli yapılmasına dair bu rivâyet hakkında et-Tirmizî hasen-garîb nitelemesini yapmıştır. el-Bezzar'ın *el-Müsned*'in de bu rivâyet için bu isnad dışında başka bir vecihten geldiğini bilmediğini ifade etmiştir. Tespit edildiği kadarıyla bu rivâyet sadece Yûnus kanalıyla gelmemektedir. el-Beyhaķî'nin yer verdiği rivâyete göre başka bir tarikin var olduğu görülmektedir.⁵⁵⁷ Ancak bu tarike ulaşılamamış olmasından dolayı el-Bezzâr ve diğer müelliflerin Yûnus b. Bukeyr'in de yer aldığı isnadla söz konusu rivâyete yer verdikleri yorumu yapılabilir.

15- حَدَّثَنَا هَنَّادٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ بُكَيْرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، قَالَ: حَدَّثَنِي دَاوُدُ بْنُ الْخَصِينِ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: رَدَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ابْنَتَهُ زَيْنَبَ عَلَى أَبِي الْعَاصِ بْنِ الرَّبِيعِ بَعْدَ سِتِّ سِنِينَ بِالنِّكَاحِ الْأَوَّلِ، وَلَمْ يُحْدِثْ نِكَاحًا.

هَذَا حَدِيثٌ لَيْسَ بِإِسْنَادِهِ بَأْسٌ، وَلَكِنْ لَا نَعْرِفُ وَجْهَ هَذَا الْحَدِيثِ، وَلَعَلَّهُ قَدْ جَاءَ هَذَا مِنْ قَبْلِ دَاوُدَ بْنِ خُصَيْنٍ مِنْ قَبْلِ
حَفْظِهِ 558

Hız. Peygamber'in, kızı Zeyneb'i altı yıl sonra (Müslüman olduğunda) Ebu'l- 'Âş b. Rabî'e yeni bir nikaha gerek duymayarak ilk nikahı ile dönmesine müsaade ettiğiyile ilgili bu rivâyetin isnadı hakkında et-Tirmizî, *leyse bi isnâdihi be's*/ "isnâdında sakınca yoktur" ifadesini kullanmıştır. Fakat bu rivâyetin gerçek yönünü bilmediğini bunun Dāvūd b. Huşayn'ın hafızasının zayıflığından kaynaklanmış olabileceğini söylemiştir. Ancak aynı

⁵⁵⁶ et-Tirmizî, "Salât," 217 (no:291); Ebū Dāvūd, "Salât," 179/180 (Tefrī' u ebvābu'r-rukū' ve's-sücūd), (no:986).

⁵⁵⁷ el-Beyhaķî, *es-Sünenu'l-Kübrā*, V/72 (no:1643).

⁵⁵⁸ et-Tirmizî, "Nikah," 43 (no:1143).

içerikte başka bir rivâyeti daha zikretmiş yukarda geçen İbn ‘Abbās rivâyetinin isnadının söz konusu rivâyetin isnadından daha iyi olduğunu belirtmiştir.⁵⁵⁹

16- دَتْنَا أَبُو سَعِيدٍ الْأَشْجُعُ، قَالَ: حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ بُكَيْرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ عَبَّادِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الرَّبِيعِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الرَّبِيعِ، عَنِ الرَّبِيعِ بْنِ الْعَوَامِ قَالَ: كَانَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دِرْعَانِ يَوْمَ أُحُدٍ، فَهَضَّ إِلَى الصَّخْرَةِ، فَلَمْ يَسْتَطِعْ، فَأَقْعَدَ طَلْحَةَ تَحْتَهُ، فَصَعِدَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْهِ حَتَّى اسْتَوَى عَلَى الصَّخْرَةِ، فَقَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: أَوْجَبَ طَلْحَةُ. وَفِي الْبَابِ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ أُمَيَّةَ، وَالسَّائِبِ بْنِ يَزِيدَ. وَهَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ غَرِيبٌ، لَا نَعْرِفُهُ إِلَّا مِنْ حَدِيثِ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ⁵⁶⁰

Bu rivâyete göre Uhud Savaşı’nda Hz. Peygamber’in iki zırhının ağırlığından dolayı çıkmak istediği yere çıkamamış, Talha b. ‘Ubeydullāh’ın Hz. Peygamber’ e yardım etmiştir. Bu rivâyet hakkında et-Tirmizî, Muhammed b. İshāk dışında başka birinden geldiğini bilmediğini ifade etmiştir. Bizim de tespit edebildiğimiz kadarıyla bu rivâyet bu şekliyle İbn İshāk’tan gelmektedir. Farklı isnadla nakledilen Benzer rivâyetlere bakıldığında da Ebū Dāvūd ve İbn Māce sadece Hz. Peygamber’in Uhud günü iki zırh giydiği kısmını içeren rivâyetlere yer verdikleri görülmektedir.⁵⁶¹

17- حَدَّثَنَا أَبُو مُوسَى الْأَنْصَارِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ بُكَيْرٍ قَالَ: حَدَّثَنِي عُثْمَانُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: سئِلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ وَرَقَةَ، فَقَالَتْ لَهُ خَدِجَةُ: إِنَّهُ كَانَ صَدَقَكَ وَلَكِنَّهُ مَاتَ قَبْلَ أَنْ تَظْهَرَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَرَيْتُهُ فِي الْمَنَامِ وَعَلَيْهِ ثِيَابٌ بَيَاضٌ، وَلَوْ كَانَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ لَكَانَ عَلَيْهِ لِبَاسٌ غَيْرُ ذَلِكَ.

هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ وَعُثْمَانُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ لَيْسَ عِنْدَ أَهْلِ الْحَدِيثِ بِالْقَوِيِّ.⁵⁶²

⁵⁵⁹ et-Tirmizî, “Nikāh,” 43 (no:1144).

⁵⁶⁰ et-Tirmizî, “Cihād,” 17 (no:1692).

⁵⁶¹ Bkz. Ebū Dāvūd, “Cihād,” 68 (no:2590); İbn Māce, “Cihād,” 18 (no:2806).

⁵⁶² et-Tirmizî, “Ru’yā,” 10 (no:2288).

et-Tirmizî, Varaka b. Nevfel hakkındaki bu rivâyetin garîb olduğunu ifade

etmiştir.

18- حَدَّثَنَا هَنَّادٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ بُكَيْرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زِيَادٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ كَعْبِ الْقُرْظِيِّ قَالَ: حَدَّثَنِي مَنْ، سَمِعَ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ، يَقُولُ: خَرَجْتُ فِي يَوْمٍ شَاتٍ مِنْ بَيْتِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَقَدْ أَخَذْتُ إِهَابًا مَغْطُونًا فَجَوَّيْتُ وَسَطَهُ فَأَدْخَلْتُهُ عُنْقِي، وَشَدَدْتُ وَسْطِي فَحَزَمْتُهُ بِخُوصِ النَّخْلِ، وَإِنِّي لَشَدِيدُ الْجُوعِ، وَلَوْ كَانَ فِي بَيْتِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَعَامٌ لَطَعِمْتُ مِنْهُ فَخَرَجْتُ أَلْتَمِسُ شَيْئًا فَمَرَرْتُ بِيَهُودِيٍّ فِي مَالٍ لَهُ وَهُوَ يَسْقِي بِبِكْرَةٍ لَهُ فَأَطْلَعْتُ عَلَيْهِ مِنْ ثَلَمَةٍ فِي الْحَائِطِ. فَقَالَ: مَا لَكَ يَا أَعْرَابِي؟ هَلْ لَكَ فِي كُلِّ دَلْوٍ بِتَمْرَةٍ؟ قُلْتُ: نَعَمْ، فَأَفْتَحَ الْبَابَ حَتَّى أَدْخُلَ فَفَتَحَ فَدَخَلْتُ فَأَعْطَانِي دَلْوَهُ فَكُلَّمَا نَزَعْتُ دَلْوًا أَعْطَانِي تَمْرَةً حَتَّى إِذَا امْتَلَأْتُ كَفَيْتُ أَرْسَلْتُ دَلْوَهُ وَقُلْتُ: حَسْبِي فَأَكَلْتُهَا ثُمَّ جَرَعْتُ مِنَ الْمَاءِ فَشَرِبْتُ ثُمَّ جِئْتُ الْمَسْجِدَ، فَوَجَدْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيهِ.

هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ غَرِيبٌ⁵⁶³

Ali b. Ebî Tâlib'in hurma karşılığı bir Yahudi'ye yardım ettiğiyle ilgili bu rivâyet için görüldüğü üzere et-Tirmizî "hasen- garîb" olduğunu ifade etmiştir.

19- حَدَّثَنَا هَنَّادٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ بُكَيْرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ قَالَ: حَدَّثَنِي يَزِيدُ بْنُ زِيَادٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ كَعْبِ الْقُرْظِيِّ قَالَ: حَدَّثَنِي مَنْ، سَمِعَ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ، يَقُولُ: إِنَّا لَجُلُوسٌ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْمَسْجِدِ إِذْ طَلَعَ مُصْعَبُ بْنُ عُمَيْرٍ مَا عَلَيْهِ إِلَّا بُرْدَةٌ لَهُ مَرْفُوعَةٌ بِفَرْوٍ فَلَمَّا رَأَاهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَكَى لِلَّذِي كَانَ فِيهِ مِنَ النِّعْمَةِ وَالَّذِي هُوَ الْيَوْمَ فِيهِ، ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كَيْفَ بِكُمْ إِذَا عَدَا أَحَدُكُمْ فِي خَلَةٍ وَرَاحَ فِي خَلَةٍ وَوَضِعَتْ بَيْنَ يَدَيْهِ صَحْفَةٌ وَرُفِعَتْ أُخْرَى وَسَتَرْتُمْ بُيُوتَكُمْ كَمَا تُسْتَرُّ الْكَعْبَةُ؟ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ نَحْنُ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مِمَّا نَتَفَرَّغُ لِلْعِبَادَةِ وَنُكْفَى الْمُؤَنَّةَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَأَنْتُمْ الْيَوْمَ خَيْرٌ مِنْكُمْ يَوْمَئِذٍ.

⁵⁶³ et-Tirmizî, "Sıfatu'l- Kıyâme," 34 (no:2473).

هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ غَرِيبٌ، وَيَزِيدُ بْنُ زِيَادٍ هُوَ: ابْنُ مَيْسَرَةَ وَهُوَ مَدِينِيٌّ، وَقَدْ رَوَى عَنْهُ مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ، وَعَيْرٌ وَاحِدٌ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ وَيَزِيدُ بْنُ زِيَادٍ الدِّمَشْقِيُّ الَّذِي رَوَى عَنِ الزُّهْرِيِّ رَوَى عَنْهُ وَكَيْعٌ وَمَرْوَانَ بْنُ مُعَاوِيَةَ وَيَزِيدُ بْنُ أَبِي زِيَادٍ كُوفِيٌّ، رَوَى عَنْهُ سَفْيَانُ وَشُعْبَةُ وَابْنُ عُيَيْنَةَ، وَعَيْرٌ وَاحِدٌ مِنَ الْأَئِمَّةِ. 564

Bu rivâyette bolluğun arttığı bir ortamda kişinin kendini ibadete daha iyi bir şekilde verip veremeyeceğine dair ashâbla Hz. Peygamber'in bir diyalogunu içeren bu rivâyet hakkında et-Tirmizî hasen-garîb olduğunu ifade etmiştir.

20- حَدَّثَنَا هَنَّادٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ بُكَيْرٍ قَالَ: حَدَّثَنِي عُمَرُ بْنُ ذَرٍّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُجَاهِدٌ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: كَانَ أَهْلُ الصُّفَّةِ أَضْيَافَ أَهْلِ الْإِسْلَامِ لَا يَأْوُونَ عَلَى أَهْلِ وَلَا مَالٍ، وَاللَّهِ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ إِنْ كُنْتُ لِأَعْتَمِدَ بِكَبِدِي عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْجُوعِ وَأَشُدُّ الْحَجَرَ عَلَى بَطْنِي مِنَ الْجُوعِ وَلَقَدْ قَعَدْتُ يَوْمًا عَلَى طَرِيقِهِمُ الَّذِي يَخْرُجُونَ فِيهِ فَمَرَّ بِي أَبُو بَكْرٍ فَسَأَلْتُهُ عَنْ آيَةٍ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ مَا أَسْأَلُهُ إِلَّا لِيَسْتَنْبِغَنِي، فَمَرَّ وَلَمْ يَفْعَلْ ثُمَّ مَرَّ بِي عُمَرُ فَسَأَلْتُهُ عَنْ آيَةٍ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ مَا أَسْأَلُهُ إِلَّا لِيَسْتَنْبِغَنِي، فَمَرَّ وَلَمْ يَفْعَلْ ثُمَّ مَرَّ أَبُو الْقَاسِمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَبَسَّمَ حِينَ رَأَيْتِي وَقَالَ: أَبَا هُرَيْرَةَ قُلْتُ: لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: الْحَقُّ، وَمَضَى فَاتَّبَعْتُهُ وَدَخَلَ مَنْزِلَهُ فَاسْتَأْذَنْتُ فَأَذِنَ لِي فَوَجَدَ قَدْحًا مِنْ لَبَنٍ فَقَالَ: مِنْ أَيْنَ هَذَا اللَّبَنُ لَعُمْرُ؟ قِيلَ: أَهْدَاهُ لَنَا فُلَانٌ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَبَا هُرَيْرَةَ قُلْتُ: لَبَّيْكَ. فَقَالَ الْحَقُّ إِلَى أَهْلِ الصُّفَّةِ فَأَدْعُهُمْ، وَهُمْ أَضْيَافُ أَهْلِ الْإِسْلَامِ لَا يَأْوُونَ عَلَى أَهْلِ وَلَا مَالٍ إِذَا آتَتْهُ صَدَقَةٌ بَعَثَ بِهَا إِلَيْهِمْ وَلَمْ يَتَنَاولُوا مِنْهَا شَيْئًا وَإِذَا آتَتْهُ هَدِيَّةٌ أَرْسَلَ إِلَيْهِمْ فَأَصَابَ مِنْهَا وَأَشْرَكَهُمْ فِيهَا، فَسَأَعَنِي ذَلِكَ وَقُلْتُ: مَا هَذَا الْقَدْحُ بَيْنَ أَهْلِ الصُّفَّةِ وَأَنَا رَسُولُهُ إِلَيْهِمْ فَسَيَأْمُرُنِي أَنْ أُدِيرَهُ عَلَيْهِمْ فَمَا عَسَى أَنْ يُصِيبَنِي مِنْهُ، وَقَدْ كُنْتُ أَرْجُو أَنْ أُصِيبَ مِنْهُ مَا يُغْنِينِي وَلَمْ يَكُنْ بَدٌّ مِنْ طَاعَةِ اللَّهِ وَطَاعَةِ رَسُولِهِ، فَأَتَيْتُهُمْ فَدَعَوْتُهُمْ فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ فَأَخَذُوا مَجَالِسَهُمْ فَقَالَ: أَبَا هُرَيْرَةَ، خُذِ الْقَدْحَ وَأَعْطِهِمْ فَأَخَذْتُ الْقَدْحَ فَجَعَلْتُ أَنَاوِلُهُ الرَّجُلَ فَيَشْرَبُ حَتَّى يَرَوِي، ثُمَّ يَرُدُّهُ فَأَنَاوِلُهُ الْآخَرَ حَتَّى انْتَهَيْتُ بِهِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَدْ رَوَى الْقَوْمُ كُلُّهُمْ فَأَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْقَدْحَ فَوَضَعَهُ عَلَى يَدَيْهِ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ فَتَبَسَّمَ فَقَالَ: أَبَا هُرَيْرَةَ اشْرَبْ، فَشَرِبْتُ ثُمَّ قَالَ: اشْرَبْ فَلَمْ أَزَلْ أَشْرَبُ، وَيَقُولُ: اشْرَبْ حَتَّى قُلْتُ: وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ مَا أَجِدُ لَهُ مَسَلَكًا، فَأَخَذَ الْقَدْحَ فَحَمِدَ اللَّهَ وَسَمَّى ثُمَّ شَرِبَ.

هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ. 565

⁵⁶⁴ et-Tirmizî, "Sıfatu'l- Kıyâme," 35 (no:2476).

⁵⁶⁵ et-Tirmizî, "Sıfatu'l- Kıyâme," 36 (no:2477).

Hız. Peygamber'e ikram edilen az miktardaki süt ile Ashâb-ı Suffe'nin tümünün doyduguyla ilgili bu rivâyete el-Buḥārî farklı bir tarikle yer vermiş⁵⁶⁶, et-Tirmizî de Yûnus b. Bukeyr'in isnadında yer aldığı bu rivâyet için hasen-sahih olduğunu ifade etmiştir.

21- حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ بُكَيْرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ عَبَّادِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ، قَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَذَكَرَ سِدْرَةَ الْمُنْتَهَى، قَالَ: يَسِيرُ الرَّابِئُ فِي ظِلِّ الْفَنَنِ مِنْهَا مِائَةَ سَنَةٍ، أَوْ يَسْتَتِظِلُّ بِظِلِّهَا مِائَةَ رَاكِبٍ، شَكَ يَحْيَى، فِيهَا فِرَاشُ الذَّهَبِ كَأَنَّ ثَمَرَهَا الْقِلَاقُ. هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ غَرِيبٌ. 567

et-Tirmizî'nin "sıfatu'l-cennet" babında yer verdiği bu rivâyete göre Hz. Peygamber, "Sidretü'l-Müntehâ'dan bahsetmiş ve şöyle söylemiştir: "Binitli bir kişi Sidretü'l-Müntehâ'nın bir dalının gölgesinde yüz yıl gölgelenir ya da yüz binitli onun gölgesinde gölgelenir. (Şüphe eden râvî Yahya'dır) Sidretü'l-Müntehâ'da altın kelebekler vardır ve o ağacın meyveleri büyüklük olarak testiler gibidir." Tespit edilebildiği kadarıyla bu rivâyetin başka bir tarikle bize ulaştığı tespit edilememiştir. Dolayısıyla bu rivâyet ferd bir rivâyet olarak görünmektedir.

22- حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ بُكَيْرٍ، عَنْ طَلْحَةَ بْنِ يَحْيَى، عَنْ مُوسَى، وَعِيسَى، ابْنِي طَلْحَةَ عَنْ أَبِيهِمَا طَلْحَةَ، أَنَّ أَصْحَابَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالُوا لِأَعْرَابِيٍّ جَاهِلٍ: سَلُّهُ عَمَّنْ قَضَى نَحْبَهُ مَنْ هُوَ؟ وَكَانُوا لَا يَجْتَرِئُونَ عَلَى مَسْأَلَتِهِ يُوقِرُونَهُ وَيَهَابُونَهُ، فَسَأَلَهُ الْأَعْرَابِيُّ فَأَعْرَضَ عَنْهُ، ثُمَّ سَأَلَهُ فَأَعْرَضَ عَنْهُ، ثُمَّ سَأَلَهُ فَأَعْرَضَ عَنْهُ، ثُمَّ إِنِّي أَطَّلَعْتُ مِنْ بَابِ الْمَسْجِدِ وَعَلَيَّ ثِيَابٌ خُضْرٌ، فَلَمَّا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: أَيْنَ السَّائِلُ عَمَّنْ قَضَى نَحْبَهُ؟ قَالَ الْأَعْرَابِيُّ: أَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: هَذَا مِمَّنْ قَضَى نَحْبَهُ.

⁵⁶⁶ el-Buḥārî, "İsti'zân," 14 (no:6240), "Rikāk," 17 (no:6452).

⁵⁶⁷ et-Tirmizî, "Şifatu'l-Cennet," 9 (no:2541).

هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ غَرِيبٌ، لَا نَعْرِفُهُ إِلَّا مِنْ حَدِيثِ يُونُسَ بْنِ بُكَيْرٍ.⁵⁶⁸

et-Tirmizî'nin yer verdiği bu rivâyete ashâb bir bedeviye: “Adağını yerine getirip şehîd olacakların kimler olduğunu Hz. Peygamber’e sormasını istemiş, Hz. Peygamber önce cevap vermemiş ancak daha sonra Talha b. ‘Ubeydullâh’ı kastederek “İşte şu bakan kimse onlardandır” buyurmuştur. et-Tirmizî, bu rivâyetin sadece Yûnus b. Bukeyr’dan bilindiğini ifade etmiştir.

23- حَدَّثَنَا الْأَنْصَارِيُّ إِسْحَاقُ بْنُ مُوسَى، قَالَ: حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ بُكَيْرٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ قَالَ: حَدَّثَنِي الرَّهْرِيُّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّهَا قَالَتْ: أَوَّلُ مَا ابْتَدَيْتُ بِهِ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ النَّبُوءَةِ حِينَ أَرَادَ اللَّهُ كَرَامَتَهُ وَرَحْمَةَ الْعِبَادِ بِهِ أَنْ لَا يَرَى شَيْئًا إِلَّا جَاءَتْ كَفَلَقِ الصُّبْحِ، فَمَكَتَ عَلَيَّ ذَلِكَ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ يَمَكْتُ، وَحَبِيبَ إِلَيْهِ الْخَلْوَةُ فَلَمْ يَكُنْ شَيْءٌ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ أَنْ يَخْلُو.

هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ غَرِيبٌ⁵⁶⁹

Hz. ‘Âiše’den gelen bu rivâyette Peygamberliğin ilk başlangıcında Allah’ın Hz. Peygamber’e gördüğü her rüyanın sabah aydınlığı gibi aynen çıkması şeklinde ikramda bulunduğu daha sonra da kendisine yalnızlığın sevdirdiği anlatılmaktadır. et-Tirmizî'nin hasen-sahih-garîb dediği bu rivâyeti başka bir tarikten el-Buḥārî ve Müslim de rivâyet etmiştir.⁵⁷⁰

25- حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ بُكَيْرٍ، عَنِ النَّضْرِ أَبِي عُمَرَ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: اللَّهُمَّ أَعِزَّ الْإِسْلَامَ بِأَبِي جَهْلٍ بْنِ هِشَامٍ أَوْ بِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ قَالَ: فَأَصْبَحَ فَعَدَا عُمَرُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَلَمَ.

هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ مِنْ هَذَا الْوَجْهِ. وَقَدْ تَكَلَّمَ بَعْضُهُمْ فِي النَّضْرِ أَبِي عُمَرَ، وَهُوَ يَزُوي مَنَاكِبِ.⁵⁷¹

⁵⁶⁸ et-Tirmizî, “Tefsîru’l-Ḳur’ân,” 34 (no:3203), “Menâkıb,” 22 (no:3742).

⁵⁶⁹ et-Tirmizî, “Menâkıb,” 6 (no:3632).

⁵⁷⁰ el-Buḥārî, “Ta’bîr,” 1 (no:6982); Müslim, “İman,” 73 (no:252).

⁵⁷¹ et-Tirmizî, “Menâkıb,” 18 (no:3683).

İbn ‘Abbās’tan gelen bu rivâyette Hz. Peygamber’in: “Allah’ım! İslam’ı, Ebū Cehil b. Hişām veya Ömer b. Haṭṭāb ile kuvvetlendir” şeklinde dua ettiği ve sabah olunca Ömer’in, Hz. Peygamber’e gelerek Müslüman olduğu aktarılmaktadır. et-Tirmizī bu rivâyetin mevcut haliyle garîb olduğunu ifade etmiştir.

26- حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ بُكَيْرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ عُبَيْدِ بْنِ السَّبَّاقِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: لَمَّا ثَقُلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَبَطَتْ وَهَبَطَ النَّاسُ الْمَدِينَةَ، فَدَخَلْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَدْ أَصَمْتُ فَلَمْ يَتَكَلَّمْ، فَجَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَضَعُ يَدَيْهِ عَلَيَّ وَيَرْفَعُهُمَا فَأَعْرِفُ أَنَّهُ يَدْعُو لِي.
هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ غَرِيبٌ.⁵⁷²

Üsâme b. Zeyd’in şöyle demiştir: “Rasûlullah (s.a.v.)’in hastalığı ağırlaşınca tüm insanlar gibi bende Medîne’ye geldim. Yanına girdim, susuyor, konuşamıyordu. Rasûlullah (s.a.v.), ellerini üzerime koyup kaldırdı. Kendisinin bana dua ettiğini anladım. et-Tirmizī bu rivâyetin hasen-garîb olduğunu söylemiştir.

27- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي شُعَيْبٍ الْحَرَّانِيُّ قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ مَالِكِ بْنِ أَبِي عَامِرٍ، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ، فَقَالَ يَا أَبَا مُحَمَّدٍ أَرَأَيْتَ هَذَا الْيَمَانِيَّ، يَعْنِي أَبَا هُرَيْرَةَ، أَهْوَأَعْلَمُ بِحَدِيثِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْكُمْ؟ نَسْمَعُ مِنْهُ مَا لَا نَسْمَعُ مِنْكُمْ، أَوْ يَقُولُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا لَمْ يَقُلْ. قَالَ: أَمَا أَنْ يَكُونَ سَمِعَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا لَمْ نَسْمَعْ عَنْهُ، وَذَلِكَ أَنَّهُ كَانَ مَسْكِينًا لَا شَيْءَ لَهُ ضَيْفًا لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَدُهُ مَعَ يَدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَكُنَّا نَحْنُ أَهْلُ بِيُوتَاتٍ وَغَنَى، وَكُنَّا نَأْتِي رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَرَفِي النَّهَارِ، لَا أَشْتُكَ إِلَّا أَنَّهُ سَمِعَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا لَمْ نَسْمَعْ، وَلَا تَجِدُ أَحَدًا فِيهِ خَيْرٌ يَقُولُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا لَمْ يَقُلْ.
هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ غَرِيبٌ، لَا نَعْرِفُهُ إِلَّا مِنْ حَدِيثِ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ.

⁵⁷² et-Tirmizī, “Menākıb,” 41, (no:3817).

Bu rivâyette bir adamın Talha b. 'Ubeydullah'a gelip; "Ey Ebū Muhammed şu Yemenli Ebū Hureyre sizden daha mı âlim? Nitekim sizlerden işitmediğiniz hadisleri ondan işitiyoruz. Yoksa Peygamber'in (s.a.v.) söylemediği şeyleri mi söylüyor?" dediği ve Talha'nın da: "Gerçek şu ki o bizim işitmediğimiz şeyleri işitmiştir. Bunda kuşkumuz yok çünkü kendisi fakir ve yoksul olup hiçbir şeyi yoktu. Rasûlullah'ın (s.a.v.) misafiri olarak Suffeliler arasında kalmaktaydı eli Peygamber'in (s.a.v.) eliyle beraberdi. Bizler ise ev, bark ve servet sahibi idik. Rasûlullah (s.a.v.)'in yanına gündüzün iki ucunda yani sabah akşam ancak gelebiliyorduk. Ebū Hureyre'nin bizim duymadığımız şeyleri duyması konusunda hiç şüphe etmiyorum. Değil Ebū Hureyre iman ve hayır sahibi hiçbir kimseyi Rasûlullah (s.a.v.)'in söylemediği bir şeyi onun sözüymüş gibi söylemiş bir halde bulamazsın" şeklinde cevap verdiği aktarılmaktadır.

Mürciîlikle itham edilen Yūnus b. Bukeyr'den hadis rivâyetine bakıldığında görüldüğü üzere genelde Kütüb-i Sitte müelliflerinin onun rivayetlerine ya Ebū Dāvūd'da görüldüğü üzere rivâyetteki ziyadeliği ve bunun nedenini açıklamak için yer verildiğini ya da et-Tirmizî'nin açıklamalarından da anlaşılacağı üzere yer verdiği Yūnus'un rivayetlerinin yalnızca onun kanalıyla gelen hali bilindiğinden yani söz konusu rivâyetlerin ferd olmalarından dolayı eserlerde yer aldığı görülmüştür.

Yūnus b. Bukeyr'in Mürciî olmasının yanında zabt bakımından da çok iyi değerlendirmelerde bulunulmamıştır. Ancak onun eserlerde yer alan rivâyetlerinden hareketle bu rivâyetlerin genelde menâkıba dair ve daha çok bir olay ya da durum tasviri örgüsü içinde rivâyetlerinin yer aldığını görmekteyiz. Bu tarz rivâyetlerine yer verilmesi

---

⁵⁷³ et-Tirmizî, "Menâkıb," 47 (no:3837).

onun bid'at ehlinden olmasıyla değil, ancak aynı zamanda tarihçi bir kimliği olduğuyula da ilgili olmalıdır. Nitekim gerek rivâyetlerin senedlerinden gerekse ricâl kaynaklarında onun hakkında yer verilen bilgilerden, İbn İshâk ile yakın bir ilişkisi olduğuna hatta onun da Meğazî sahibi olduğu bilgisine ulaşmaktayız.

Hâricî, Cehmî ve Mürciî râvîler arasından seçilen râvîlerin Kütüb-i Sitte özelinde bu eserlerde rivâyetlerinin bulunma nedenlerinin ortaya konmasına yönelik bir inceleme yapılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak bid'at ehlinden olmak bir râvîden hadis rivâyetinin terki için tek başına bir sebep olarak görülmemiştir. Râvînin âlimlerce zabtı bakımından kabul görmesi ve rivâyet malzemesini koruma gayreti râvînin bid'at ehlinden olmasının önüne geçmiştir yorumu yapılabilmektedir. Nitekim el-Buḥārî'nin kendisinden hadis rivâyetinde bulunduğu hocası Yahyâ b. Şâlih bu duruma iyi bir örnektir.

Örneklerden de anlaşılacağı üzere bir rivâyetin mevcut tarikleri içerisinde daha iyi olmasından dolayı veya bir konuyla ilgili mevcut rivâyetler arasındaki lafız farklılıklarına işaret etmek adına yahut bir konuyla ilgili zayıf görünen rivâyetleri destekleme adına yani şevâhid türünden olmak üzere bid'at ehlinden olmakla itham edilen râvîlerden de hadis rivâyetine yer verilmiştir.

SONUÇ

Rivâyet yoluyla aktarılan Hz. Peygamber'in öğretileri, söz ve uygulamaları, önemli bir müracaat kaynağı olarak Müslümanların her dönemde ilgi odağı olmuştur. Bu rivâyetlerin, kayda alınması, derlenmesi ve bir literatür içerisinde tasnif edilerek sisteme kavuşturulması iki asırlık bir süreci gerektirmiş ve bu rivâyetler bundan sonraki asırlarda devam ederek gelişen ve çeşitlenen literatür içerisinde ele alınıp değerlendirilmeye çalışılmıştır. Rivâyetlerin neden ve nasıl değerlendirileceğini, bir yandan Hadis malzemesinin gelişim tarihine ve bunu etkileyen unsurlara dair tespit ve tasavvurlar diğer yandan rivayetin içeriğini yanlış veya yetersiz ellerden nasıl korunabileceğine ilişkin ortaya konan tutum ve kaideler oluşturmuştur.

Hadis tarihi, rivâyetlerin ister taşıyıcı ister koruyucu ve yorumlayıcı mahiyette olsun insan etkisine son derece açık olduğunu göstermektedir. İlk iki asır için düşünüldüğünde, rivâyetleri aktaran râvîlerin gerek hafıza ve anlama gibi birikim seviyeleri ile ilgili yeterliliklerinden kaynaklanan, gerekse çeşitli siyasi veya akidevî kendi kabul ve düşüncelerini delillendirmek veya yaymak amacıyla 'Hadis'in gücünden yararlanma yoluna gittikleri/gidebilecekleri endişesinden kaynaklansın, râvînin bu açılardan araştırılmasını önemseyen bir usul benimsenmiş ve bilahare geliştirilmiştir. Bu suretle; rivâyetleri aktaran râvîlerden oluşan ve aralarındaki bağın niteliğini ifade eden isnad, bu değerlendirmelerin temelini oluşturunca, kaynak sormak ve bu kaynakların (râvîlerin) kimliklerini, yeterlilik ve güvenilirliklerini araştırmak zorunlu olmuştur.

Zaman içerisinde râvî tenkidine yönelik prensipler ve kriterler ortaya konmuş ve bu kriterler zamanla Hadis ilminin bir alt disiplini olarak râvînin hadis rivâyeti bakımından yeterliliğini ve güvenilirliğinin tespitini gaye edinmiş olan cerh ve ta'dil ilmi içerisinde yerini almıştır. Râvînin güvenilirliği bağlamında araştırılan bir yön de onun

itikâdî düşünce ve aidiyetinin mahiyeti olmuştur. Açık siyasi gruplaşmalar (firkalar) dışında kalan itikâdî düşünce veya aidiyetlerin belirlenmesi, isimlendirilmesi ve bid'at ehli olarak tanımlanmasının -ağırlıklı olarak- ehli hadis tarafından yapıldığı söylenmelidir. Ehl-i Hadis tarafından bid'at ehli olarak telakki edilen başlıca firkalar ise Havâric, Şîa, Mürcie, Cehmiyye ve Kaderiyye olmuştur.

Sonraki dönemlerde bid'at ehlinden hadis rivâyetinin kabulüne dair tartışmalarda bulunulmuş, te'lif edilen Hadis Usûlü'ne ilişkin eserlerde de bu konu ele alınmıştır. İmam Mâlik gibi ehl-i bid'atten hadis rivâyetinin kesinlikle kabul edilmeyeceği görüşünde olanların yanı sıra genel kanaat, mezhebinin propagandasını yapmadığı ve kendi mezhebi lehine hadis uydurmayı helal görmediği müddetçe bid'at ehlinden de hadis rivâyetinin kabul edilmesi yönünde olmuştur.

Tezde, hadisçilerin ehl-i bid'atten hadis rivâyeti konusunda teorik tartışma zemininin yanında uygulamada nasıl bir yol takip ettiklerine, bu bağlamda bid'at ehli ifadesi ile Ehl-i Hadis'in tam olarak neyi kastettiğine ve itikâdî bakımdan cerh etmenin elimizdeki rivâyet malzemesine etkilerine dair bir yorumda bulunma amaçlanmıştır. Bu amaçla hicrî üçüncü asra ait bazı ricâl kaynaklarından yararlanılarak bid'at ehli olmakla tenkit edilen râvîler ve bu râvîleri tenkit eden münekkidlerin kullandıkları ifadeler tespit edilmeye ve bu ifadelerden yola çıkılarak Ehl-i Hadis'in tasavvurunda bid'at ehlinin neye tekabül ettiğine dair ipuçları elde edilmeye çalışılmıştır.

Ehl-i Hadis tarafından bid'at ehli olmakla cerh edilen râvîler hakkında genelde, nispet edildikleri fırkaya göre “Hâricî, Mürcî” vb. ifadelerin yanı sıra “mâilu'n 'ani'l-ħaḡ/mâilu'n 'ani't-ḡarîḡ (haktan/yoldan sapmış), zâiḡ (sapmış/sapkın) gibi ifadelerin kullanılması itikad bakımından cerh edilen râvîlere bakışı yansıtmaktadır.

Araştırma neticesinde söylenebilir ki; Ehl-i Hadis tarafından bid'at ehli, ya da yukarıda geçen sapkın, haktan sapmış gibi ifadelerle itham edilen râvîlerden hadis rivâyetine bakıldığında, (bu tezde incelenen Hâricî, Cehmî ve Mürcîî râvîler bağlamında) bu râvîler arasında rivâyeti tespit edilemeyenler olduğu gibi kendilerinden ciddi miktarda rivâyette bulunulanların da olduğu görülmüştür. Örnek olarak seçilen tüm râvîler ve onlardan gelen rivâyetlerin incelenmesinden sonra görülmüştür ki bid'at ehlinden olmak tek başına râvînin hadis rivâyetinde terkine sebep olarak görülmemiş, bid'at ehlinden olmak ile râvînin hadisçilik yönü ayrı değerlendirilmiştir. Buna cerh ve ta'dil âlimlerinin râvîler hakkındaki ifadelerinden de ulaşılmaktadır. Tezde görüldüğü üzere bid'at ehlinden olarak bir fırkaya nispet edilip aynı zamanda mutkin, sika vb. ifadelerle de ta'dil edilen birçok râvî bulunmaktadır. Aḥmed b. Ḥanbel'in, Bişr b. es-Serî hakkında Cehmî olduğunu ancak aynı zamanda şaşırtıcı şekilde mutkin bir râvî olduğunu ifade etmesi, aynı şekilde Yaḥyâ b. Şâlih'in de Cehmî olduğunun yanında itkan vasfını haiz olduğuna dair ifadeler bu durumu yansıtan örneklerdendir.

Râvînin mezhebinin propagandasını yapan bir dâî olması da hadis rivâyetinde dikkat edilecek hususlardan sayılmıştır. Ancak incelenen râvîler arasında dâî olduğu söylenmekle beraber kendisinden ciddi miktarda hadis rivâyetine yer verilmiş örneklere de rastlanmıştır. Örneğin, Mürcîî olduğu ifade edilen Ebū Mu'âviye Muḥammed b. Ḥâzîm'in propagandacı bir tavrının olduğu hatta onun kendi ifadesiyle dâî olduğunu söylediği aktarılmıştır. Buna rağmen ed-Dârimî, Aḥmed b. Ḥanbel ve Kütüb-i Sitte müelliflerinin Ebū Mu'âviye'nin rivâyetlerine yer verdikleri tespit edilmiştir. Ancak onun el-A'meş'ten dinledikleri dışındaki rivâyetlerinde ızdırap bulunduğu bilgisinden hareketle Ebū Mu'âviye'nin söz konusu eserlerdeki rivâyetlerine bakıldığında, bunların çok büyük bir kısmının el-A'meş'ten aldığı rivâyetler olduğu görülmüştür. Kısacası bid'at ehlinden olmanın yanında mezhebinin dâîsi olmak da hadis rivâyeti söz konusu

olduğunda râvînin, rivâyetleri tahammül ve edadaki yeterliliğinden sonra göz önünde bulundurulmuş görülmektedir.

Rivâyeti tespit edilemeyen râvîler için ise hadis rivâyeti ile özel bir meşguliyetlerinin olmadığı, bundan dolayı rivâyetlerine ulaşamadığı ihtimali öne çıkmaktadır. Nitekim bu râvîlerin biyografik bilgilerinden de bu durum anlaşılmaktadır. Hadis rivâyetiyle ilgili olan râvîlerin kimlerden hadis dinlediği ya da kimlerin onlardan rivâyet aldıklarına dair bilgiler yer alırken, rivâyeti tespit edilemeyen râvîler için bu tarz bilgilere kaynaklarda rastlanılmamıştır. Örneğin, Hâricîlerin liderlerinden olan Nâfi' b. el-Ezrak ve Necde b. 'Âmir için bu durum söz konusudur. Onlardan nakledilen bir rivâyet tespit edilemese de İbn 'Abbâs'la aralarındaki soru-cevap diyalogunu aktaran anlatımlar bize ulaşmaktadır. Bir diğer örnek olarak Cehmîlikle itham edilen Ğassân b. Muhammed el-Mervezî ile hakkında hem Cehmî hem de Mürcîlik ithamı bulunan Ebû Muṭî' el-Belḥî de zikredilebilir. Her iki râvînin de rivâyetleri tespit edilememiş olup her ikisinin de kadılık görevinde bulunduğu bilgilerinden yola çıkılarak bu kişilerin meslekî konularından dolayı hadis rivâyetiyle özel bir ilgilerinin bulunmadığı, bu yüzden rivâyetlerine ulaşamamış olduğu muhtemel gözükmektedir.

Âlimlerin, bid'at ehlinden olmakla itham edilmiş râvîlerin rivâyetlerine yer verme durumlarına dair ise tespit edilebildiği kadarıyla söz konusu râvîlerden genellikle salat, taharet, buyu' gibi ibadet ve ahkâma dair rivâyetlerin nakledildiği görülmüştür. Yûnus b. Bukeyr ile rivâyetlerine ancak Kütüb-i Sitte sonrası eserlerde rastladığımız Süleym b. Müslim gibi Mekkî nisbeli olan râvîlerden, hadis rivâyeti bakımından iyi bir derecede kabul edilmeseler dahi, Mekke, Kâbe ve hac menâsikine dair haberlerin nakledildiği tespit edilmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde hadis kaynaklarında özellikle Kütüb-i Sitte'de rivâyetlerine yer verilen râvîler üzerinden bid'at ehlinden rivâyete yer vermenin nedenlerine dair küçük bir incelemede bulunulmuştur. Buna göre bid'at ehli olmakla itham edilen bir râvîden yer verilen rivâyetin yalnızca ondan gelmesi yani ferd olması durumunda, ya da benzer içerikteki diğer rivâyetlerle karşılaştırılıp lafız farklılıklarına işaret etmek üzere ya da bir rivâyetin birden fazla tariki olduğunu belirtmek amacıyla yani şevâhid olarak yer verildiği görülmüştür.

Bid'at ehlinden olmakla cerh edilme görüldüğü üzere hadis rivâyeti söz konusu olduğunda öncelikli bir prensip olarak tutulmamış, öncelikli olarak râvînin, hadis rivâyeti ile meşguliyeti ve zabt yönü bakımından iyi bir derecede olması öncelenmiştir. Bununla birlikte zabtı bakımından çok iyi olmayan ya da hakkındaki bid'at ehlinden olduğu ithamı sabit görünen bazı râvîlerin rivâyetlerine de Kütüb-i Sitte ve öncesinde fazla rastlanmasa da Kütüb-i Sitte sonrası eserlerde yoğunluklu olarak yer alması aslında bu râvîlerden rivâyetin -eserlere girmese de- tamamen terk edilmediğini, adeta rivâyetlerin kaybolma endişesinin ağır bastığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

‘Abdullāh b. Aḥmed b. Ḥanbel, *Kitābu’s-Sunne*, thk. Muḥammed b. Sa‘īd b. Sālim el-Ḳahtānī, Dāru İbni’l-Kayyim, 1986.

‘Abdurrezzāk eş-Şan‘ānī (ö. 211/826-27), *el-Muşannef fi’l-Ḥadīs*, thk. Ḥabību’r-Raḥmān el-‘Azamī, b.y.y., el-Meclisu’l-‘İlmī, 1403.

Ahatlı, Erdinç, “Yahyâ b. Maîn ve Cerh-Ta’dildeki Metodu”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, UÜSBE, Bursa, 1992.

Aḥmed b. Ḥanbel (ö. 241/855), *Kitābu’l-‘İlel ve Ma’rifetu’r-Ricāl*, thk. Vaşıyyullāh b. Muḥammed ‘Abbās, Riyād: Dāru’l-Ḥānī, 1422/2001.

Aḥmed b. Muḥammed b. Ḥanbel, Ebū ‘Abdillāh eş-Şeybānī, *Musnedu’l-İmām Aḥmed b. Ḥanbel*, thk. Şuayb el-Arnaût, Adil Mürşid vd., Beyrut: Müessesetu’r-Risāle, 2001.

‘Arāb Maḥmūd el-Ḥameş, *er-Ruvātu’l-Ḥadīsi’llezīne Sekete ‘aleyhim Eimmetu’l-Cerḥ ve’t-Ta’dil beyne’t-tevsīki ve’t-techīli*, Riyad: Dāru’l-Emānī, 1987.

Âşikkutlu, Emin, *Hadiste Ricāl Tenkidi Cerh ve Ta’dil İlmi*, İstanbul: İFAV, 1997.

....., *Kitābu’l-Ma’rifeti ve’t-Târih Adlı Eseri Çerçevesinde Fesevî ve Ricāl İlmindeki Yeri*, İstanbul-2000.

Aydemir, Selahattin, “İlk Müslüman Nesillerin Üstünlüğü Düşüncesi ve “İnsanların En Hayırlısı Benim asrımda Yaşayanlardır...” Rivâyetinin Tahlil ve Tenkidi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜSBE, Ankara, 2017.

Aydınlı, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, İstanbul: İFAV, 2016.

- el-Beyhakī, Ebū Bekr Aḥmed b. el-Ḥuseyn b. Ali (ö. 458/1066), *es-Sünenu's-Şağīr*, thk. 'Abdu'l-Mu'tī Emīn Ḳal'acī, Karaçi: Cāmi'atu'd-Dirāsati'l-İslāmiyye, 1410/1989.
- ....., *es-Sünenu'l-Kubrā*, thk. Muḥammed 'Abdulḳādir 'Aṭā, Beyrut: Dāru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Bintu Ḥālīd Muḥammed Ḥuşūn, *Menhecu'l-İmām el-Buḥārī fī'r-Rivāyeti 'ammen Rumiye bi'l-bid'ati ve Merviyyātihim fī'l-Cāmi'i's-Şaḥīḥ*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ummu'l-Ḳurā Üniversitesi, Mekke, 1423-1424/2002-2003.
- el-Buḥārī, Muḥammed b. İsmā'il (ö. 256/870), *et-Tārīḫu'l-Kebīr*, Beyrut: Dāru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.
- ....., *et-Tārīḫu's-Şağīr*, thk. Mahmud İbrahim Zayed, Beyrut-1987.
- ....., *el-Cāmi'u's-Şaḥīḥ*, Riyad: Beytu'l-Efkār, 1998/1419.
- Chockr, Melhem, *İslām'ın Hicrî İkinci Asrında Zındıklık ve Zındıklar (Zandaqa Et Zındıqs En Islam Au Second Siècle de L'hègire)*, terc. Ayşe Meral, İstanbul: Anka Yay., 2002.
- el-Cūzcānī, Ebū İshāḳ İbrāhīm b. Ya'ḳūb (ö. 259/873), *Aḥvālu'r-Ricāl*, thk. 'Abdul'alīm 'Abdul'azīm el-Bestevī, Faysalabād, t.y.
- Çelebi, İlyas, "Mu'tezile", *DİA*, XXXI/391-401.
- Çelik, Ali, *Kavram ve Mahiyet Olarak Sünnet ve Bid'at*, İstanbul: Beyan yay., 1997.
- Dalkılıç, Mehmet, "Sufriyye", *DİA*, XXXVII/472-473.

ed-Dāraḳutnī, Ebu'l-Ḥasen Ali b. Ömer b. Aḥmed b. Mehdī (ö. 385/995), *el-Mu'telif ve'l-Muhtelif*, thk. Muvaffāk b. 'Abdillāh b. 'Abdilkādir, Beyrut: Dāru'l-Ġarbi'l-İslāmī, 1406/1986.

ed-Dārimī, Ebū Muḥammed 'Abdillāh b. 'Abdirrahmān b. el-Faḍl (ö. 255/869), *es-Sünen*, thk. Ḥuseyīn Selīm Esed ed-Dārānī, Dāru'l-Muġnī, 2000/1412.

Ḍırār b. 'Amr, Ebū 'Amr el-Ġatafānī el-Kūfī (ö. 200/815?), *Kitābu't-Tahrīş*, thk. Hüseyin Hansu, çev. Mehmet Keskin, İstanbul: Litera yay., 2014.

Doġanay, Süleyman, "Bid'atçılıkla Tenkit Edilen Buḥārī Rāvīleri", *Bilimname*, 28:1 (2015), ss. 27-54.

Ebū Dāvūd, Süleymān b. el-Eş'aş es-Sicistānī (ö. 275/889), *es-Sünen*, Riyad: Beytu'l-Efkār, t.y.

....., *Suālātu Ebī 'Ubeyd el-Ācurrī Ebā Dāvūd es-Sicistānī fi'l-Cerḥ ve't-Ta'dīl*, thk. Muḥammed el-Ḳāsım el-'Umerī, Medine: 'Imādetu'l-Baḥşī'l-İlmi bi'l-Cāmi'ati'l-İslāmiyye, 1403/1983.

Ekrem b. Muḥammed Ziyāde, *Mu'cemu's-Şaġīr li Ruvāti'l-İmām İbn Cerīr eṭ-Ṭaberī*, Ürdün: Dāru'l-Eseriyye, Kahire: Dāru İbn 'Affān, t.y.

Erman, Uğur, "Ehl-i Hadis ve Mutezile Arasında Yaşanan Polemiklerin Cerh ve Ta'dil İlimine Dönemin Te'lifâtına ve Sosyal ve Beşerî İlişkilere Yansıması (H.III. Asır)", *SÜİFD*, 2017, c.4, sayı:1.

el-Ezraḳī, Ebu'l-Velīd Muḥammed b. 'Abdillāh, (ö. 250/864?), *Aḥbāru Mekke*, thk. Rüşdī Şālīh Melḥas, Beyrut: Dāru'l-Endülüs, ty.

el-Fākihī, Ebū ‘Abdillāh Muḥammed b. İshāq b. ‘Abbās (ö. 278/891-92?), *Aḥbāru Mekke*,
thk. ‘Abulmelik ‘Abdullāh Dehīş, Beyrut: Dāru Ḥaḍar, 1414.

el-Fesevī, Ebū Yūsuf Ya‘kub b. Süfyān (ö. 277/890), *el-Ma‘rife ve ‘t-Tārīḥ*, thk. Ḥalīl el-
Manşūr, Beyrut: Dāru ‘l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1419/1999.

Fıḡlalı, Ethem Ruhi, “Abdullah b. Sebe”, *DİA*, I/133-134.

Fıḡlalı, Ethem Ruhi, “Hâricîler”, *DİA*, XVI/169-175.

el-Firyābī, Ebū Bekr Ca‘fer b. Muḥammed b. el-Ḥasen (ö. 301/913), *Kitābu ‘l-Ḳader*, thk.
‘Abdullāh b. Ḥamd el-Manşūr, nşr: Eḍvāu’s-Selef, 1418/1997.

el-Ġamidī, Sa‘īd b. Nāşır, *Ḥaḳīkatu ‘l- Bid‘a ve Aḥkāmuhā*, Riyad: Mektebetü’r-Rüşd,
1419/1999.

Gölcük, Şerafettin, “Cehmiyye”, *DİA*, VII/234-236.

....., “Cehm b. Safvan”, *DİA*, VII/233-234.

....., “el-Fıḳhu’l-Ekber”, *DİA*, XII/544.

Güneş, Yusuf, “Hadis Usûlü Açısından Bid‘at Ehli Râvîler ve Rivâyetlerinin Değeri”,
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, İstanbul, 1999.

el-Ḥākim en-Nīsābūrī, Ebū ‘Abdillāh Muḥammed b. ‘Abdillāh Muḥammed (ö.
405/1014), *Ma‘rifetu ‘Ulūmi ‘l-Ḥadīş*, Beyrut, 1397/1977.

....., *el-Müstedrek ‘ale’s-Şaḥīḥayn*, thk. Muştafā ‘Abdulkādir ‘Atā,
Beyrut: Dāru ‘l- Kütübi’l- İlmiyye, 1411/1990.

el-Ḥaṭīb el-Baġdādī, Ebū Bekr Aḥmed b. Alī (ö. 463/1071), *el-Kifāye fī 'İlmi'r-Rivāye*,
Beyrut: Müessesetu'r-Risāle, 1434/2013.

el-Ḥumeydī, Ebū Bekr 'Abdullāh b. ez-Zübeyr b. 'İsā el-Ḳuraşī el-Ḥumeydī (ö. 219/834),
Müsnedu'l- Ḥumeydī, thk. Ḥasen Selīm Esed ed-Dārānī, Dimeşk: Dāru's-Sekā,
1996.

el-İsbahānī, Ebū Muḥammed 'Abdullāh b. Muḥammed b. Ca'fer, *Ṭabakātu'l-Muḥaddisīn
bi İsbahān ve'l-vāridīn 'aleyha*, thk. 'Abdulġafūr 'Abdulhaḳ Ḥuseyn el-Belūşī,
Beyrut: Müessesetu'r-Risāle, 1412/1992.

el-İşbahānī, Ebū Nu'aym Aḥmed b. 'Abdillāh b. Aḥmed (ö. 430/1038), *Ḥilyetu'l-Evliyā
ve Ṭabakātu'l-Aşfiyā*, Dāru's-Sa'āde, 1394/1974.

İbn 'Abdilber, Ebū Ömer Yūsuf b. 'Abdillāh b. Muḥammed (ö. 463/1071), *el- İstī'āb*,
thk. 'Alī Muḥammed el-Becāvī, Beyrut: Dāru'l-Cīl, 1412/1992.

İbn 'Adī, Ebū Aḥmed 'Abdullāh b. 'Adī b. 'Abdillāh el-Cürċānī (ö. 365/976), *el-Kāmil fī
Du'afāi'r-Ricāl*, thk. 'Adil Aḥmed 'Abdulmevcūd, Beyrut: Dāru'l-Kütübi'l-
'İlmiyye, 1418/1997.

İbn 'Asākir, Ebū'l-Ḳāsım 'Alī İbni'l-Ḥasen (ö. 571/1176), *Tārīḫü Dimeşk*, thk. 'Amr b.
Ġurāme el-'Amravī, Dāru'l-Fıkr, 1415/1995.

İbnu'l-Cevzī, Ebu'l-Ferec Cemāluddīn 'Abdurrahmān b. 'Alī b. Muḥammed el-Baġdādī
(ö. 597/1201), *ed-Du'afā ve'l-Metrūkīn*, thk. 'Abdullāh el-Ḳāḍī, Beyrut: Dāru'l-
Kütübi'l-'İlmiyye, 1406.

İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed ‘Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî
(ö.327/938), *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, Hâyderâbâd: Dâiratu'l- Ma'ârifî'l-Osmâniyye,
1271/1952.

İbn Ebî Hayseme, Ebû Bekr Ahmed (ö. 279/892-93), *et-Târîhu'l- Kebîr el-Ma'rûf bi
Târîhi İbn Ebî Hayseme*, thk. Şalâh b. Fetih Hilâl, nşr. el-Fâruku'l- Hadîsiyye li-
Tab'a ve'n- neşr, 1427/2006.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir ‘Abdullâh b. Muhammed (ö. 235/849), *el-Muşannefî'l-Ehâdîs
ve'l-Âşâr*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût, Riyâd: Mektebetu'r-Rüşd, 1409.

İbn Ebî Ya'lâ, Ebu'l-Huseyn Muhammed b. Muhammed (ö. 526/1131), *Tabakâtu'l-
Hanâbile*, thk. Muhammed Hâmid el-Fakî, Beyrut: Dâru'l-Ma'ârif, t.y.

İbn el-Hallâl, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. Hârûn (ö. 311/923), *es-Sunne*, thk.
'Atiyye ez-Zehrânî, Riyad: Dâru'r-Râye, 1410/1989.

İbn Hacer, Ebu'l-Fağl Ahmed b. 'Alî el-'Askalânî (ö. 852/1449), *Tehzîbu't-Tehzîb*, el-
Hind: Dâiratu'l-Ma'ârifî'n-Nizâmiyye, 1326.

....., *Taglîku't-Ta'lîk, 'alâ Şahîhi'l-Buhârî*, thk. Sa'îd 'Abdurrahmân, Amman: el-
Mektebu'l-İslâmî, 1405/1985.

....., *Lisānu'l-Mizān*, thk., 'Abdulfettâh Ebû Ğudde, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye,
2002.

....., *Nuzhetu'n-Nazar fî Tevdîhi Nuḥbetu'l-Fiker fî Muştalahi Ehli'l-Eser*, thk.
Nureddin Itr, Dimeşq, 2000.

İbn Hıbbān, Ebū Hātım Muḥammed b. Hıbbān b. Aḥmed el-Bustī (ö. 354/945), *Kitābu 's-Sikāt*, thk. Seyyid Şerefüddîn Ahmed, Haydarabad: Dāiratu'l-Ma'ārifî'l-Osmāniyye, 1393/1973.

....., *el-Mecrūhîn mine'l-Muḥaddisîn ve'd-Du'afā ve'l-Metrūkîn*, thk. Maḥmūd İbrāhīm Zāyed, Haleb: Dāru'l-Va'y, 1396.

İbn Kuteybe, Ebū Muḥammed 'Abdullāh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dīneverī (ö. 276/889), *Te'vīlu Muḥtelifi'l-Ḥadīs (Hadis Müdafaası)*, terc. M. Hayri Kırbasoğlu, Ankara: Otto yay., 2017.

İbn Māce, Ebū 'Abdillāh Muḥammed b. Yezīd el-Ḳazvīnī (ö. 273/887), *es-Sünen*, Beyrut: Dāru'l-Fıkr, 2003/1423.

İbn Manzūr, Ebu'l-Faḍl Muḥammed b. Mukerram (ö. 711/1311), *Lisānu'l-'Arab*, Beyrut, 1990.

İbn Receb el-Ḥanbelī, Ebū'l-Ferec Zeynüddîn (ö. 795/1393), *Şerḫu 'İleli't-Tirmizī*, thk. Hemmām 'Abdurrahīm Sa'īd, Mektebetu'l-Menār, 1987.

İbn Rüste, Ebū 'Alī Aḥmed b. Ömer (ö. 300/913'ten sonra), *el-A'lāku'n-Nefīse*, terc. Ali Fuat Eker, Ankara Okulu yay., Ankara, 2017.

İbn Sa'd, Ebū 'Abdillāh Muḥammed b. Sa'd b. Menī' (ö. 230/845), *eṭ-Tabakātu'l-Kubrā*, thk. Muḥammed 'Abdulkādir 'Aṭā, Beyrut: Dāru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990.

İbnu's-Şalāḥ, Ebū 'Amr Osman b. 'Abdirrahmān eş-Şehrezürī (ö. 643/1245), *'Ulūmu'l-Ḥadīs*, thk. Nureddin Itr, Dımeşk: Dāru'l-Fikir, 1998.

İbn Şāhīn, Ebū Ḥafş Ömer b. Aḥmed (ö. 385/996), *Tārīḫü Esmā' eḍ-Ḍu'afā ve'l-Kezzābīn*, thk. 'Abdurrahīm Muḥammed Aḥmed el-Ḳaşḳarī, byy., 1409/1989.

el-‘İclī, Ebu’l-Hasen Ahmed b. ‘Abdillāh b. Şālih (ö. 261/875), *Tārīhu’s-Sikāt*, nşr.Dāru’l-Bāz, 1405/1984.

Kahraman, Hüseyin, *Bir Cerh Terimi Olarak İrcâ ve Mürciî Râvîler*, Bursa: Emin yay., 2011.

Kandemir, Yaşar, *Mevzû Hadisler*, İstanbul: İFAV, 2017.

Kaya, Ali, “Mihne Hadisesi ve Hadis İlimine Etkileri Bakımından Sonuçları”, *CÜİFD*, c.19, sy:1, 2015.

el-Kevşerî, Muhammed Zâhid, *Te`nîbu’l-Ḥaṭīb ‘alā mā Sâḳahu fî Tercemeti Ebî Ḥanîfe mine’l- Ekâzîb*, byy., 1410/1990.

Kırbaşoğlu, M. Hayri, *Ehl-i Sünnet’in Kurucu Ataları*, Ankara: Otto yay, 2017.

Koçyiğit, Talat, *HadisTarihi*, Ankara: TDV yay., 2012.

....., *Hadisçilerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar*, Ankara: AÜİF yay., LXXXVI.

Köktaş, Yavuz, “Kaderiyye ve Mürcie ile İlgili Rivâyetlerin Değerlendirilmesi”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, ed. İbrahim Hatiboğlu, c. I, sayı:2, 2003.

el-Ḳuraşî, Ebū Muhammed Muḥyiddîn ‘Abdülkâdir b. Muḥammed b. Muḥammed el-Mışrî (ö. 775/1373), *el-Cevâhiru’l- Muḍıyye fî Ṭabakâti’l- Ḥanefiyye*, thk. ‘Abdulfettâh Muhammed el-Ḥulv, Riyad: Hicr, 1413/1993.

Kutlu, Sönmez, “Mürcie”, *DİA*, XXXII/41-45.

....., *Türklerin İslâmlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, Ankara: TDV yay., 2018.

el-Malaṭī, Ebu'l-Ḥuseyin Muḥammed b. Aḥmed, *et-Tenbih ve 'r-red 'ale'l-Ehli'l-Ehvā ve'l-Bida'*, Beyrut: Mektebetu'l-Maarif, 1388/1968.

Mālik b. Enes, Ebū 'Abdillāh (ö. 179/795), *el-Muvatta'*, thk. Muḥammed Fuād 'Abdulbākī, Beyrut: Dāru İhyā et-Turaṣi'l-'Arabī, 1985/1406.

Ma'mer b. Rāšid (ö. 153/770), *el-Cāmi'*, thk. Ḥabību'r-Raḥmān el-'Azamī, Beyrut: Mektebetu'l-İslāmī, 1982/1403.

el-Mizzī, Cemāluddīn Ebu'l-Ḥaccāc Yūsuf b. ez-Zekī (ö. 742/1341), *Tehzību'l-Kemāl fī Esmāi'r-Ricāl*, thk. Beṣṣār 'Avvād Ma'rūf, Beyrut: Müessesetu'r-Risāle, 1400/1980.

Müslim b. el-Ḥaccāc, Ebu'l-Ḥuseyn el-Ḳuṣeyrī (ö. 261/875), *eṣ-Şaḥīḥ*, Riyad: Beytu'l-Efkār, 1419/1998.

en-Nesāi, Ebū 'Abdirraḥmān Aḥmed b. Şu'ayb (ö. 303/915), *es-Sünen*, Beyrut: Dāru'l-Fikr, 2005/1425-26.

Öz, Mustafa, "Şia", *DİA*, XXXIX/121-123.

....., "Keysâniyye", *DİA*, XXV/362-364.

....., "Zındık", *DİA*, XXXIV/390-391.

Özafşar, Mehmet Emin, *İdeolojik Hadisçiliğin Arka Planı – Mihne Olayı ve Haşeviyye Olgusu*, Ankara: Otto yay., 2017.

Özdemir, Zehra, "Hadis Usûlünde Ehl-i Bid'at Problemi ve Uygulamadaki Yansımaları", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, EÜSBE, Kayseri, 2007.

Özler, Mevlüt, *Tarihsel Bir Adlandırmanın Tahlili Ehl-i Sünnet-Ehl-i Bid'at*, Ankara: Ankara Okulu yay., 2010.

Özpinar, Ömer, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, Ankara: Ankara Okulu, 2013.

Özşenel, Mehmet, *İlk Dönem Hadis-Rey Tartışmaları -Şeybânî Örneği-*, İstanbul: İFAV, 2017.

es-Suyûtî, Celâluddîn 'Abdurrahmân b. Ebû Bekr (ö. 911/1505), *Tedrîbu'r-Râvî fî Şerhi Takrîbu'n-Nevevî*, thk. Muhammed Emîn 'Abdullâh eş-Şibrârî, Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1431/2010.

Şahin, Sümeyye, *Bid'at ile İlgili Hadislerin Tahkik, Tahriç ve Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, MÜSBE, İstanbul, 2012.

eş-Şâtîbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ (ö. 790/1388), *el-İ'tisâm*, terc. Ahmet İyibildiren ve Mustafa Özcan, ed. Ahmet Yaman, Ankara: İtisam yay., t.y.

eş-Şehristânî, Ebu'l-Feth Tâcuddîn Muhammed (ö. 548/1153), *el-Milel ve'n-Nihal*, terc. Mehmet Dalkılıç, İstanbul: Litera yay., 2015.

Şimşek, Mehmet, "Bid'at Ehlinin Rivâyeti", AÜİF, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, Ankara-1982.

eş-Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Aḥmed b. Eyyüb (ö. 360/971), *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, thk., Ḥamdî b. 'Abdi'l-Mecîd es-Silefî, Kâhire: Mektebetu İbn Teymiyye, 1415/1994.

eş-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (ö. 310/923), *Târîhu'l-Umem ve'l-Mulûk*, thk. Muhammed Ebu'l-Faḍl İbrâhîm, Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, t.y.

Taş, Mustafa, *Buhârî'nin Cerh ve Ta'dil Anlayışı*, Ankara: Gece Kitaplığı, 2016.

et-Tirmizî, Ebû 'İsâ Muḥammed b. 'İsâ (ö. 279/892), *Sünen-i Tirmizî (el-Cāmi'u'l-Kebîr)*, thk. Beşşâr 'Avvād Ma'rûf, Beyrut: Dāru'l-Ġarbi'l-İslāmî, 1996.

el-'Uḳaylî, Ebû Ca'fer Muḥammed b. 'Amr (ö. 322/934), *ed-Du'afāu'l-Kebîr*, thk. 'Abdulmu'tî Emîn Ḳal'acî, Beyrut: Dāru'l-Mektebetu'l-'İlmiyye, 1404/1984.

Üzüm İlyas, "Rec'at", *DİA*, XXXIV/504-506.

....., "Kaderiyye", *DİA*, XXIV/64-65.

Watt, W. Montogomery, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*, terc. Ethem Ruhi Fıġlalı, İzmir: İlahiyat Fakültesi yay., 2017.

Yaḫyâ b. Ma'in, Ebû Zekeriyâ el-Baġdādî (ö. 233/848), *et-Tārîḫ*, thk. Aḫmed Muḥammed Nûr Seyf, Mekke, 1399/1979.

....., *Suālātu İbn Cunejd li Ebî Zekeriyâ Yaḫyâ b. Ma'in*, thk. Aḫmed Muḥammed Nûr Seyf, Medine: Mektebetu'd-Dār, 1408/1988.

Yaran, Rahmi, "Bid'at", *DİA*, VI/129-131.

Yücel, Ahmet, *Hadis İstilahlarının Doğuşu ve Gelişimi-Hicrî İlk Üç Asır-*, İstanbul: İFAV, 2014,

....., *Hadis İlminde Tenkit Terimleri*, İstanbul: İFAV, 2015.

Yücesoy, Hayrettin, "Mihne", *DİA*, XXX/26-28.

- ez-Zehebî, Ebû ‘Abdillâh Şemsuddîn Muhammed (ö. 748/1348), *Mizānu’l-İtidāl fî Nakdi’r-Ricāl*, thk. ‘Alî Muhammed el-Becāvî, Beyrut: Dāru’l-Ma‘ārif, 1382/1963.
- ....., *Siyeru A’lāmi’n-Nubelā*, thk., Şu‘ayb el-Arnāūt, Müessesetu’r-Risāle, 1405/1985.
- ....., *Zikru men Yu‘temedu Kavluh fi’l-Cerh ve Ta’dil*, (‘Abdulfettāh Ebû Ğudde, Erba’u Resāil fi ‘Ulūmi’l-Ḥadis), Beyrut: Dāru’l-Beşāiri’l-İslāmiyye, 1410/1990.
- ....., *el-Mūkızā fî ‘İlmi Muştalahi’l-Ḥadīs*, Halep: Mektebetu’l-Maṭbū‘āti’l-İslāmiyye, 1412.
- ....., *Tezkiratu’l-Ḥuffāz*, Beyrut: Dāru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1419/1998.
- ....., *el-Muġnī fi’l-Du‘afā*, thk. Nureddin Itr, byy, t.y.
- ....., *Tārīhu’l- İslām ve Vefayāti’l-Meşāhiri’l-ve’l-A’lām*, thk. Beşşar ‘Avvād Ma‘rūf, nşr. Dāru’l-Ġarbi’l-İslāmī, 2003.
- Zeyneb Binti Fayşal ‘Abdullâh Muslātî, *er-Ruvātu’l-Müttehemune bi Bid‘ati ve İnfirādi’l-İmām Müslim Raḥimehullāh bi Rivāyāti ‘anhum fî Şaḥīḥi: Dirāsetu ve Tahriç (Bid‘at ile İtham Edilmiş Râviler ve İmam Müslim’in Bunlardan Rivâyette Teferrüd Ettiği Rivâyetler)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malezya Üni.-2013.
- ez-Ziriklî, Hayruddîn b. Muhammed b. Muhammed b. ‘Alî b. Fāris, *el- A’lām*, nşr. Dāru’l-İlm, 15. bsk., b.y.y, 2002.

ÖZET

Çınar, Merve, Ehli Bid'at Olarak Cerh Edilen Râvîler ve Rivâyetlerinin Değeri – Hâricî, Cehmî, Mürcû Râvîler Örneğinde-, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Ali Dere, 174 s.

Bu tezde, hadis âlimlerinin eserlerine rivâyetleri seçerken râvînin bid'at ehlinden olmakla itham edilmiş olmasını ne ölçüde göz önünde bulundurduklarına ve bid'at ehlinden hadis rivâyetinin boyutlarına dair bir incelemede bulunulmuştur. Râvîyi itikâdî yönden tenkit etmenin mahiyeti, işleyişi ve Hadis sahası bütününde ne anlama geldiğine dair bir yoruma ulaşmak amaçlanmıştır.

Tezin birinci bölümünde itikad yönünden cerh edilmenin ifadesi olan “bid'at” ve “ehl-i bid'atten olma” ifadeleriyle ilgili bilgiler verilmiş, Ehl-i Sünnet- ehl-i bid'at ayrışmasının tarihsel arka planına dair bilgiler anlatılmıştır. Bid'at ehlinden olmakla itham edilen râvîlerden rivâyet alma hususundaki görüşlere ve bu çalışmada bid'at ehli râvîlerin tespiti için incelenen hicrî üçüncü asırda yazılmış eser müelliflerinin cerh ve ta'dil anlayışlarına dair bazı hususlara değinilmiştir.

İkinci bölümde, tespit edilen bid'at ehli olmakla itham edilen râvîler üzerinde durulmuştur. Bu râvîlerin ne tür özellik ve gerekçelerle eleştirildikleri ile kendilerinden hadis rivâyetinde bulunup bulunmama arasında nasıl bir bağın olduğuna dair yorumlarda bulunulmuştur.

Üçüncü bölümde ise bid'at ehli olmakla itham edilen bazı râvîlerin rivâyetleri üzerinden âlimlerin hangi amaç ve vasıflarla bu râvîlerden rivâyete yer verdiklerine dair değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Cerh, râvî, rivâyet, bid'at, ehl-i bid'at.

ABSTRACT

Çınar, Merve, Narrators who Criticized As Ahl Bid'a and Value of Their Narrations- In the context of Kharidjite, Jahmite and Murji'ite Narrators-, Master's Thesis, Advisor: Prof. Dr. Ali Dere, 174 p.

In this thesis, a study is made to see to what extent the hadith scholars consider that the narrator was accused of being from ahl al-bid'a when they select the narrations in their works and to see how much the hadith narration from the ahl al-bid'a was made. It is aimed to reach an interpretation of the nature, functioning and criticism of the hadith field in terms of creed criticism.

In the first chapter of the thesis, information is given about "bid'a" and being from the ahl al-bid'a which is the expression of criticism in terms of creed and the historical background of the separation of Ahl al-Sunnah and Ahl al-Bid'a is explained. Opinions are mentioned about the narration of the narrators who are accused of being from ahl al-bid'a and some issues related to the views of the authors about jarh and ta'dil through the works written in the third century which were written order to identify who are from ahl al-bid'a in this study.

In the second chapter, the narrators accused of being from ahl al-bid'a are discussed. Remarks have been made on what kind of characteristics and reasons these narrators are criticized and what sort of relation between hadith narration from them there is.

In the third chapter, some condolidations are made to see with what purposes and what qualifications the scholars took narrations from some narrators who are accused of being from the ahl al-bid'a studying the narrations of these narrators.

Key Words: Jarh, narrator, narration, bid'a, ahl al-bid'a.

